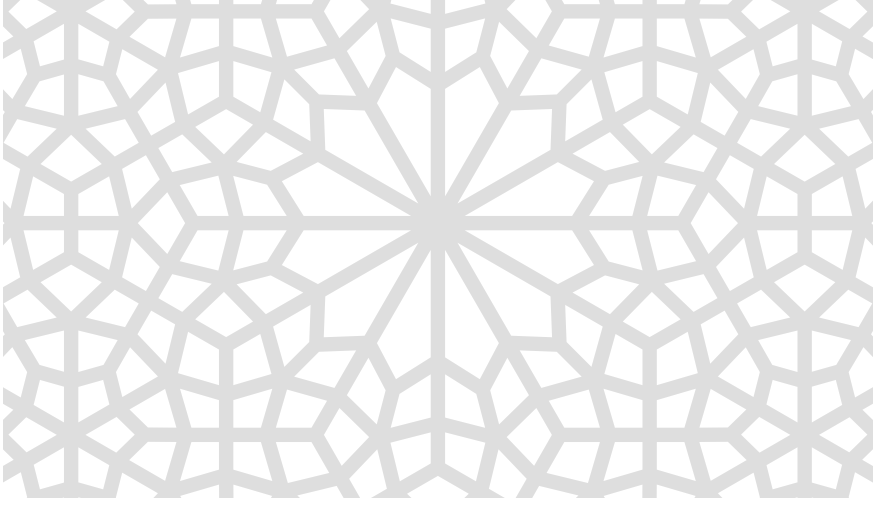

Cilt/Volume 6 • Sayı/Number 1 • Bahar/Spring 2020

İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI DERGİSİ

Journal of Islamic Economics and Finance

 istanbul
Zaim
Universitesi

 TÜRKİYE
KATILIM
BANKALARI
BİRLİĞİ
"Türkiye katılıma gücendiriyor"

İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI DERGİSİ

Journal of Islamic Economics and Finance

ISSN 2149-3820 / e-ISSN 2651-5342

Sahibi / Proprietor

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi

Istanbul Sabahattin Zaim University International Research Center for Islamic Economics and Finance

Editör / Editor in Chief

Mehmet BULUT - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Yönetim Editörü / Managing Editor

Arif ERSOY - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Editör Yardımcıları / Vice Editors

Mustafa ÇAKIR- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Merve B. ALTUNDERE- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Zeyneb Hafsa ORHAN- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Buerhan SAITI- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Yusuf DİNÇ- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Mohamed Cherif EL AMRİ- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Abdelkader CHACHI - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Ensari YÜCEL- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Ruslan NAGAYEV- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

İbrahim G.YUMUŞAK- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Mustafa Omar MOHAMMED - International Islamic University Malaysia

Yayın Kurulu / Editorial Board

Mehmet BULUT- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Mahmoud Al KHALDI- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Monzer KHAF- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Mehmet ASUTAY- Durham University

Intisar RABB- Harvard University

Tariquillah KHAN- Katar University

Zamir IQBAL- World Bank

Danışma Kurulu / Advisory Board

Abdullah DURMUŞ - İstanbul Üniversitesi	Mohammad K. HASSAN - New Orleans Üniversitesi
Adem ESEN - İstanbul Üniversitesi	Muhammed ERDOĞDU - MIT
Ahmet Faruk AYSAN - İstanbul Şehir Üniversitesi	Murat Ali YÜLEK - İstanbul Ticaret Üniversitesi
Ahmet TABAKOĞLU - İstanbul S. Zaim Üniversitesi	Murat ÇİZAKÇA - KTO Karatay Üniversitesi
Arif ERSOY - İstanbul S. Zaim Üniversitesi	Mürteza BEDİR - İstanbul Üniversitesi
Cengiz KALLEK - İstanbul Şehir Üniversitesi	Osman AKYÜZ - Türkiye Katılım Bankaları Birliği
Erol ÖZVAR - Marmara Üniversitesi	Ömer DEMİR - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Fahrettin YAHSİ - Al Baraka Türk Katılım Bankası	Recai AYDIN - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Guillaume DUGIN - Paris Üniversitesi	S. Nazim ALI - Katar Üniversitesi
Habib AHMED - Durham Üniversitesi	Sabri ORMAN - İstanbul S. Zaim Üniversitesi
Halis Yunus ERSÖZ - İstanbul Üniversitesi	Sabri TEKİR - İzmir Üniversitesi
Hayrettin KARAMAN - İstanbul S. Zaim Üniversitesi	Savaş ALPAY - Abdullah Gül Üniversitesi
Himmet TAŞKÖMÜR - Harvard Üniversitesi	Servet BAYINDIR - İstanbul Üniversitesi
Humayun DAR - Islamic Finance Review	Talat ULUSSEVER - Sermaye Piyasası Kurulu
İbrahim G. YUMUŞAK - İstanbul S. Zaim Üniversitesi	Temel HAZIROĞLU - Al Baraka Türk Katılım Bankası
James BALDWIN - New York Üniversitesi	Ufuk UYAN - Kuveyt Türk Katılım Bankası
Jonathan A. BROWN - Georgetown Üniversitesi	William O'REILLY - Cambridge Üniversitesi
Joseph FALZON - Malta Üniversitesi	Yusuf O. KAVUNCU - Federal Deposit Insurance Corporation
Metin TOPRAK - İstanbul Üniversitesi	

Kitap Editörleri / Book Editors

Cem KORKUT - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Grafik Tasarım / Graphic Design

İbrahim YILMAZ - İstanbul S. Zaim Üniversitesi

İletişim / Contact

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi Editörlüğü / JIEF Editorial Office

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Halkalı Cad. 34303,

Halkalı - Küçükçekmece / İSTANBUL

Telefon / Tel : +90 (212) 692 96 00; Faks / Fax : +90 (212) 693 82 29

Web Adresi / Website : <http://www.izu.edu.tr>; E-Posta / E-Mail : jjief@izu.edu.tr

Abonelik / Subscription

Yıllık abone bedeli:

Kurumlar için / For Institutions:

- Yurt içi / Domestic: 50 TL
- Yurt Dışı / External: 20 ABD Doları
- Kişi / For Individuals: 40 TL
- Öğrenci / Students: 25TL
- Tek Sayı Fiyatı / Single Issue Price: 30 TL

Abonelik İrtibat Bilgileri: Ahmet GÜVEN- İSEFAM İdari Sekreteri;

E-posta: a.guven@izu.edu.tr ; Office Tel: +90 212 692 87 07

Hesap Bilgileri: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi;

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. / Sefaköy Şubesi; IBAN:TR08 0020 5000 0083 3555 8000 04

Dergide yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Indexed by

Amaç

Türkiye'nin son 10 yılda dünya ekonomisinde ve finansında almış olduğu yol, kısa sürede İstanbul'u küresel finansın önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir. Tarihsel mirası ve kültürü İstanbul'u İslami finans kuruluşlarının da gözdelelerinden biri yapmıştır. Yüzyıllık moladan sonra Türkiye'nin kendi gerçek kimliğine dönme çabasının bir sonucu olarak Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Kuzey Afrika ve Orta Asya toplulukları Türkiye'nin geleceğine daha çok ilgi duymaya başlamıştır. Böyle önemli tarihsel bir süreçte İslam ekonomisi ve finansı gibi tarihsel ve kültürel olarak doğal mirasçısı olduğumuz alanda yapılan araştırmaları daha geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (ISSN 2149-3820) Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 2015'ten itibaren yayımlanmaktadır. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, İslam ekonomisi ve finansı alanında özgün fikir ve araştırmaların yer aldığı, asırların mirasının tekrar günümüze aktarıldığı, yeni düşünce ve araçlarla bu alana yön verebilecek araştırmaların yayınlanmasını temel alan bir dergidir.

Aim

Turkey has taken in the last 10 years the way in which the world economy and finance, İstanbul in a short time has become one of the important centers of global finance. Historical heritage and culture has made İstanbul one of the eyes of Islamic financial institutions. A hundred years after the break Turkey's Middle East as a result of efforts to return to his true identity, the Balkans, the Caucasus, North Africa and Central Asian societies began to hear much more interested in the future of Turkey. Journal of Islamic Economics and Finance (ISSN 2149-3820) has been established by the International Research Centre for Islamic Economics and Finance in order to reach research on the ground that we are historically and culturally natural inheritors of Islamic economics and finance in such an important historical process. it is published. Journal of Islamic Economics and Finance magazine based on the publishing of researches that can give direction to the field with new ideas.

Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Ahmet Faruk AYSAN, Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU,
Prof. Dr. Arif ERSOY, Prof. Dr. Cengiz KALLEK, Prof. Dr. Hakan SARIBAŞ,
Prof. Dr. Humayon DAR, Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR,
Prof. Dr. İbrahim G. YUMUŞAK, Prof. Dr. İshak Emin AKTEPE,
Prof. Dr. Masudul Alam CHOUDHURY, Prof. Dr. Mehmet ASUTAY,
Prof. Dr. Mehmet BULUT, Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN,
Prof. Dr. Sabri ORMAN, Prof. Dr. Savaş ALPAY, Prof. Dr. Servet BAYINDIR,
Prof. Dr. Mahmut BİLEN, Prof. Dr. Monzer KAHF, Prof. Dr. Tariqullah KHAN,
Doç. Dr. Abdullah DURMUŞ, Doç. Dr. Abdulmuttalip ARPA, Doç. Dr. Ashraf DAWABA,
Doç. Dr. Buerhan SAITI, Doç. Dr. Dzuljastri Abdul Raza, Dr. Abdelkader CHACHI,
Dr. Aydın KUDAT, Dr. Ensari YÜCEL, Dr. Merve B. ALTUNDERE,
Dr. Mohamed Cherif EL AMRI, Dr. Mustafa ÇAKIR, Dr. Ruslan NAGAYEV,
Dr. Rümeyşa BILGIN, Dr. Rüştü YAYAR, Dr. Zeyneb Hafsa ORHAN,
Dr. Ali Emrah BOZBAYINDIR, Dr. Turgay GEÇER, Dr. Yusuf DİNÇ,
Dr. Ahmet Şuayb GÜNDOĞDU, Dr. Bilkis İSMAİL, Dr. Valentino CATTELAN,
Dr. Zamir IQBAL, Dr. Süleyman AKDEMİR, Dr. Suhel HAWAMDEH,
Dr. Fatih KAZANCI, Dr. Cem KORKUT, Dr. Fatih KAPLANHAN

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi

Journal of Islamic Economics and Finance

Cilt / Volume 6 ● Sayı / Number 1 ● Bahar / Spring 2020

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Muhammet Kürşat ÖZTÜRK ve İbrahim Güran YUMUŞAK, **Fon Toplama Yöntemi Olarak Yatırım Vekâleti ve Türkiye Uygulaması / Wakala Investment as Fund Collection Method and Application For Turkey**.....1-23

Kenan DEDE ve Abdurrahman YAZICI, **Bireysel Emeklilik Sistemi (Bes) Ve Faizsiz Bes'in Analizi / Private Pension System (Pps) and Analysis of Interest-Free Pps**..... 25-54

Nurbay SEY / **İslam İşbirliği Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme: Ekonomik Sorunlar ve Fırsatlar / A Review on The Organisation of Islamic Cooperation: Economic Problems and Opportunities**.....55-74

Yusuf DİNÇ ve Ali KABLAN, **Ticari Bankalarda ve Katılım Bankacılığında Reeskont ve Muhasebeleştirme Esasları; Türkiye Örneği / Rediscounting and The Accounting Records of Commercial and Islamic Banking; Evidence From Turkey**.....75-102

Tawfik AZRAK ve Hazimi FOZIAH, **Malezya'nın Yapılandırılmış Ürünlerinde İslami Gömülü Opsiyonlar: Sorunlar ve Zorluklar / Islamic Embedded Options In Structured Products of Malaysia: Issues and Challenges**.....103-124

Eyüp ASKER ve İbrahim Güran YUMUŞAK / **Katılım Bankalarının AAOIFI Standartlarına Uygun Finansal Raporlama Uygulamaları / Financial Reporting of Participation Banks in Compliance With AAOIFI Standards**.....130-145

FON TOPLAMA YÖNTEMİ OLARAK YATIRIM VEKÂLETİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Muhammet Kürşat ÖZTÜRK^a ve İbrahim Güran YUMUŞAK^b

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 11 Şubat 2020

Kabul: 31 Haziran 2020

JEL Sınıflandırma:

G10

G21

G23

Anahtar Kavramlar:

Vekâlet,

Wakala,

Fon Toplama,

İslami Finans,

Katılım Bankacılığı

ÖZ

Konvansiyonel bankacılık ve finans alanındaki gelişmelerle birlikte, İslami açıdan faaliyet gösteren finansal kurumlarda ve ürünlerde artış görülmektedir. Bankacılık ve finans faaliyetlerinin İslami açıdan değerlendirilmesi esnasında, kullanılan ürün ve hizmetlerin İslami değerlere uygunluğu baz alınmakta, uygun olmayan ürünler ya kabul görmemekte ya da İslami değerlere uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. İslami finans sisteminde finansman ihtiyaçlarının karşılanması için ortaya çıkan finansman yöntemlerinden biri de vekâlet sözleşmesi denilen akit türüdür. Bu yöntemde yatırımcı ücreti karşılığında bir vekil tayin eder, vekil de daha önceden belirlenen bir yüzdede getiri elde etmek için bu sermaye ile ticaret yapar. Çalışmanın temel amacı, yeni bir fon toplama yöntemi olarak 'Vekâlet' yöntemini hukuki, fihki, iktisadi açıdan değerlendirmek ve İslami finans kurumları için İslami ilkelere uygun standart bir model önerisi sunmaktır. Türkiye'de özellikle katılım bankaları tarafından kısa vadeli ve yurtdışı kaynaklı fon temini amacıyla kullanılan 'vekâlet' ürününün, henüz yeteri kadar uygulama alanı bulmadığı veya uygulansa dahi kısıtlı bir düzeyde olduğu ve uygulanan kısmının ise doğru olarak sisteme entegre edilmediği gözlemlenmektedir. Faizsiz bankacılık ilkelerine ve İslami değerlere uygun bir şekilde uygulandığı takdirde 'Vekâlet Usulüyle Fon Toplanması ve İşletilmesi' yönteminin, birey bazında fon sahiplerinin âtlı fonlarının ekonomiye kazandırılması açısından önemli bir yöntem olduğu ve faizsiz bankacılık alanında katma değer oluşturacağına kanaat getirilmiştir. Araştırma kapsamında bu finansman türünün içeriği, hukuki ve fihki dayanakları, dünya ve Türkiye finans sistemindeki yeri, diğer akit türleri ile farkı incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar ve değerlendirmeler, sektör yöneticileri ile araştırmacılar için bilgiler ve politika yapımcıları için öneriler sunmaktadır.

^a**Sorumlu Yazar:** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: kursat.ozturk@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9099-2853>

^b Prof. Dr. İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1655-9872>

Kaynak göster: Öztürk, M.K. ve Yumuşak, İ.G. (2020). Fon Toplama Yöntemi Olarak Yatırım Vekâleti ve Türkiye Uygulaması. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(1) 1-23.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Tüm Hakları Saklıdır.

WAKALA INVESTMENT AS FUND COLLECTION METHOD AND APPLICATION FOR TURKEY

Muhammet Kürşat ÖZTÜRK^c and İbrahim Güran YUMUŞAK^d

Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: Feb 11, 2020

Accepted: June 31, 2020

JEL Classification:

G10

G21

G23

Keywords:

Agency,

Wakala,

Fond Collection,

Islamic Finance,

Participation Banking

ABSTRACT

Along with the developments in conventional banking and finance, there has been an increase in the number of instruments and financial institutions operating in Islamic finance. During the evaluation of banking and finance activities from the Islamic point of view, the products and services used are based on their conformity to Islamic values. Incompatible products are either not accepted or attempted to be adapted to Islamic values. One of the financing methods to meet the financial needs in Islamic finance system is the type of contract of so-called the agency agreement. In this type of financing, one assigns an agency for the investor's fee, and the agency trades with this fund to obtain a predetermined percentage return. The main aim of the study is to evaluate the "Investment Agency-al Wakalah Bi Al-Istithmar" method in terms of legal, sharia, financial and economic as a method of collecting new funds or liabilities and to present a standard model proposal in compliance with Islamic principles for Islamic financial institutions. In Turkey, it has been observed that the Investment Mandate product, which is used by the participation banks for the purpose of short-term funding from abroad, has not been applied yet. If applied in accordance with interest-free banking principles and Islamic values, "Collection Fund Using Wakala Method" method is considered to be an important method in terms of earning the idle funds of the fund holders on an individual basis and added value in the field of interest-free banking in our country. Within the scope of this research, the content of this financing, its legal and fiqh basis, its position in the world and Turkish system, and its differences with other contract types have examined. The resulting outcomes and evaluations will provide information for the industry executives, researchers and will provide proposals for policy makers.

^c **Corresponding Author:** Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: kursat.ozturk@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9099-2853>

^d Prof. Dr. Faculty of Business and Management Sciences, Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1655-9872>

To cite this article: Öztürk, M.K. and Yumuşak, İ.G. (2020). Wakala Investment as Fund Collection Method and Application for Turkey. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 1-23.

Ülkeler için ekonomik büyümenin en önemli faktörlerinden biri, yatırımları finanse etmek üzere gerekli sermayeyi toplamaktır. Finansal sistemin içinde önemli bir yer tutan bankaların en önemli fonksiyonu tasarruf sahiplerinin fonlarını yatırımcıların kullanımına sunmasıdır. İslami finansal sistem; faizin alınması veya ödenmesinin yasaklandığı, risk paylaşımının baz alındığı, ortaklık esasına dayalı, bireysel hakların ve mülkiyet haklarının korunduğu ve akdin gereğinin yerine getirilmesinin ilke edinildiği İslami prensipler tarafından desteklenen bir sistemdir. İslami finansın toplam aktif büyüklüğü dünya genelinde 2.190 milyar USD iken, Türkiye’de 64 milyar USD civarındadır. 2023 yılında bu rakamın 3.800 milyar USD olması beklenmektedir.

İslami bankacılıkta fon toplama yöntemlerinden birisi yatırım vekâleti sözleşmesidir. Vekalet kavramının hukuki, akdi ve daha birçok farklı anlamları olmakla birlikte bu çalışmada bir fon toplama yöntemi olarak paranın vekaleten işletilmesi süreci ele alınmıştır. Araştırmada vekâletin tanım ve özellikleri, vekalet yönteminin fıkhi açıdan incelenmesi, fon toplama yöntemi olarak vekaletin hukuki yönü, uluslararası finans piyasalarındaki uygulamaları, vekalet yönteminin Türkiye’deki işleyişi ve mevzuat yapısı incelenmiştir. Ayrıca fon toplama yöntemi olarak vekalet model önerisi sunulmuş, politika önerilerinde bulunulmuştur. Sonuç bölümünde ise Türkiye’de uygulanmaya başlanan vekâlet yoluyla fon toplanması yöntemi vasıtasıyla İslami finans piyasalarının geliştirilebilmesi için, muhasebe ve sistem altyapısının oluşturulması, süreç ve iş akışlarının hazırlanması, mevzuat yönündeki eksiklerin tamamlanması, toplumu bu tür yöntemler konusunda bilgilendirme çalışmalarının artırılması ve eğitim faaliyetlerinin desteklenerek akademik kadroların geliştirilmesi yönünde gereklilikler ortaya konulmuştur.

VEKALET KAVRAMININ TANIMI VE NİTELİĞİ

Vekalet sözlükte “işinin görülmesini başkasına havale etmek” anlamındaki vekil (vükul) kökünden türeyen vekil “işin havale edildiği kimse” demektir (TDV, 2020). Mecelle madde 1449’da vekalet; bir kimse işini başkasına tefviz etmek ve o işte onu kendi yerine ikame eylemektir (Paşa, 1877, s. 1499).

Vekalet sözleşmesinin tanımı Borçlar Kanunu 386/I. maddesinde “vekalet bir akitir ki, onunla vekil, mukavele dairesinde kendisine tahmil olunan işin idaresini veya takabbül eylediği hizmetin ifasını iltizam eyler” şeklinde açıklanmıştır.

Vekalet; hıfz etmek, güven, teslim, tefviz (birisine bırakma) anlamlarına gelmekte ve kişinin kendisinin de yapma yetkisinin bulunduğu eylemi başka bir şahsa bırakması, o şahsı kendisi adına ikame etmesidir. Vekil; kendi adına başka şahıs tarafından herhangi muamele bırakılan, devredilen kimsedir. İşi

vekile ileten kişiye “Müvekkil”, vekil tayin etmeye “Tevkil” o işe de “Müvekkelün bih” denmektedir. Vekalet türlerinden bazıları ise şunlardır: Vekilet-i mutlaka; koşula bağlanmamış, bir kayıtle geçerli olmayan vekalet türüdür. “Seni bu mevzuda vekil tayin ettim.” şeklinde tesis edilen vekalet örnek olarak gösterilebilir. Bu türü “Vekalet-i mürsele” olarak da anılmaktadır. Koşula tabi olan vekalet ise “Vekalet-i muallaka” denir. Vekalet-i muzafe, belirli zamandan başlamak üzere kararlaştırılan vekalet türüdür. Vekalet-i mukayyede; koşula bağlanmış veya belirli bir süreyle sınırları belirlenmiş vekalet türüdür. Vekalet-i hassa; özellik arz eden beyanla tesis edilen, sınırları belirli olan hususa ait bulunan vekalet türüdür. Vekalet-i amme; genel ifadeler içeren, birçok işleme kapsayan vekalet türüdür. “Vekalet-i mufavvaze” olarak da anılmaktadır. Bir kişiyi tüm işlerine bakması için vekil tayin etmek şeklinde kurulan vekalet akdi örnek gösterilebilir. Vekalet-i devriyeye; vekil azledildiğinde yeni vekaletin başladığı vekalet türüdür (Bilmen, 1952, s. 311-367).

Vekaletin aşağıdaki şartları taşıması gerekmektedir (Köse, 1998, s. 230):

- Vekalet konusu olan iş veya şeyin vekilin kendisine de mubah olan şeylerden olması gerekir.
- Vekalet konusunun, vekalet verenin mülkünde veya yetkisinde olması gerekir.
- Vekaletin, İslam’a göre vekalet elverişli bir konu olması gerekir.
- Vekalet akdinde belirlenen kayıt ve şartlara uymak zorunludur.
- Vekil, müvekkilin yararına davranmak durumundadır.
- Vekalet kayıt ve şartlı olarak kurulmuş ise bunlara uyulması gerekir.
- Şartsız vekalette örf göre davranılması lazımdır.

Vekalet Kavramının Fıkhi/Hukuki Açıdan Değerlendirilmesi

Fıkhi Açıdan Vekalet: Vekaletin meşruiyeti kitap, sünnet ve icma ile sabit olup, İslam dinine göre caiz görülen vekalet akdinin meşruiyeti Kur’an, Peygamber efendimizin sünneti ve icmayla desteklenmektedir. “Sadakalar (zekatlar) ancak fakirler, düşkünler ve zekât toplayan memurlar içindir.” (Tevbe Suresi 60) ayetinde geçen zekât toplayan memurlardan kasdın, zekât tahsili için görevlendirilen veya zekât toplamak için vekil kılınan kişiler olduğu belirtilmektedir (El-Arabî, 2003, s. 152). Sünnetten delil ise şu hadistir: “Rasulullah (s.a.v), Urve el-Beriki’ye koç alması için bir dinar verdi. Urve bir dinar ile iki koç satın aldı ve koçlardan birini bir dinara sattı. Böylece Rasûlullah’a (s.a.v) bir dinar ve bir koç getirdi. Rasulullah Urve’nin yaptığı ticareti mübarek kılması için Allah’a dua etti.” (El-Buhârî, 1422, s. 153). Bu

hadiste Rasulullah'ın (s.a.v) Urve'ye vekalet vererek koç satın alması vekalet akdinin cevazına yönelik bir delildir. İcmaya gelince; fukaha alım satım, metanın korunması, alacakların tahsil edilmesi veya borçların ödenmesi ve malların korunması üzerine vekalet verilmesinin cevazında ittifak etmişlerdir (Halitoğlu, 2018, s. 153).

Nisa süresinin 35. ve Kehf süresinin 19. ayetleri vekaletin meşruiyetinin Kur'an'daki kanıtıdır. “Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: “Ne kadar kaldınız”? dedi. (Bir kısmı) “Bir gün, ya da bir günden az”, dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: “Ne kadar kaldığımızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin.” (Kehf, 19).

Fıkıh alimleri tarafından klasik fıkıh kaynaklarında, vekalet sözleşmesinin geçerliliğini değerlendirirken konu ile alakalı olarak, birtakım ayetleri, hadisleri ve sahabe tarafından yapılanları kanıt olarak sunmuşlar ve öncelikle Kehf suresinin 19. ayetini delil olarak gösterilmiştir. Kehf suresinde, "Birinizi şu gümüş parayla şehre gönderin baksın hangi yiyecek daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin" denilmektedir. Söz konusu surede, mağara ehlinde olanların kendi ihtiyaçları için bir tasarrufta bulunmak üzere aralarından birisini alışveriş yapması amacıyla yetkilendirmeleri, vekil tayini muamelesine Kur'an'dan delil olarak gösterilmektedir. Bu vekalet muamelesi sadece bir şahsın namına olmayıp, belirli sayıdaki bir topluluğun namına yapılan yetkilendirmeden ibarettir. Genellikle vekalet sözleşmesiyle temsil yetkisi bir arada bulunan iki kavram olması hasebiyle, vekalet çoğu kez temsil yetkisi anlamına gelmektedir (Köse, 2008, s. 245-246).

Zekât memurlarının bir anlamda devletin vekili olarak zekât memurlarının ücret alabileceği ve bu minvalde İslam fakihlerinin vekalet yoluyla iş ve muamele yaptırmanın caiz olduğu konusunda görüş birliği içinde olduğu söylenebilir (Durmuş, 2015, s. 3). Sahabe döneminde vekaletle ilişkin uygulamalara rastlanılmıştır. Alışveriş ve ortaklık konularında vekalet sözleşmesine sıkça başvurulmuştur. Özellikle Arap topluluklarında ticaretin yaygın bir şekilde yapılması ve sermaye sahibi olan kişilerin kendi işlerini yapamadığı durumlarda vekalet kurumuna çokça başvurulmuştur. Örneğin Hz. Ömer ve oğlu Abdullah sarraflık alanında vekalet sözleşmesinden faydalanmışlardır. Peygamber efendimizin Hz. Hatice veya bazı şahıslarla ortaklıklar kurduğu hadislerde görülmektedir. Bu faaliyetlerde genellikle vekalet ve temsil bir arada bulunabilmektedir. İkisinin beraber bulunma zarureti bulunmamakla birlikte beraber bulunmayacağı anlamı da

çıkartılmamaktadır. Daima bir iç ilişki bulunduğu söylenebilmektedir (Köse, 2008, s. 247).

Resulü Ekrem (SAV) efendimizin bazı hususlara ashab-ı kiramından uygun gördüğü kişileri vekil tayin etmesi, hâkimin İbn-i Hızamı kurban alması için vekil tayin etmesi, Peygamber Efendimizin Hayber arazisi üzerinde bakanlarına vekalet vermesi, sadakaların tahsil ve kısas cezalarının tatbik edilmesi gibi faaliyetler için ashab-ı kiramından bazı kişilere vekalet verilmesi, İmam Ali Hazretlerinin bazı durumlarda bizzat hazır bulunmadığı zamanlarda davayı takip etmesi için biraderi Akiyl'i tevkil etmesi vekalet konusuna örnek sayılabilir.

İstılahta vekalet değişik şekillerde tarif edilmekte olup, Hanefilerden el-Kasani ve es-Semerkandi vekaleti, tasarruf ve muhafazayı vekile tefviz etmek olarak; Şafiilerden el-Maverdi ise vekaleti, izin verilen işte vekilin müvekkil yerine ikame edilmesi şeklinde kısa bir biçimde tanımlamışlardır. Hanbeliler vekaleti, caiz bir işte kişinin birisini hayatta iken temsil içi kendi yerine ikame etmesi şeklinde tanımlamıştır. Tariflere bakınca vekaletin özü, bir kişinin tasarrufta bir başkasını kendi yerine ikame etmesidir (Tanrıverdi, 1998, s. 11). Diğer bir yandan Babertî ise vekaleti şahsın herhangi bir tasarruf için kendisi yerine başkasını koyması biçiminde açıklamıştır (Esirgen, 2013, s. 172).

Maliki'ye göre; vekilin hür olması, reşit olması, akli baliğ olması vekaletin şartlarından. Vekalet konusu için, şer'i açıdan uygun olması gerekmektedir. Alım, satım, kira, ortaklık, havale, ödeme, borcun tahsili; şeklindeki konularda vekil tayin edilmesi caizdir. Şafii'ye göre; müvekkilin ve vekilin basiret ve ehil sahibi olması vekaletin şartlarından. Vekalet konusu şeyin, vekalet anında vekil yedinde ve mülkünde olması gerekmektedir. Vekalet konusu için bilinir yani malum olması gerekmektedir. Hanbeli'ye göre müvekkil ve vekilin belirli olması, tasarruf ehli olması gerekmektedir. Vekalet konusunun şer'i açıdan caiz olan bir iş olması gerekmektedir (Bilmen, 1952, s. 322).

İnsanların eskiden beri bazı hukuki tasarruflarda kendileri adına bir başkasını yetkilendirmesi meşru görülmüş ve İslam'da sermayenin bu çerçevede yatırım alanlarına yönlendirilmesi meşru kılınmıştır (Çakır, 2019, s. 23-44).

Hukuki Açıdan Vekalet: Vekalet akdinin rükünları, icab ve kabuldür. Vekalet akdi; vekil tayin etme, iletme, musallat etme, vasi tayin etme, izin, emir rıza, irade meşiyet (istek), caiz kabul etme tabirleri ile akdedilebilir. Vekalet akdinde kabulün sarahaten olduğu gibi delalaten yapılması dahi yeterlidir. Vekalet aşağıdaki hallerden biri ile sona erer:

- Müvekkilin vekalet ile vekile ilettiği tasarruf yetkisini kendisinin bizzat yapması,
- Vekilin vekaletle konu olan eylemi icra etmesi,
- Süreli ise sürenin bitmesi,
- Vekalet sözleşmesinde tasarruf yetkisinin kullanılacağı konudaki aynın helak olması,
- Müvekkilin azletmesi,
- Müvekkilin vefatı veya akli melaikelerini kaybetmesi,
- Vekilin, ücret karşılığı tesis edilmemiş olan vekalet akitlerinde kendisini vekalet akdinden azletmesi,
- Vekilin ölmesi veya devamlı bir halde cinnet getirmesi,
- Müvekkelün bihin yani vekaletle mevzu olan şeyin sonlanmasıyla vekalet akdi neticelenir (Kayapınar, 2013).

Akitler farklı açılardan tanzim edilmekle birlikte Şekil 1’de görüleceği üzere vekalet akdi, amacı bakımından akitlerin sınıflandırılmasında, temsil yetkisi içeren akitler grubunda tasnif edilmektedir.

Şekil 1. Gayesi Bakımından Akitler

Öte yandan mudarebe akdinde taraflar arasındaki hukuk; başlangıç safhasında vedia (korunması amacıyla bırakılan emanet), işletme safhasında vekalet, kar elde edildiğinde şirket (ortaklık), sözleşmenin ihlali ve sözleşmeye aykırı davranılırsa gasp, elde edilen karın tamamının mal sahibine şart koşulması durumunda bida'a (bir başkasına ücret almadan satması için bırakılan mal), karın mudaribe şart koşulması durumunda karz (ödünç verilen misli mal) hükümlerine tabidir (Cürçani, 2007, s. 38).

Fon Toplama Yöntemi Olarak Yatırım Vekaleti (E1-Vekâle Bi'l İstismar)

Yatırım vekaleti; İslami finans enstrümanları arasında yer alan ve elinde parası bulunan bir kişinin başka bir kişi veya kurumu yatırım yapması amacıyla vekil tayin etmesini ifade eden bir kavram olup, İslami bankacılıkta uygulanan bir fon toplama yönteminin adıdır. Yatırım vekâleti, bir şahsın sahibi olduğu sermayeyi ücret karşılığında ya da ücretsiz olarak işletmesi amacıyla bir başkasını yetkilendirmesi şeklinde açıklanmaktadır. Yatırım neticesinde elde edilmesi beklenen tahmini kâr oranı en başta belirlenmektedir. Bu aracılık işlemi sonucunda banka komisyon ya da belli bir oranda gelir elde etmektedir. Banka başta belirlenen tahmini kâr oranından fazla kâr elde ederse, bu fazlalık kısmını sözleşmeye bağlı olarak vekil ücreti olarak alabilmektedir. Bu belirlenen orandan yüksek kâr sadece aracı kuruluşa da kalabilir veya iki taraf arasında pay da edilebilir, bu durum tamamen sözleşmeye bağlı olarak değişmektedir. Ancak yatırımdan zarar edilmesi durumunda ise vekilin ağır kusur veya ihmali yoksa zarardan sermaye sahibi sorumludur. Yatırım neticesinde zarar elde edilmesi durumunda sermaye sahibi zararı üstlenmekte birlikte, vekil sözleşme hükümlerine göre ya önceden belirlenen vekâlet ücretini tahsil etmekte ya da herhangi bir ücret alamamakta, ancak her halükârda zarar tazmininden muaf tutulmaktadır.

Uluslararası literatürde “Wakala” olarak tanımlanan aslında Arapça “vekalet bi'l-istismar” şeklinde uygulanan sözleşme türünün İngilizce isimlendirilmesi olup, Türkçe olarak “Yatırım Vekaleti” kavramına denk gelmektedir. Yatırım vekaleti fon sahibi kişinin fonu aracılığıyla yatırım/alım/satım akdi ifa etmesi amacıyla başka kimseyi vekil tayin etmesidir. Vekalet akdi, kar elde etmek amacıyla vekile (Banka) İslami kurallara uygun faaliyetlerde yatırım yapmaya yetki verilebilen bir sözleşme olarak tanımlanmıştır (NBD, 2018). IFSB tarafından yayımlanan 434 numaralı standartta vekalet; bir kişinin başka bir kişi vasıtasıyla kendi adına herhangi bir işi yapmak veya herhangi bir hizmeti vermek üzere yapılan acente sözleşmesidir (IFSB, 2013, s. 102). Vekalet yöntemiyle finansman bir acentelik sözleşmesi olup, ağırlıklı olarak uzmanlık ücreti içermekte ve çoğunlukla hacmi yüksek montanlı hesapların yönetiminde kullanılmaktadır. Şahıslar veya kuruluşlar yatırıma tahsis edilen sermayenin sahibi olup, diğer kurum veya şahısları acente şeklinde atamakta ve uzmanlık ücreti ödemektedir (TKBB, 2018a).

Bankalararası vekalet yatırım sözleşmesinde teoride belirtildiği haliyle uygulanması durumunda fıkhi bir mahsur görülmemektedir. Çünkü işlem fıkıhtaki vekaletle dayanmaktadır. İşletmeci banka, yatırımcı bankanın fazla fonunu vekil sıfatıyla işletmekte, projenin risk ve getirisi yatırımcı bankaya ait olmakta, işletmeci sunduğu vekalet hizmeti karşılığında anlaşılan komisyonu ve

gelirin beklenilenden fazla olması durumunda primi almaktadır. Böyle bir uygulamada fihhi bir sakınca bulunmamaktadır (Bayındır, 2015, s. 217).

Vekalet akdi, fonlarını Katılım Bankacılığı ilkelerine uygun yatırım türlerinde değerlendirmek isteyenlerin, bankayı vekili olarak yetkilendirmesi şeklinde olmaktadır. Müvekkil ile banka arasındaki vekalet akdi çerçevesinde banka basiretli bir tüccar olarak davranmakla mükellef olup, banka müvekkiline sermaye ve kar garantisi veremez. Yatırım vekaleti akdinin rükunları; siğa yani yatırımcının icabı ve bankanın kabulünü gösteren bu sözleşmenin, müvekkil (yatırımcı), vekil (banka), vekalet konusu (yatırım yapılan, ticareti yapılan ve yönetilen fon) ve bedel (bankaya verilen belirli oran veya tutar) unsurlarıdır.

Vekalet sözleşmelerinde, elde edilen fiili kar, üzerinde mutabık kalınan ve sözleşme ile belirlenen kar oranına göre dağıtılır. Banka (vekil), başta belirlenen vekalet ücretine göre uygun olan enstrümanlara yatırım yapmak suretiyle yatırımcılar ve müşterilerin yatırımlarından bekledikleri getiriyi belirleyebilir. Akabinde vekalet ücretlerini düşüldükten sonra beklenen getiri elde etmek adına vekilin uygun olan bir yatırım yapması önemlidir. Üzerinde mutabık kalınan getirileri aşan kazanç, vekil tarafından kazanç olarak addedilir. Öte yandan müvekkil, temerrüde düşmesi durumunda, vekilin suiistimali veya ihmalden kaynaklanan riskler ve kayıplar hariç tüm risk ve zararları karşılaması gerekmektedir. Vekalet akdine ilişkin bazı önemli hususlara şunlardır (Bayındır, 2015, s. 217):

- Vekalet sözleşmeleri süreli ya da süresiz şeklinde yapılabilmektedir.
- Anaparayı veya getiriyi garanti eden akitler ve bu akitlere bağlı yapılan muameleler geçersizdir.
- Vekalet sözleşmesinde aksi bir hüküm yoksa vekil, kasıt ihmal, hata veya sözleşme maddelerine uymama gibi durumlar nedeniyle vermiş olduğu zararlardan dolayı sorumlu tutulabilir. Bu işlemler sonucunda bir kar oluşmuşsa bu kar tümüyle müvekkile aittir.
- Her iki taraf vekalet akdine yönelik olarak ücret tespit edebilir. Ücret belli bir tutar olacağı gibi belirli bir orana da bağlanabilir.
- Vekalet akdi içerisinde yapılan sigortalama, bakım ve onarım veya yasal yükümlülükler gibi giderler müvekkilin sorumluluğundadır.

Yatırım Vekâletinin Uluslararası Standartlardaki Yeri Ve Uygulaması

AAOIFI, 23 numaralı standartta “Vekalet ve Yetkisiz Temsil” konusunu işlemiştir. Söz konusu standartta vekaletin tanımı, vekaletin meşruiyeti, vekaletin rükunları, vekaletin taraflarında aranan şartlar, vekaletin konusu, vekaletin bağlayıcılığı, vekaletin türleri, vekalette tarafların sorumlulukları, vekalette ücret, vekalet akdinde tazmin meselesi, vekalet akdinde kefalet

hükmü, vekilin emanetçi konumunda olması ve vekaletin sona ermesi gibi hususlar açıklanmıştır (AAOIFI, 2015, s. 600-616).

Yatırım vekaleti ücretli olarak kurulmuşsa, ödenecek ücretin maktu olarak veya yatırıma konu sermayenin belirli bir oranı şeklinde belirlenmesi gerekir. Yatırım faaliyetlerinden elde edilmesi beklenen kar üstündeki kısmın tamamı veya bir bölümünün prim şeklinde vekile ödenmesi üzerine anlaşmaya varılmasında beis yoktur. Ödenen prim, yatırım vekilinin muameleyi layıkıyla yapmış olması mukabilinde verilen ödül manasındadır (AAOIFI, 2015, s. 1087).

Yatırıma tahsis edilen meblağın ve yatırım vadesinin net bir şekilde beyan edilmesi gerekmektedir. Yatırım faaliyetiyle ilgili olan masrafları karşılama yükümlülüğü müvekkile ait olup, bu masrafların vekile ait olmasını kararlaştırmak caiz değildir. Vekilin tüzel kişiliği haiz bir kurum olması halinde, personeli ve ekipmanlarıyla ilgili masrafları kendisinin üstlenmesi gerekir (AAOIFI, 2015, s. 1088).

AAOIFI'nin vekalet ve yetkisiz temsil konusunu açıklayan 23 no.lu standardın 5/2 maddesinde vekilin sorumlulukları şu şekilde açıklanmıştır (AAOIFI, 2015, s. 606): “Vekil, vekalet konusu bakımından emanet hükümlerine tabi olup tazminle sorumlu değildir. Vekil ancak kastı, kusuru ile vekalet şart ve kayıtlarına aykırı davranırsa tazminle yükümlü olur.” Teminatlar hakkındaki standardın 2/2/2. maddesi şu şekildedir: “Vekalet ile kefaleti aynı akit içerisinde birleştirmek caiz değildir. Çünkü vekalet ve kefalet akitlerinin hükmü (muktezası) birbirine zıttır. Yatırım vekilinin tazminle yükümlü olması şartı, sermaye ile birlikte belirli oranda bir getirinin garanti edilmesi anlamına geldiği için, bu şart, gerçekleştirilen işlemi faizli krediye çevirmektedir. Eğer vekalet akdinde kefalet şart koşulmamışsa vekil daha sonra ayrı bir sözleşme akdederek, kefalet sözleşmesiyle muamelede bulunduğu kişilere kefil olabilir. Çünkü bu halde vekil olma vasfıyla bağlantılı olarak aynı zamanda kefil olmuş sayılmaz; akdedilen sözleşmeler birbirinden ayrı olduğu için vekilin ayrı bir sözleşme ile elde ettiği kefil olma vasfı, vekaletten azledilse bile devam eder.”

Yatırım vekilinin sermaye üzerindeki yetkisi emanet hükümlerine tabidir; vekil sermaye üzerinde emanetçidir. Yani kastı, kusuru ya da vekâlet akdinin şartları hilafına davranması haricinde vekilin zararı tazmin yükümlülüğü bulunmamaktadır. Vekilin akdinin şartları hilafına davranması ile birlikte müvekkilin faydasına bir muamele yapılması bakımından eğer kar doğmuş veya varlıkların değeri artmışsa bunlar tümüyle müvekkile aittir. Ancak eğer varsa vekilin prim üzerindeki hakkına herhangi bir zarar verilmemelidir (AAOIFI, 2015, s. 606).

Yatırım faaliyeti öncesinde, sözleşme içerisinde koşulan şartlara vekilin uyması gerekir. Şartların hilafına hareket edildiğinde oluşacak bir zararı vekilin tazmin etmesi gerekmektedir. Yatırım vekâleti, elde edilecek kar miktarı belirli bir oranın altında olmayacak işlemleri yapma şartıyla kurulmuş, ancak vekil belirlenen kar miktarını sağlayacak işlemleri yapma imkânı bulamamışsa, bu durumu müvekkile bildirmekle yükümlü olur. Buna rağmen vekil belirlenen kar oranının altında bir yatırım işlemine girecek olursa, belirlenen kar oranının emsal kardan daha az olması halinde, yatırım yaptığı fon tutarının gerçekleşen karı ile benzeri işlemlerde piyasa rayicinde doğan emsal kar arasındaki farkı tazmin etmekle yükümlü olur. Vekil, yatırım faaliyetiyle ilgili olarak şart koşulan orandaki karı tazminle yükümlü tutulamaz (AAOIFI, 2015, s. 1090).

Ayrıca, AAOIFI fıkıh/danışma kurulu tarafından vekâlet ve kefalet akitlerinin birbirinden bağımsız olarak akdedilebileceği ile ilgili kararının “Yatırım Vekâleti” adıyla beklenen getiriyi teminat altına alacak bir hatalı modele dönüştürecek yaklaşımlardan kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Zira AAOIFI 5 no.lu standardında kefalet ile vekâlet akitlerinin aynı akitte birleştirilmesinin ve vekâlet veya vedia gibi emanet akitlerinde, kefalet ya da rehin şartının ileri sürmenin caiz olmadığı vurgulanmaktadır. Ortaklardan birinin, emek sahibinin veya yatırım vekilinin gerçekleştirilecek işlem sonucunda gerek sermaye gerekse kar ile ilgili olarak tazminle yükümlü kılınması caiz değildir. Bu tür finansman yöntemlerinin kesin getirili ve garantili bir yatırım olarak pazarlanması câiz değildir. Vekâlet ve kefalet işlemlerinin tek bir akitle birleştirilmesi caiz görülmemektedir. Sebebi ise, vekâlet ve kefalet akitlerinin yapı itibarıyla zıt hüküm içermesi ve vekilin tazmin yükümlülüğü şartının, yatırıma aktarılan fon tutarı ve getiri garantisi manasına gelmesi sebebiyle, yapılan işlem faizli kredi gibi algılanabilmektedir. Dikkat edildiğinde AAOIFI fıkıh kurulu tüm mezheplerin endişelerini göz önünde bulundurarak, vekâlet ile kefaleti birleştirmek suretiyle faizli muameleye gitmenin önünü kapatmak adına şu önemli tedbirleri almıştır: Vekâlet akdi kapsamında kefalet şartı ileri sürülmeyecektir. Eğer vekil ayrıca kefil olarsa bu kefalet doğrudan müvekkil lehine başkalarına kefil olmak şeklinde değil, ayrı bir kefalet akdi kapsamında vekilin muamelede ve ticarete bulunduğu müşterilerine kefaleti şeklinde gerçekleştirilecektir. Vekil ve kefil vasfı birbirinden bu surette öyle bir ayrıştırılmış olacak ki, vekil vekâletten azledilse bile kefaleti devam edecektir (Odabaşı, 2015).

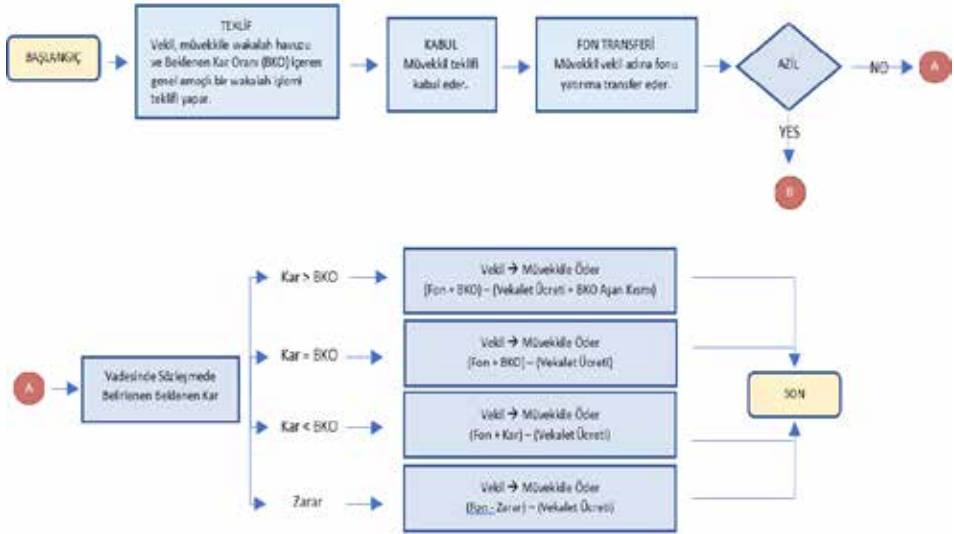
Genel itibarıyla vekâlet yatırımı akdi literatür baz alındığında “Wakala” şeklinde zikredilmekte olup, çoğunlukla bir projenin tamamlanması veya ticari muamelenin ifâ edilmesi amacıyla bir şahsı vekil tayin etme biçiminde gerçekleşmektedir. Vekâlet akdinde öteki İslami finans yöntem ve

enstrümanlarında olduğu üzere akdin tesisi aşamasında tüm koşulların belirlenmesi gerekir (Özcan, 2015, s. 61).

Özellikle uluslararası İslami finans piyasalarında “Vekâlet sözleşmesi” ürünü katılım bankacılığı alanında tüzel müşteriler ve finansal kurumlardan fon sağlamak amacıyla yöntem olarak benimsenmiştir. Türkiye’de ise söz konusu ürün katılım bankacılığında kısa vadeli likit ihtiyaçların giderilmesi ve likidite yönetimi amacı ile kullanılmakta olup, yurt dışından kaynak temini maksadıyla TL ve yabancı para birimi (USD, EUR) cinsinden fon sağlama imkânı tanmaktadır.

IIFM⁵ tarafından yayımlanan bankalar arası genel yetki içeren yatırım vekâleti akdi için (Interbank Unrestricted Master Investment Wakalah Agreement) sürecin nasıl işlediği Şekil 2’de belirtilmektedir (IIFM, 2013, s. 3).

Şekil 2. Yatırım Vekâleti İşleyiş Süreci

Yukarıdaki şekile göre vade sonunda veya vekilin fonu sözleşme şartlarına uygun olarak işletmesi sonucunda oluşan kar eğer beklenen kar oranının üzerinde ise, akitte belirtildiği şekilde vekil ücretini ve kararlaştırılmışsa beklenen kar oranı üzerindeki karı alır. Anapara ve beklenen kar tutarını müvekkiline iade eder. Eğer elde edilen kar tutarı beklenen kar oranı kadar

⁵ IIFM: İslami finansal enstrümanların geliştirilmesi ve bunların ikincil piyasalarda işlem görmesini sağlamak üzere gerekli düzenlemeleri yapmak üzere 2001 yılında Bahreyn’de Uluslararası İslami Finansal Piyasa Kurumu (IIFM) kurulmuştur. Bkz. http://www.iifin.net/about_iifin/corporate-profile

veya beklenenden az ya da zarar söz konusu ise o taktirde vekil kendi vekalet ücretini alarak kalan tutarı müvekkile iade eder.

Dünya genelinde İslami finans ilkelerine uygun olarak faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar tarafından vekalet, yatırım vekaleti ve vekalet dayalı sukuk şeklide iki temel ürün olarak hem fon temini hem de fon kullandırım enstrümanı olarak uygulandığı görülmektedir. Yatırım vekaleti enstrümanının dünya genelinde uygulaması ile ilgili bazı örneklere ve rakamlara yer verilmesinde fayda görülmektedir. Yurtdışı banka, İslami Finans Kurum veya Kuruluşları tarafından icra edilen vekalet işlemleri ve işlem türleri için örnekler şöyle gösterilebilir:

Tablo 1. Wakala Dünya Örnekleri

Banka Adı	Menşei	İşlem Hacmi (TL)	Kullanılan Ürünler
DIB-Dubai Islamic Bank (DIB, 2018)	B.A.E	245 milyar TL	Wakala Deposits; Wakala Investment, Wakala Sukuk
Emirates NBD	B.A.E	101 milyar TL	Islamic Wakala Customer Deposit
Al Rayan Bank (Bank A. , 2018)	İngiltere	11 milyar TL	Wakala Treasury Deposit
Kuwait Finance House	Kuwait	236 milyar TL	Al-Nuwair Wakala Investment Deposit
Abu Dhabi Commercial Bank (ADCB, 2018)	B.A.E	4,171 milyon TL	Wakala Deposits
BI-Bank Islam (BI, 2018)	Malezya	3,352 milyon TL	Wafiyah Investment Account; Waheed Investment Account
CIMB Islamic Bank	Malezya	9,553 milyon TL	Wakala Sukuk
Abu Dhabi Islamic Bank (ADIB, 2018)	B.A.E	-	Business Wakala Deposit
Boubyan Bank (Bank, 2018)	Kuwait	-	Fixed Wakala Deposits; Wakala Investment
Noorbank	B.A.E	-	Wakala Deposits

Yukarıda sayılan tüm örnek banka uygulamalarında vekalet hesapları, karz mantığıyla çalışan cari hesap, mudarebe mantığıyla çalışan katılma yani tasarruf hesapları ile üçüncü bir fon toplama yöntemi olarak İslami finans kuruluşları tarafından müşterilere sunulduğu görülmektedir. Türkiye mevzuat yapısının elverişli olmaması sebebiyle sadece hazine departmanlarınca kısa vadeli fon ihtiyacını gidermek amacıyla kurumsal bazda kullanılan vekalet ürünü, dünya genelinde çok sayıda İslami finans kurumu tarafından tercih edildiği görülmüş olup, araştırmada sadece birkaç banka bilgisi paylaşılmıştır. Örneklem alınan

bankaların bilanço ve finansal tabloları incelenerek vekalet ürünü hacmi tespit edilmekle birlikte, münferit bazda

Yatırım Vekaleti Yönteminin Türkiye’de İşleyişi ve Mevzuat Yapısı

Katılım bankalarının fon temin yöntemleri olan özel cari hesap ile katılma hesapları dışında 18 Ekim 2018’de yürürlüğe giren yönetmelikle birlikte vekalet yöntemiyle fon toplanması enstrümanına kavuşmuştur. Önceden sadece mudaraba esasına göre katılma hesapları açılmasına izin verilirken, artık tüzel müşteriler ve kamu kurumlarına vekalet akdi çerçevesinde katılma hesabı açılması yönünde düzenleme yapılmıştır. Ancak halen önemli bir eksiklik olan bireysel müşterilere yönelik vekaletle dayalı fon toplanması hususunda yasal altyapı eksik olup, mevzuat düzenlemesi ile “Yatırım Hesabı” adı altında bir ürün oluşturularak, müşterilerin yatırımlarını Banka değerlendirerek maktu ücret karşılığında meri oranlar üzerinden yapmış olduğu fon kullandırmalarından sağlanan kârın tamamı müşterilere dağıtılabilecektir. Yatırım vekaleti mevcut piyasa şartlarında İslami finans kurumlarına rekabet avantajı sağlaması adına önemli bir enstrüman olduğu, fihhi boyutu ve tartışmalı alanların çözüme kavuşturulması ile ürünün doğru şekilde oluşturulup, tüm topluma doğru şekilde sunulması sonucu sektöre önemli katkılar sağlayacağı ifade edilebilir.

Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu’nun yatırım vekaleti ile ilgili 2 no.lu kararı bulunmaktadır. Bu kararda Kasım 2018’de yayımlanan Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik için taslak belge üzerinden değerlendirmeler yapılmış ve yatırım vekaleti ile ilgili kısımlar irdelenerek söz konusu yönetmelik hükümlerinin katılım bankacılığı ilke ve esaslara aykırı olmadığı yönünde karar beyan edilmiştir. Söz konusu karar ile; yönetmelik taslağında “vekalet” olarak geçen ifadelerin “yatırım vekaleti”, “beklenen kâr” olarak ifade edilen kısımların “tahmini kâr” olarak değiştirilmesi, vekalet sözleşmelerinin gerçek projeler üzerinde yapılmasına ilişkin bölümlerin eklenmesi kritik edilmiştir (TKBB, 2018b).

Vekaletle yani yönetim sözleşmesine dayalı hesaplarda, toplanan fonların katılım bankaları tarafından işletilmesi sonucu elde edileceği beklenerek, hesap sahibi ile katılım bankası arasında mutabık kalınan kâr oranı veya tutar, “beklenen kâr” olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu tanım 18.10.2018 tarihli 30569 numaralı Resmi Gazete’de yayımlanan Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 3 üncü maddesinde (BDDK, 2018a), “beklenen kâr” ifadesi revize edilerek, “Tahmini kâr: yatırım vekaleti sözleşmesine dayalı katılma

hesaplarında toplanan fonların katılım bankaları tarafından işletilmesi sonucu kâr elde edilmesi halinde, hesap sahibi ile katılım bankası arasında fonun işletilmeye başlandığı tarihten önce mutabık kalınan ve bu kârdan katılma hesabı sahibinin gerçekleşen kârı geçmemek üzere hak iddia edebileceği azami oran” şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu düzenleme ile vekaletle yani yönetim sözleşmesine dayalı hesaplarla tahmini kâr oranının vade sonuna kadar değiştirilemeyeceği ve vadesinde kapatılmayan yatırım vekaletine sözleşmesine dayalı katılma hesaplarının hesap sahibi ile katılım bankası arasında yeni bir yatırım vekaleti sözleşmesi akdedilmedikçe yenilenmeyerek özel cari hesaba aktarılacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca söz konusu yönetmeliğin altıncı maddesinde; katılma hesaplarının, kâr zarar ortaklığı sözleşmesine veya kamu kurum ve kuruluşları ile fonlar ve tüzel kişi müşterilerle akdedilecek yatırım vekaleti sözleşmesine dayalı olarak açılabilmesi belirtilmiştir. PLS sözleşmesine ve vekalet temelinde dayalı açılacak katılma hesaplarının farklı fon havuzları oluşturularak işletilmesi gerektiği ve vekalet temelli katılma hesapları için birim hesap değerinin, yatırılan fon ve tahmini kârın toplamından oluştuğu açıklanmıştır. Yönetmelik değişikliği ile, katılım fonu hesapları üzerinde hesap sahibinin talep hakkı ve katılım bankasının ödeme yükümlülüğünün, yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı katılma hesaplarında birim hesap değeri, yatırılan tutar ve tahmini kâr toplamı ile sınırlı olduğu belirtilmiştir. Söz konusu ifade ile elde edilecek kâr için birim hesap değerine bağlanan bir üst sınır getirilmesi, mevzuat anlamında karışıklığa sebep olmuş ve sektör nezdinde tartışmalara yol açmıştır. Vekalet yoluyla fon toplanması ile ilgili söz konusu yönetmelikte kâr /zarar için belirlenen sınırlarla ilgili maddelerin daha açık ve anlaşılabilir bir şekilde mevzuata aktarılması önerilmektedir. Ayrıca tahmini veya beklenen kâr ile ifade edilen kâr oranının fon sahibine garanti bir getiri sağlaması yönünde imkân tanıyan ve faize yakın bir uygulamaya sebebiyet vereceği düşünülen mevzuat düzenlemesinin yeniden ele alınması önerilmektedir.

Sözleşmede yer verilmesi, amacına uygun kullanılması ve dönem sonunda fon havuzuna aktarılması koşuluyla katılım bankalarının, katılma hesapları için vade bitiminde dağıtılacak kâr üzerinden, kâr dengeleme rezervi ayırabileceği hükmedilmiştir. Katılım bankaları tarafından kendi karlarından feragat ederek veya kâr dengeleme rezervi ile müşteriler lehine kâr dağıtımında artırım yapabileceği belirtilmiştir (BDDK, 2018b).

Mevzuat altyapısı olmadan sadece danışma kurulu kararları doğrultusunda katılım bankalarının kısa vadeli fon ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılan vekalet ürünü için, 18.10.2018 tarihli yönetmelik değişikliği ile kısmen de olsa mevzuat yönünden açık kapatılmış sayılabilir. Ancak söz konusu düzenleme ile ilgili iki önemli husus göze çarpmaktadır. AAOIFI kararlarında ve Türkiye’deki danışma kurulu kararlarında kritik edildiği üzere, beklenen kâr veya tahmini kâr oranının aslında müşteriye kesin olarak taahhüt edilen bir

tutar olmadığı ve bu yönde yapılan uygulamaların faiz içerebileceği vurgulanmaktadır. Oysaki yeni yönetmelik değişikliği ile tahmini kâr usüle uygun bir şekilde tanımlanmış ancak sonraki maddelerde kâr dengeleme rezervi ve öz kaynaktan takviye şeklinde bankanın fon sahibi lehine artırım yapabileceği hüküm altına alındığında, finans sektörü için uygulama alanında faize yakın işlemlerin yapılabilmesi ve kamuoyu nezdinde itibar zedelenmesine sebep olabileceği öngörülmekte ve gerek akademik çevre gerekse sektör temsilcileri tarafından da eleştirilmektedir.

Ayrıca düzenleme ile sadece tüzel kişi ve kamu sektörüne imkân tanınmış olup, bireysel müşterilerin vekalet şeklinde katılım hesabı açması hukuki olarak kısıtlanmıştır. Dünya örnekleri incelendiğinde bireysel müşteriler için ağırlıklı olarak “bireysel vekalet hesapları”, tüzel kişi müşteriler için ise “vekalet yatırım hesapları” şeklinde uygulama alanı bulan ürün için bireysel müşteri kitlesi önemli bir yer tutmaktadır. Vekalet sözleşmeleri ağırlıklı olarak kurumsal firma veya bankalar arasından kısa vadeli fon yönetimi aracı olarak kullanılmaktaysa da İslam Hukuku açısından bireysel müşterilerle de uygulanması açısından bir sakınca olmadığı görüşü son dönemlerde savunulmaktadır. Yatırımcılara ait tasarrufların banka vekâleti ile yatırıma dönüştürülmesi sonucunda elde edilmesi planan tahmini kâr oranının baştan bağlayıcılığı olmayan bir öngörü olarak söz konusu edilmesinde herhangi bir sakınca görünmemektedir. Ancak bu oranın, yatırımcıların kâr beklentilerini karşılama adına doğrudan veya dolaylı beyanlarla banka taahhüdü kapsamına dahil edilmesi ya da bu oranı her şekilde temin eden yaygın bir örfün oluşturulması, faiz töhmetinin yanı sıra söz konusu kurumların güvenilirliği açısından da olumsuz bir tablo oluşturabilecektir. Bu itibarla, faizsiz finans ilkelerine bağlı, şeffaf ve reel değeri esas alan yatırım ilişkilerinin devam ettirilmesi, söz konusu kurumların güven veren istikrarlı yapısının korunması açısından son derece önem arz etmektedir (Çakır, 2019, s. 23-44).

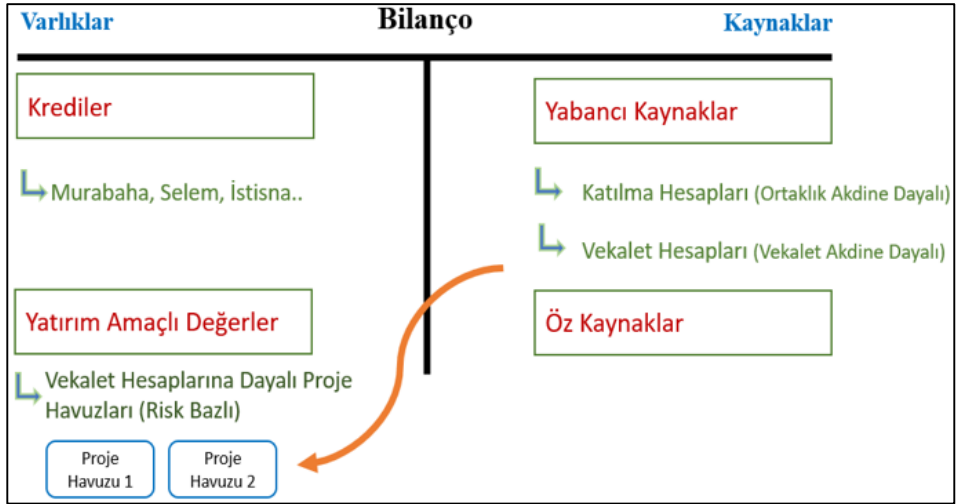
Mevcut itibariyle Katılım Bankaları tarafından "Özel cari hesaplar", "Katılma hesapları" ve "Katılma hesapları yatırım vekaleti" adı altında üç yöntemle fon toplamaktadır. Dünyada “wakala deposit” veya “wakala investment” adı altında sunulan bu ürün, ülkemizde “Yatırım Vekâleti” ismiyle sadece kurumsal müşterilere sunulmaya başlanmıştır. 2020 ilke çeyrek itibariyle Türkiye’de katılım bankalarının fon toplamı büyüklüğü 249 milyar TL iken, vekâlet yöntemi ile toplanan fonlar bu rakamın yaklaşık %8’ünü oluşturmaktadır. Katılım bankalarının “Özel Cari Hesaplar” ve Katılma Hesapları” rakamları toplamı doğrudan TKBB sitesinden alınmış olup, yatırım vekaleti rakamları katılım bankalarından temin edilerek ve uygun görüş alınarak tabloya aktarılmıştır.

Tablo 2. Yatırım Vekaleti (2020/1)

	Toplam Tutar
Toplanan Katılım Fonları	249.620.663.000 TL
Toplam Vekalet Fon Toplamı	19.340.000.000 TL
Vekalet yöntemi ile toplanan fonlar	16.469.000.000 TL
Wakala yöntemi ile alınan krediler (YP Yoğun)	2.871.000.000 TL

Yeni Model Önerisi

Bankaların bilançolarının aktif (varlıklar) tarafında ağırlıklı olarak krediler ve yatırım amaçlı değerler yer almakta, pasif (kaynaklar) tarafında ise yabancı ve özkaynaklar yer almaktadır. Katılım bankaları ağırlıklı olarak pasif tarafta yer alan yabancı kaynaklar altında özel cari hesaplar ve katılma hesapları şeklinde fon toplamakta ve bu topladıkları fonları bilançonun pasif tarafında yer alan krediler başlığı altında ağırlıklı olarak murabaha şeklinde kullanılmak suretiyle kar elde etmektedir.

Şekil 3. Yatırım Vekaleti İşleyişi-Önerilen Model

Şekil 3’de önerdiğimiz modele göre; vekalet hesaplarında fon toplamadan önce, aktifte yani varlıklar tarafında önceden kriterleri ve risk seviyeleri belirlenmiş olan Vekalet Hesaplarına Dayalı Proje Havuzları tesis edilmeli ve fon yatırımcılarının bu risklilik düzeylerine göre bilinçlendirilerek müşterilerden bu havuzlardaki projeleri finanse etmek için vekalet akdine dayalı fon toplanarak bu havuzlara aktarılması beklenmektedir. Böylece vekalet akdine dayalı işlemler hem gerçek projelere dayandırılacak hem de müşteri hangi tür riskleri içerdiğini bildiği bir projeyi finanse ettiği bilecektir. Bu sayede müşteriler nezdinde ürünün şeffaflığının ve etkinliğinin artacağı

düşünülmektedir. Bu yöntem hem katılım bankaları hem de diğer yatırım fonları aracılığıyla kullanılabilir.

Politika Önerileri

Katılım bankalarının söz konusu fon toplama yönteminin, Türkiye mevzuat düzenlemelerine, danışma kurulu kararlarına ve uluslararası İslami finans standartlarına uygun şekilde yürütülmesi beklenmektedir. Tahmini veya beklenen kâr oranı ile ifade edilen tutarın fon sahiplerine garanti edilen bir tutar olmadığı konusunda müşterilerin doğru bilgilendirilmesi önem arz etmektedir. Katılım bankalarının özellikle fon toplama ve kullandırım bölümleri tarafından ürünün nasıl uygulanacağı konusunda şubelerin doğru bir şekilde yönlendirmesi beklenmektedir. Faiz içeren uygulamalara dönüşmemesi adına belirli periyotlarla denetim birimleri tarafından da yapılan işlemlerin örneklem bazında kontrol edilmesi ise önemle üzerinde durulması gereken bir husustur.

BDDK tarafından yapılan mevzuat düzenlemelerinde katılım bankalarının görüşlerinin yanısıra uluslararası uygulamalar ve standartların da dikkate alınması ve yasal alt yapısı oluşturulan vekalet ürünü ile ilgili olarak bireysel müşterileri de kapsayacak düzenlemelerin hazırlanması önerilmektedir. Yönetmelikte kâr /zarar için belirlenen sınırlarla ilgili maddelerin daha açık ve anlaşılabilir bir şekilde mevzuata aktarılması beklenmektedir. Ayrıca tahmini veya beklenen kâr ile ifade edilen kâr oranının fon sahibine garanti bir getiri sağlaması yönünde imkân tanıyan ve faize yakın bir uygulamaya sebebiyet vereceği düşünülen mevzuat düzenlemesinin yeniden ele alınması önerilmektedir. Kâr dengeleme rezervi ile ilgili yönetmelik maddelerinin AAOIFI standartları ve İslami finans alanında uzman kişilerin görüşleri de dikkate alınarak revize edilmesi gerekmektedir. Vekalet ürünü ile ilgili olarak BDDK tarafından yapılan düzenlemelerin geliştirilmesi, etkilerinin analiz edilmesi ve katılım bankalarında doğru bir şekilde uygulandığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Üniversitelerce başta vekalet ürünü olmak üzere İslami finans alanında kullanılabilir ürün ve hizmetlerin etkin bir şekilde analiz edilmesi, geliştirilmesi, fıkhi ve hukuki açıdan değerlendirilmesi, uluslararası uygulamaların yakından takip edilmesi beklenmektedir. Üniversitelerin İslami finans alanı ile ilgili yeni bölümler açarak, bu sektörde hem iktisadi hem de fıkhi boyutuyla uzman insan kaynağı yetiştirmesi gerekmektedir. İslam ekonomisi alanında programlara sahip üniversitelerce, ilgili kurumları ve diğer paydaşları bir araya getiren periyodik çalışmalar yapması, özelde ise vekalet yöntemini konu edinen özel bir çalıştay yapılması önerilmektedir. Diyanet tarafından Türkiye’de katılım bankacılığının veya İslami finans sisteminin bankacılık/finans alanında payının daha yüksek seviyelere erişmesi bağlamında, konunun desteklenmesi önem arz etmektedir. Faizsiz bankacılığın sektörel bazda gelişmesi ve büyümesi amacıyla, finansal ve

ticari işlemlerde faiz yasağı ve diğer İslami prensiplere uygun hareket edilmesinin öneminin vurgulanması, halkın bu yönde bilinçlendirilmesi, halkın katılım bankalarına yönlendirilmesi ve katılım bankalarının tercih edilmesi yönünde görüş beyan edilmesi beklenmektedir. Özellikle vekalet ürünü ile bireylerin ellerinde bulundurduğu âtil fonların katılım bankalarına aktarılması ve bu fonların risk bazlı projelere dayalı yatırımlarda değerlendirilmesi özendirilmelidir.

SONUÇ

İslami finans, global finansal sisteminde sürdürülebilirlik ve etik ilkeler açısından öne çıkan uygulamaları ve yöntemleri içermektedir. Bunlardan bazıları oldukça sık kullanılmakla birlikte bazıları ise henüz yaygınlaşmamıştır. Tasarruf sahiplerinin birikimlerinin belirli bir sözleşme çerçevesinde finansal bir kurum tarafından onların adına işletilmesi olarak bilinen vekalet yöntemi, birçok ülkede yaygın olmasına rağmen Türkiye’de pek kullanılmamaktadır. Türkiye’de katılım bankaları aracılığıyla ağırlıklı olarak yurt dışı bankalardan kısa vadeli fon ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak vekâlet yöntemiyle fon temini sağlanmış olsa da gerek standartlarının belirlenmemiş olması gerek muhasebe ve hukuki altyapıdaki eksiklikler gerekse de fıkhi açıdan tartışılmasından dolayı işlemlerin hacmi oldukça sınırlıdır.

İslami finans alanında gerek ülkeler arasında gerekse Türkiye’de daha rekabetçi bir ortamın oluşacağı düşünüldüğünde “vekâlet” gibi yeni ürün ve hizmetlerin katılım bankacılığı sektörü bağlamında geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması oldukça önemlidir. Diğer taraftan özellikle katılım bankalarının hazine birimlerinde likidite yönetimi ve para piyasası işlemlerinde kullanılan organize teverruk işlemlerinde emtia alım satım masraflarının olması ve kısa vadeli nakit ihtiyaçların giderilmesinde bunun yerine vekâlet yönteminin kullanılması önemli bir avantaj sağlayacağı açıktır.

Vekâlet yöntemiyle fon toplanması konusunda mevcut uygulamada, katılım bankaları tarafından belirli vadelerde vekâlet havuzları oluşturularak belirli bir oran belirlenip bu oran üzerinden fon toplanmakta ve bu fon ağırlıklı olarak bankanın aktifinde yer alan murabaha işlemlerinde kullanılmaktadır. Model önerisinde belirtildiği üzere, vekâlet hesaplarında fon toplamadan önce, bilanço aktifinde önceden kriterleri ve risk seviyeleri belirlenmiş olan “Vekâlet Hesaplarına Dayalı Proje Havuzları” tesis edilmeli ve fon yatırımcılarının bu risklilik düzeylerine göre bilinçlendirilerek müşterilerden bu havuzlarındaki projeleri finanse etmek için vekâlet akdine dayalı fon toplanarak bu havuzlara aktarılması beklenmektedir. Böylece vekâlet akdine dayalı işlemler hem gerçek projelere dayandırılacak hem de müşteri hangi tür riskleri içerdiğini bildiği bir projeyi finanse ettiği bilecektir. Vekalet yönteminin büyük ticari müşterilerde ya da bankalar arasında finansal piyasalarda icra edilmesi durumunda İslami

finans kurumlarının nakit ya da fon yönetimi sorunlarına bir nebze çözüm getirecektir. Aktif karşılığı oluşturulmak suretiyle yatırım fonlarına benzer bir yapı tesis ederek risk ağırlıklandırılmasının yapılması ve vekâlet yatırımcısının bu riskler hakkında bilgilendirilerek proje bazlı havuzlar oluşturulması ve bu havuzların münferit bazda vekâlet yoluyla toplanan fonlarla finanse edilmesi temel unsur olmalıdır.

Türkiye’de özellikle katılım bankaları tarafından vekâlet yoluyla finansman temin edilebilmesi için katılım bankacılığı mevzuatında güncelleme yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Zira vekâlet ile ilgili hem fon toplama hem de fon kullandırma tarafında yönetmelik çıkmış olmakla birlikte, söz konusu yöntemlere dair uygulama detaylarını belirtilen tebliğ veya alt düzenlemelerin henüz yayımlanmamıştır. Ayrıca mevzuatta kar garantisi şeklinde hatalı yorumlamaya sebebiyet verecek ifadelerin düzeltilmesi, tahmini kar olarak ifade edilen tanımının yeniden yapılarak söz konusu tutarın kar rezervinden veya öz kaynaktan tamamlanmasına yönelik maddelerin gözden geçirilmesi önem arz etmektedir. Yeniden düzenlenmesi gerekli olduğu değerlendirilen ilgili mevzuatta “Yatırım Hesabı” ve “Vekâlet Hesabı” adları altında yeni bir ürün oluşturularak, özellikle bireysel yatırımcıların fonlarının İslami finans kurumlarınca sabit bir ücret karşılığında değerlendirilebilir ve meri oranlar üzerinden yapılan fon kullanımıyla edinilen kâr direkt olarak yatırımcılara aktarılabilir. Bu sayede önemli oranlarda getiri paylaşımı ile Katılım Bankaları için sorun oluşturan düşük kâr dağıtımına bir nebze çözüm olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye’de hem vekâlet yöntemiyle finansman ürünü hem de diğer finansal ürün ve hizmetlere yönelik olarak; mevzuat altyapısının daha sağlıklı bir şekilde oluşturulması, mevzuatta yer alan faize yol açabilecek hükümlerin değiştirilmesi, İslami finans ürünlerine hakim olan ve piyasaya doğru bir şekilde bu ürün/hizmetleri sunabilen vasıflı personel yetiştirilmesini teminen eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, ürünlerin doğru bir şekilde icra edilmesinin kontrolü için ilgili otoriteler tarafından daha aktif bir şekilde denetim faaliyetlerinin icra edilmesi, katılım bankalarının işleyişi ve ürünlerinin caizliği konusunda kamuoyu nezdinde oluşan olumsuz imajın düzeltilmesine yönelik tanıtım faaliyetlerinin artırılması, İslami finans alanında akademik çalışmaların yaygınlaştırılması ve global ölçekte uygulamaların yakından takip edilerek genel ilke ve standartlara uygun finansal hizmetlerin verilmesi önerilmektedir. Söz konusu gereklilikler tamamlandığı takdirde vekâlet ürününün, Türkiye Katılım Bankacılığı için doğru tesis edilmiş bir fon toplama ürünü olarak önemli katkı sağlayacağı tespit edilmiştir.

Vekalet yönteminin fıkhi boyutunda yer alan tartışmalı uygulamaların uzmanları tarafından incelenerek çözüme kavuşturulması ve uygulama

standartlarının oluşturulması durumunda, Türkiye'nin 2023 hedefleri doğrultusunda yürütülen İstanbul Finans Merkezi projesinin en önemli bileşenini oluşturan İslami Finans Merkezi olma yönünde bir adım daha atılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2015). *Faizsiz Finans Standartları. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions Standards* (Cilt 10). (Çev. Sabahattin Zaim Üniversitesi) İstanbul.
<http://www.tkbb.org.tr/documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ>
- ADCB. (2018). *Abu Dhabi Commercial Bank. "Wakala Deposits"*. Resmî Site: <https://www.adcb.com/islamicbanking/accountsdeposits/wakala/index.asp>
- ADIB. (2018). *Business Wakala Deposit", Saving and Investment*. Abu Dhabi Islamic Bank. Banka Resmî Sitesi.:
https://www.adib.ac/en/Pages/Business_Deposits_Business_Wakala_Deposit.aspx
- Bank, A. (2018). *Wakala Helps Generate Competitive Returns for Large, Bespoke Investments", Wakala Treasury Deposit*.
<https://www.alrayanbank.co.uk/savings/wakala/>
- Bank, B. (2018). *"Wakalah Investment Deposit", Corporate Banking*. . Banka Resmî Sitesi: <https://boubyan.bankboubyan.com/en/corporate-banking/products/wakalah-investment/>
- Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- BDDK. (2018a). *Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>
- BDDK. (2018b). *Yatırım Vekaleti Havuzlarına Proje Aktarılması. Düzenleme Daire Başkanlığı. Karar Tarihi: 28.12.2018*.
- BI. (2018). *Wafiyah Investment Account (Wakalah)*. Bank Islam Fund Performance Report:
http://www.bankislam.com.my/home/assets/uploads/ENG_FPR-Wafiyah-Q4-2017.pdf

- Bilmen, Ö. N. (1952). *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu* (Cilt 6, s. 311-367). içinde İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.
- Cürçani, E.-H. A. (2007). *Kitabu't-Tarifât, tah. Adil Enver Hıdır, Daru'l Marife*. Beyrut.
- Çakır, M. (2019). Yatırım Vekâleti Uygulamalarında Kârın Tazmini Problemi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. Marife 19/1, 23-44.
- DIB. (2018). "Choose a Wakala Deposit". Dubai İslamic Bank: <https://www.dib.ae/personal/deposits>
- Durmuş, A. (2015). İslam Hukuku Açısından Vekalet Sözleşmesi. *2015 Güz Dönemi Ders Notları Sunumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
- El-Arabî, E.-K. M. (2003). *Ahkâmu'l-Kurân, Ta'liku Muhammed Abdulkâdir Atâ', Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye*. Beyrut.
- El-Buhârî, E. A. (1422). *El-Câmi'u'l-Müsnedi's-sahîh, Tahkîku Muhammed Zuheyr bin'n-Nâsır en-Nâsır, Dâru Tevki'n-Necât*. Beyrut.
- Esirgen, S. Ö. (2013). Mecelle ve Fransız Medeni Kanun'u Çerçevesinde Vekalet Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*.
- Halitoğlu, İ. (2018). Yatırım Araçlarının Fıkhi Niteliği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(8), 139-163.
- IFSB. (2013). *İslami Finansal Hizmetler Veren Kurumların İçin Revize Edilmiş Sermaye Yeterliliği Standardı*. Kuala Lumpur.
- IIFM. (2013). *International Islamic Financial Market. Operational Guidance Memorandum For International Islamic Financial Market, Interbank Unrestricted Master Investment Wakalah Agreement*. Bahreyn.
- İnalçık, H. (1951). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle. *Bellekten*, 15, 629- 690.
- Kayapınar, H. (2013). Vekalet. *Şamil İslam Ansiklopedisi*. içinde 8 31, 2018 tarihinde <http://www.alim.gen.tr/haber/vekalet>
- Köse, M. (1998). İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik. *Ekev Akademi Dergisi*, 1(2), 230. [09.09.2018] http://isamveri.org/pdfdrq/D01777/1998_2/1998_2_KOSEM.pdf
- Köse, M. (2008). İslam Hukukunda Temsil Kavramı ve Vekalet-Temsil İlişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 12(34), 245-246. [09.09.2018] http://isamveri.org/pdfdrq/D01777/2008_34/2008_34_KOSEM.pdf

- NBD, E. (2018). *What is Wakala?* [09.09.2018]
<http://www.emiratesnbd.com/en/personal-banking/accounts/deposit-accounts/wakala-deposits/>
- Odabaşı, M. (2015). *Yatırım Vekaleti (Investment Agency – Wakalah) Faizli İşlemlere Örtü Olmasın.* [15.09.2018]
<https://katilimdunyasi.com/2015/08/24/yatirim-vekaleti-faizli-islemlere-ortu-olmasin/>
- Özcan, S. (2015). Finansman Aracı Olarak Sukuk ve Muhasebeleştirilmesi. *World Of Accounting Science*, 17(3).
- Paşa, A. C. (1877). *Mecelle-i Ahkam-i Adliye* (s. 1449).
- Tanrıverdi, H. (1998). *İslam Hukukunda ve Modern Hukukta Vekalet Akdi. (Doktora Tezi)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDV. (2020). “*Vekil*”. c 43, s 10. Türkiye Diyanet Vakfı. İslam Araştırmaları Merkezi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vekil--esma-i-husna>
- TKBB. (2018a). *Wakala Nedir?* [11.08.2018] Türkiye Katılım Bankaları Birliği.Faizsiz Finans Sözlüğü.: <http://www.tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozlugu#1376>
- TKBB. (2018b). *TKBB-Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu Kararı. "Yatırım Vekaleti". Karar No:2. Karar Tarihi: 30.06.2018.*

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ (BES) VE FAİZSİZ BES'İN ANALİZİ

Kenan DEDE^a

İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş., Türkiye

Abdurrahman YAZICI^b

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 11 Şubat 2020

Kabul: 31 Haziran 2020

JEL Sınıflandırma:

G23

G29

E44

O16

Anahtar Kavramlar:

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES),
Otomatik Katılım Sistemi (OKS),
Faizsiz BES,
Katılım Sigortacılığı (Tekafül),

ÖZ

Gönüllülük esaslı Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ve zorunluluk esaslı Otomatik Katılım Sistemi (OKS) fonlarının hızla büyümesi ile yeni finansal enstrümanlara olan ihtiyaç artmış ve faizsiz sermaye piyasalarındaki ürünlerin çeşitlilik ve miktar olarak eksikliği nedeniyle alternatif arayışlar ortaya çıkmıştır. Faizsiz BES'in Türkiye'deki BES içindeki yerinin analiz edilmesinin hedeflendiği bu çalışmada öncelikle BES hakkında bilgi verilmiş ve sistemin Türkiye'deki gelişiminden ve yapısından bahsedilmiştir. Çalışma giriş ve sonuç dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde faizsiz BES'in mevzuatı fonların niteliği ve otomatik katılım sistemine geçiş ele alınmıştır. İkinci bölümde ise faizsiz BES, Türkiye'deki uygulaması çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu çerçevede sermaye piyasalarıyla ilişkisi, girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırımları, devlet katkısı, kira sertifikalarına ve katılım hesaplarına dayalı BES ile yer yer konunun fıkhi boyutuna değinilmiştir. Çalışma faizsiz BES'in Türkiye ekonomisi ve özellikle de Katılım Finans piyasası için önemli potansiyeller barındırdığını belirterek bu anlamda çeşitli yapısal sorunların çözümüne vurgu yapmaktadır. Özellikle mevcut haliyle büyük ölçüde kira sertifikalarına dayanan faizsiz BES sisteminin girişim sermayesi, gayrimenkul yatırım fonları gibi çeşitli sermaye piyasası enstrümanlarıyla çeşitlendirilmesini önermektedir.

^a **Sorumlu Yazar:** İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş., E-posta: kdede@takasbank.com.tr, : <https://orcid.org/0000-0001-7272-0697>

^b Doç. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, E-mail: abdurrahman.yazici@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6653-8098>

Kaynak göster: Dene, K. ve Yazıcı, A. (2020). Bireysel Emeklilik Sistemi (Bes) Ve Faizsiz Bes'in Analizi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(1) 25-54

PRIVATE PENSION SYSTEM (PPS) AND ANALYSIS OF INTEREST-FREE PPSKenan DEDE^c*Compliance and Internal Control Department, Turkey*Abdurrahman YAZICI^d*Social Sciences University of Ankara, Turkey***ARTICLE INFO****Article history:**

Received: Feb 11, 2020

Accepted: June 31, 2020

JEL Classification:

G23

G29

E44

O16

Keywords:

Private Pension System (PPS), Auto Participation System (APS), Interest-Free PPS, Islamic Insurance (Takaful), Islamic Capital Markets

ABSTRACT

The need for new financial instruments has increased due to the rapid growth of voluntary based Private Pension System (PPS) and obligatory based Auto Participation System (APS) funds. This study aims to contribute to healthy development of interest free PPS in Turkey's PPS system. It analyses the development and structure of interest free PPS in the line with the Venture Capital and REIF in order to increase the sustainability of this system and its impact on the development of the country. In addition to introduction and conclusion, the study consists of two main sections. The first part of the study examines the interest free PPS, the nature of its' funds and the APS system. The second part of the study analyses the implementation of interest free PPS from different perspectives such as relations with Capital Market products, the role of venture capital and real estate investments, state contribution, sukuk issuances and related fiqh issues etc. The study concludes that interest free PPS has numerous potential and opportunities for Turkish economy if resolved some structural challenges and issues. In that point, the study suggests diversification of PPS instruments with alternative capital market instruments such as venture capital and real investment funds etc.

^c **Corresponding Author:** Compliance and Internal Control Department, Turkey, E-mail: kdede@takasbank.com.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7272-0697>

^d Assoc. Professor, Social Sciences University of Ankara, International Center for Islamic Economics and Finance , E-mail: abdurrahman.yazici@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6653-8098>

To cite this article: Dene, K. and Yazıcı, A. (2020). Private Pension System (Pps) And Analysis of Interest-Free PPS. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 25-54.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

Sigortacılık sistemiyle doğrudan ilişkili olan Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) yeni bir yatırım ve tasarruf aracıdır. Katılım Finansının gelişimine paralel olarak Faizsiz BES sektörü de, katılım sigortacılığı prensiplerine uygun şekilde gelişme göstererek faaliyetlerine devam etmektedir. Konunun önemine karşın faizsiz BES sisteminin Türkiye'deki uygulamaları ve yapısına ilişkin akademik çalışmaların yeterli miktarda olmadığı, mevcut çalışmaların da konuyu yeterli düzeyde incelemedikleri anlaşılmaktadır⁵. Faizsiz BES sisteminin Türkiye'deki mevcut uygulamasını katılım sigortacılığı ve Katılım Esaslı Sermaye Piyasaları prensipleri çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Faizsiz BES uygulamalarını analiz ederek sektördeki çeşitli sorunları tespit ederek yatırım portföylerini geliştirme anlamında çeşitli öneriler sunmanın yanında bu çalışma, henüz ülkemizde 15 yıllık bir geçmişi bulunan sistemin sağlıklı yürütmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir⁶.

Sigortacılık, kabul edilen en meşhur taksime göre (i) mal/tazminat/zarar sigortaları ile (ii) hayat sigortacılığı şeklinde iki kısımda incelenir. Mal/tazminat/zarar sigortacılığı, para ile ölçülebilen menfaatlerin güvence altına alınmasıdır. Bu sigorta türü, menkul (taşınır), gayrimenkul (taşınmaz) mal, alacak, hukuki sorumluluk, kayıp ve kaza gibi mal varlığındaki azalma veya yok olma ihtimallerini kapsamaktadır. Hayat sigortacılığı ise, insan hayatı ile ilgili olup para ile ölçülemeyen menfaatlere ilişkin risklerin sigortalanmasıdır. Her türlü hayat sigortası (birikimli hayat sigortası, ferdi kaza sigortası, gelir sigortası vb.) ile hastalık sigortası bu kapsamdadır (Paçacı 2017, 316).

Çalışmamızın konusunu teşkil eden BES'in hayat sigortacılığı kapsamındaki Birikimli Hayat Sigortası (BHS) sisteminin tamamlayıcısı olduğunu söylemek mümkün olduğu gibi Sosyal Güvenlik (SG) uygulamalarının (katılım finansı tabiriyle toplumsal tekaful =tekaful-i

⁵ Bunlar arasında şunlar sayılabilir. Mehmet Altuncuoğlu (2017)'nin "Faizsiz Bireysel Emeklilik Sisteminin İşleyişi: 2008 Sonrası Türkiye Örneği"; İbrahim Paçacı (2017)'nin "Hayat Sigortaları ve Bireysel Emeklilik Sistemi", Coşkun & Altundal (2017)'in, "Türkiye'de Yurtiçi Tasarruf Oranının Artırılmasında Faizsiz Bireysel Emeklilik Sisteminin Rolü" sayılabilir. Ayrıca konuyu İslam hukuku açısından inceleyen Mehmet Odabaşı (2018)'nin "Bireysel Emeklilik Sisteminin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi" isimli çalışması önemlidir.

⁶ Dünyadaki BES uygulamalarının ise 1800'lerin sonuna kadar gittiği görülmektedir. Nitekim ilk defa toplumun fakir kesimlerine kaynak yönlendirilmesi temelinde 1881 yılında Prusya şansölyesi Otto Van Bismark tarafından öne sürülmüştür. Dolayısıyla sistem bundan dolayı Bismarkyan Sistemi olarak da adlandırılmıştır (Arslan, Çelik, and Haykır 2019).

içtimâî) bir bileşeni olarak da görmek mümkündür. SG uygulamaları (i) zorunlu devlet güvencesi (kamu emeklilik planı), (ii) tamamlayıcı mesleki emeklilik uygulamaları (TCBM, İş Bankasının çalışanlarına sunduğu emeklilik sandıkları gibi) ve (iii) özel sigortalar ve özel emeklilik planları şeklinde üç basamaktan oluşmaktadır (Altuncuoğlu, 2017). BES'in bunlardan tamamlayıcı nitelikte özel bir sigorta türü olarak nitelendirilmesi daha uygundur. Nitekim BES Kanunu da bu çerçevede BES'i, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak oluşturularak istihdamın yoluyla istikrar ve kalkınmaya katkıda bulunulmasını sağlayan düzenlemesi (BETYS 2001, mad. 1) olarak tanımlamaktadır. Her ne kadar sonuçları ve ülkemizde uygulanış amaçları sebebiyle bir tür tasarruf ve yatırım modeli olarak görülse de (Odabaşı 2018) sosyal güvenliğin bir parçası olma niteliğinden dolayı sigorta türü olarak öne çıkmaktadır.

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ (BES) VE AMAÇLARI

BES, kişilerin aktif çalışma yaşamları boyunca yaptıkları tasarrufları uzun vadeli yatırıma yönlendirerek emeklilik dönemlerinde, yaşam standartlarını koruyabilecekleri bir gelir elde etmelerine imkân sağlayan özel bir emeklilik sistemidir (BETYS 2001). BES, bir bütün olarak ekonomiye özellikle de çalışanlara, işverenlere, serbest meslek sahiplerine, sermaye piyasası ve sigorta sektörüne çeşitli açılardan fayda sağlamaktadır. BES'de kişinin kendi tasarruf ettiği tutarların yönetim kontrolü tamamen kendisine ait olup, ne kadar çok tasarruf yaparsa, birikim tutarı da oransal olarak o kadar artar. Bu nedenle tasarrufların yönlendirildiği fonların yönetimi özel portföy yönetim şirketleri tarafından yapılmakta ve kişi kendi yatırımlarını dilediği gibi yönetebilmektedir.

BES'in teşvik edilmesiyle özellikle halkın tasarrufa yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde tasarruf oranları %33'lerde iken, TÜİK verilerine göre hane halkları tasarruf oranı Türkiye'de maalesef %15'ler seviyesindedir (TÜİK 2019)⁷. Bu noktada bireylerin BES'e

⁷ Resmi kayıtlardaki %15'lik tasarruf oranına ilişkin birkaç noktayı belirtmek gerekir. Halkın genellikle tasarruflarını ev, arsa veya fiziki altın şeklinde yaptığı düşünüldüğünde bu yatırımların resmi olarak hesaplanan %15'lik tasarruf oranına katılmadığından yapılan tasarrufun hesaplanan tasarruf oranından daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu oranın hesaplamasında daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak için bu kalemlerin de bu tasarruf oranına katılması sağlanarak yeni bir oran hesaplanabilecektir. Her ne kadar yeni oranla

katılım yoluyla tasarrufa teşvik edilmesi önemli olmakla birlikte bu teşvikin ilerleyen yıllarda devlet bütçesine büyük yük oluşturması da kaçınılmazdır. Devlet tarafından yapılan bu teşvik oranı kademeli olarak azaltıldığında BES sisteminin gelir üretme cazibesinin arttırılabilmesi ve giderlerin kısılabilmesi için ek çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalardan en önemlisi olarak da gelir üretme noktasında gayrimenkul ve girişim sermayesi yatırım fonları gibi fonlara duyulan ihtiyaç belirtilebilir. Tasarruf yapmayan ya da az miktarda tasarruf yapan hane halkı cüzi miktarlarda da olsa teşvik sayesinde tasarruf miktarını arttırmıştır. Halkın geçim sıkıntısı çekmesi, dar gelirli olması da tasarrufu sınırlayan etmenlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla BES ve OKS tabana daha çok hitap ettiği için, alt gelir grubu için sunulmuş çok iyi bir tasarruf teşvik sistemidir. Bu sistemdeki kaynaklar sermaye piyasalarında doğru ve planlı yönlendirildiğinde ülke ekonomisi daha çok gelişecektir. Zira tasarrufların bireysel olarak arsa veya ev olarak yapılması düzensizliği ve verimsizliği beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca küçük tasarruflarla büyük yatırımlar yapmak imkânsız olduğundan BES yöntemiyle daha büyük ve kârlı alanlara yönlendirilebilecektir.

BES'le amaçlanan bir başka hedefin de hükümetin derinlikli, uzun vadeli ve daha uygun oranlarla borçlanabileceği bir piyasaya kavuşabilmesi olduğu görülmektedir (BETYS 2001, md. 1). 2019 yılı Aralık ayı itibarıyla, 121 milyar TL'lik BES fonlarının (BES, OKS ve Devlet katkısı tutarları dâhil) ortalama %50-60'ı kamu borçlanma araçlarına gitmekte olup bu da 60-70 milyar TL gibi bir rakama tekabül etmektedir⁸. Özel sektör firmaları, tahvil-bono veya kira sertifikası ihraç edilirken baz oran olarak alınan devletin gösterge tahvil oranının düşük olması da, özel sektörün borçlanma maliyetlerini aşağı çekecektir (Dede 2017). Özel sektörde borçlanma oranları düşünce, azalan finansman maliyetleriyle reel sektörün iş yapma olanağı daha çok artar. Böylece hem reel sektör hem finansal sektör canlanacağından kaynaklı varlık transferinin önüne geçilir ve eşitsizliğin de azalmasına yardımcı olur. Ayrıca fon performansını yükseltmek isteyen fon yöneticileri özel sektör borçlanma araçlarına

hesaplanarak bu miktar %25'lere kadar çıkabilse de olması gerekenin çok çok altında kabul edilmektedir (Dede 2017, 240; Coşkun and Altundal 2017, 262).

⁸ Devletin yıllık %1 daha düşük bir oran ile borçlanması, devletin finansman yükünü azaltacaktır. Devletin 2018 yılındaki yurtiçi TL borç stoku yaklaşık 600 milyar TL, yıllık bu borçlanmadan oluşan finansman gideri yaklaşık 50-60 milyar TL'dir. 2016, 2017 yılında düşük faiz ile borçlanıp 2018 yılında yüksek faiz ile borçlanılmıştır. Her yıl %1'lik daha düşük oran ile borçlanma, devlete yaklaşık altı milyar TL'lik finansman giderinden tasarruf etme imkânına yol açacaktır.

yatırım yapabilecek ve şirketlerin daha uygun oranlarla borçlanmasına katkı sağlayabileceklerdir. Maliyetlerin azalması mal fiyatlarının azalmasına neden olacak, bu da enflasyonun dolayısıyla faizin aşağı yöne gitmesi için bir baskı unsuru oluşturacaktır. Şen & Memiş (2001)'in de belirttiği gibi kanaatimizce de sistemin farklı açılardan katkı sunması önemli ve tabii bir durum olsa da öncelikli hedef sosyal güvenliği sağlamak olup bireylerin tasarruflarının ekonomiye kazandırılması ve uzun vadeli istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkı gibi unsurların bulunması ikincil bir amaç olmalıdır.

Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi (BETYS)

Kanunu

BETYS Kanununun 2001 yılında çıkarılması ve 2003 tarihinde ilk emeklilik planlarının tasdiki ile emeklilik şirketleri kurularak faaliyete başlamıştır. Bu kanunla düşük seviyedeki bireysel tasarrufların artırılması, bireylere emeklilik döneminde ek gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, toplanan uzun vadeli fonları yatırıma yönlendirerek ekonomiye uzun vadeli kaynak oluşturulması ve ekonomik gelişmenin sağlanması hedeflenmiştir (BETYS 2001, mad. 1; Altuncuoğlu 2017). BES, Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK, Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), Takasbank, Bireysel Emeklilik Danışma Kurulu ve Bireysel Emeklilik Aracıları ve bağımsız denetim şirketleri gibi çeşitli kamu ve özel kurum ve kuruluşların denetim, gözetim ve kontrolü altındadır. Emeklilik şirketlerinin kuruluş ve faaliyet başvurularını denetleyen kurum olan Hazine ve Maliye Bakanlığında izin almış kuruluşlar, emeklilik şirketi kurarak fon toplayıp, bu fonları Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'dan fon yönetimi izni almış portföy yönetimi şirketlerine yönetme hakkına sahiptir.

Fonların Niteliği

Emeklilik şirketleri tarafından risk düzeyi farklı fonlar oluşturulmaktadır. Bu fonlar portföy yönetim şirketleri üzerinden para ve sermaye piyasası araçları içeren bu fonlarda değerlendirilmektedir. Emeklilik şirketleri Hazine ve Maliye Bakanlığı; portföy yönetim şirketleri ve yatırım fonları ise SPK tarafından denetlenmektedir. Ayrıca emeklilik şirketi varlıkları ile emeklilik yatırım fonu varlıkları ve yatırım fonları malvarlığı ile portföy yönetim şirketi malvarlıkları tamamen ayrıdır ve fon varlıkları Takasbank kontrolünde saklanmaktadır. BETYS Kanunu uyarınca fon malvarlığı rehin edilemez, portföye ilişkin olarak yapılan işlemler haricinde teminat

gösterilemez, üçüncü şahıslar tarafından haczettirilemez ve iflas masasına dâhil edilemez. Bu yapı portföy yönetim şirketleri ve yatırım fonları arasında da korunmuştur (BETYS 2001, mad. 18)⁹. Portföy yönetim şirketlerinin yönettiği fonlar BES fonları gibi rehin edilemez, iflas masasına konulamaz ve teminat olarak gösterilemez. Böylelikle emeklilik şirketleri veya portföy yönetim şirketleri kendi faaliyet zararları veya işlemleri kapsamında oluşan borçlar veya zararlar için müşterilerin varlıkları olan emeklilik fonları veya yatırım fonlarına hiçbir şekilde dokunamaz ve rehin edemezler. Bu fonlara ancak fon yatırımcısı müşterilerin şahsi alacaklıları başvurabilir. Bu sayede güvenli bir özel emeklilik sistemi oluşturulmaya çalışılmış, %25'lik devlet katkısı ile de sistem teşvik edilerek vatandaşların sisteme çekilmesi amaçlanmıştır (Dede 2017; EGM 2019).

Toplam asgari ücretin azami %25'i kadarı bir yıl içinde katılımcılara devlet katkısı niteliğinde teşvik verilmektedir. Örneğin yıllık asgari ücret gelirin 20.000 TL olduğu düşünülürse, devlet azami 5.000 TL katkı verecektir. Sistemde uzun süre kalanlar bu katkının tamamını alabilecektir¹⁰. Bu da portföy yöneticilerinin fon varlıklarını daha uzun vadeli yatırımlara yönlendirebilmesi imkânını ortaya çıkarmaktadır.

Otomatik Katılım Sistemine (OKS) Geçiş

OKS, kamu sektöründe ve özel sektörde istihdam edilen 45 yaş altı tüm çalışanların otomatik olarak gönüllü BES'ten ayrı olarak BES'e dahil edilen bir emeklilik ve tasarruf programıdır. 2017 tarihi ile başlayan OKS, çalışanlara ikinci bir emeklilik maaşı sağlama yanında, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratma, istihdamı artırma, kalkınmaya katkıda bulunma gibi amaçları da taşımaktadır (EGM 2018, 116). Yukarıda işaret edildiği üzere BES öncelikle gönüllü katılım esaslı kurulmuş, sonrasında teşviklerle tasarrufların ciddi boyutlara ulaşması ve sistemin başarıyla yakalamasından dolayı, sisteme katılımı ileride sistemden çıkma hakkını

⁹ Ek fıkra: 3/6/2007-5684/41 md.

¹⁰ Sistemde en az on yıl kalan ve 56 yaşını dolduran bireyler bu katkının tamamını alabilmekteyken, sistemde on yıl kalıp 56 yaşını dolduramayan kişiler, sistemden çıkmak istediklerinde devlet katkısının ancak %60'ına hak kazanırlar. Sistemde on yıldan az kalan ve 56 yaşını doldurmadan çıkanlar, kademeli olarak belli oranlarda - %100, %60 (10 yıl), %35 (5 yıl), %15 (3 yıl) - kaldığı süreye göre devlet katkısını almaya hak kazanır (Dede 2017, 233). Ayrıca mevzuatta belirlenen kriterlere göre elde edilen getiriler üzerinden alınan stopaj oranları da farklılaşmaktadır. Örneğin, tamamen emekli olanlardan alınacak stopaj oranı %15'lerden %5'lere düşmektedir (EGM 2019; Resmi Gazete 2012).

içerecek şekilde “zorunlu BES” niteliğindeki OKS’nin oluşturulmasına gidilmiştir.

Yürürlükteki BES’lerden farklı olarak takip edilecek bu sistemde, çalışanlar dilerse mevcut BES’lerin yanında ikinci bir BES yaptırabilirler veya iki ay içinde OKS’lerini (zorunlu BES) iptal ettirebilirler. Sisteme katılımın kademeli olarak yürürlüğe girdiği bu yapı ile hem konvansiyonel hem de faizsiz emeklilik fonlarının daha fazla büyüklüğe ulaşmasını sağlayarak finansal piyasaların derinleşmesine katkı sunması planlanmıştır. Zira OKS ile sisteme daha çok vatandaşın çekilmesi daha fazla tasarrufun sağlanması bir nevi devlet eli ile zorunlu kılınmaktadır. Ancak şirketlerin çalışan sayısına göre kademeli olarak sisteme girdiği ve girişlerin çoğunlukla 2018 yılında tamamlandığı veriler dikkate alındığında, sisteminden çıkış oranının %60’ların üzerinde olduğu görülmektedir. Buradan hareketle istenen başarının yakalanmadığını söylemek de mümkündür. Ekonomik olarak zor şartların olduğu döneme denk gelmesiyle tasarrufun zorunlu olması ve bireylerin tasarruf edememeleri gibi etkenler çıkış oranını yükseltmiştir. Ayrıca bu sistemde faizsiz emeklilik fonlarını tercih edenlerinin oranı %60’ın üzerindedir. Yani sisteme giren her 10 kişiden altısı faizsiz sisteme dayalı fonları tercih etmiştir (EGM 2018, 122). Bu veri de vatandaşların faizsiz sisteme olan duyarlılığını göstermekte ve bu sistemin daha çok tabana yayılması için mevcut katılım bankacılığına ilave yeni ve köklü düzenleme ve değişiklikler yapılması gerektiğini göstermektedir.

FAİZSİZ BES’İN ANALİZİ

Faizsiz BES ve Sermaye Piyasaları

BES’e yatırılan katkı payları katılımcıların tercihine uygun emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmektedir. Bu fonlar; kira sertifikası (sukuk) vb. faizsiz borçlanma araçları, kıymetli madenleri içeren sermaye piyasası araçları, katılım endeksine ve katılım finans prensiplerine uygun hisse senetleri, faizsiz menkul kıymet yatırım fonları (girişim sermayesi yatırım fonu, gayrimenkul yatırım fonu vb.) gibi finansal varlıkları içermektedir (EGM 2018, 75). Tercih edilen fon varlıklarının kazanç ya da kayıpları katılımcıların birikimlerini belirlemektedir. Örneğin, hisse senedi ağırlıklı bir emeklilik yatırım fonuna yatırım yapılması ve borsanın değer kazanması ya da kaybetmesi durumunda, katılımcıların fonları da portföylerinde yer alan hisse senetlerine bağlı olarak değer kazanacak ya da kaybedebilecektir. Bu da katılımcıların birikimlerine yansyarak daha

çok ya da az kazanç elde etmesine yol açacaktır. Ancak riskleri belirleme katılımcıların elindedir. Güvenli yatırım için daha az getiriye razı olup, az risk içeren fonlara ağırlık verebilir veya fazla risk alarak fazla getiri sağlama ihtimali olan fonları seçebilirler. Ayrıca katılımcılar fon dağılım değişikliği hakkını kullanarak fonları değiştirebilirler.

Faiz hassasiyeti olan katılımcılar için BES'te faiz içermeyen enstrümanlara yatırım yapma imkânının olduğu belirtilerek İslami finans kurallarına ve katılım finans prensiplerine uygun fonlar sunduğu ifade edilmiştir. Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), bu konuda “ilgili emeklilik şirketinin danışma kurulu onayından geçmiş, alım satımının İslam dinine göre caiz olduğuna karar verilmiş, faizsiz ve katılım finans ilkelerine uygun olduğu konusunda görüş alınmış enstrümanlara yatırım yapmaktadır.” (EGM 2018, 74) ifadelerini kullanmaktadır. Fakat, piyasadaki emeklilik fonlarına bakıldığında çok az sayıda faizsiz temelli emeklilik şirketi olmasına karşın (18 şirketten bir şirket katılım finans esaslarına göre kurulmuştur), faizsiz emeklilik fonlarının çok büyük kısmının konvansiyonel emeklilik firmaları tarafından kurulduğu ve toplanan fonların %95'inden fazlasının da faizli esaslara göre kurulan portföy yönetim şirketleri tarafından yönetildiği görülür. Bir başka ifadeyle sermaye piyasası ürünleri hem faizli hem faizsiz ürünler bazında aynı çatı altında işletilmekte ve yönetilmektedir. Bu yapı gerektiği şekilde denetlenmez ve uygun şekilde yönetilmezse sistemde istikrarsızlık meydana getireceği gibi güven kaybına da sebep olacağı açıktır. Bazı durumlar sistemin fon portföyünde katılım finansı ilkelerine aykırı işlemlerin yapılmasına sebebiyet vermektedir. Bunun için faizsiz işlemlerin danışma kurulunun varlığıyla ve danışma kurulunca fon portföyünden yapılan işlemlerin düzenli olarak kontrolüyle fonların aynı çatı altından yönetilmesi gerekmektedir. Piyasanın standardize edilmesi adına katılım finansı kriterleri konularak düzenli şekilde fonlar kontrol edilmelidir (Dede 2017, 234)¹¹.

¹¹ İslami finans merkezi denilince ilk akla gelen merkezlerin başında Londra gelmektedir ki, bu işlemlerin orada tamamen profesyonel ve belli kurallara bağlı olarak yapılmasından kaynaklanmaktadır. Buna ilave olarak faizsiz yatırım fonları piyasasında da yine bir Avrupa ülkesi olan Lüksemburg başı çekmektedir. Dolayısıyla bu alanın hem konvansiyonel hem de faizsiz finans tarafında yapılması sistemin gelişmesi ve tabana yayılması açısından iyi olsa da, işlemlerin ve sistemin standardize edilmesi olmazsa olmaz bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira gayrimüslimlerin çoğunlukta bulunduğu ve faiz hassasiyetinin bulunmadığı ülkelerde işlemlerin faizsiz finans kriterlerine uygun ve standart bir şekilde yapılması neticesinde faizsiz fonlar veya faizsiz bankacılık oldukça yaygın ve gelişmiş konuma gelmiştir.

Faizsiz BES ile ilgili bir diğer sorun da faizsiz emeklilik yatırım fonlarının portföy dağılımlarına bakıldığında yüzde %63'ünü, faizsiz devlet katkısı fonlarının portföyünün % 96'sını kira sertifikalarının oluşturduğu görülür (EGM 2018, 81, 100). Mevcut piyasa verileri ışığında BES piyasası incelendiğinde, Tablo-1 ve Şekil-1'de de görüleceği üzere, devlet teşviki sayesinde emeklilik yatırım fonlarının hem faizsiz hem de konvansiyonel tarafta büyük bir büyüme kat ettiği söylenebilir. Emeklilik sisteminin yapısı gereği uzun vadeli fonlar uzun vadeli kaynak olarak değerlendirilebilmektedir. Sistemin uzun vadeyi teşvik etmesiyle sermaye piyasalarına hem istikrar hem de derinlik kazandırabilir. Ancak bu fonların yatırım yapabileceği, potansiyel gelişme gösterebileceği alanların çok ve çeşitli olması önem arz etmektedir. Katılım Finansı açısından bu fonlar katılım finansın özüne daha uygun müşareke ve mudarabe gibi yatırım amaçlı ürünlerde kullanılabilir. Getirileri makul ve istikrarlı olduğu müddetçe müşterilerin emekliliğe kadar çıkması düşük bir ihtimaldir. Zaten katılım finans yatırım alanlarının kısıtlı olması ve topladıkları fonların belli bir büyüklüğe ulaşmasından sonra ister istemez hisse senetleri ve kira sertifikalarından başka alternatif yatırım araçları aramak durumunda kalınacaktır. Katılım finans ilkelerine uygun yatırım yapabilecek hisse senedi adedi hem sınırlı hem de bu hisse senetlerinin toplam piyasa değeri ve işlem hacimleri yeteri kadar büyük ve derin değildir. Çok hızlı bir şekilde büyüyen BES fonlarının bu alanlara yatırım yaparak talebi arttırması hisse senetlerinin değerinden yüksek fiyatlamasına neden olabilir. Dolayısıyla getirisi de düşük olacağından BES fonlarının getirisine olumsuz yansiyabilir. Katılım finansın asli ürünlerinin sermaye piyasalarındaki karşılığı olan girişim sermayesi veya gayrimenkul yatırım fonları gibi alanlara yönelme hem sistem açısından hem de ülke menfaati açısından fayda getirecektir. Dahası emeklilik sistemine çok farklı bir yenilik getirerek sistemi sabit getiri darboğazından kurtararak rahatlatılabilir. Ayrıca girişim sermayesi yatırımları kısmında, fonların sağlıklı yönetilmesi de çok daha önemlidir. Zaten yatırımcılar yani emeklilik fonu müşterileri sistemde çok uzun süre kalacaklarını düşünecekleri için uzun vadede para kaybettikleri durumda, sistemden veya bu tür emeklilik fonlarından çıkacaklardır. Vade ve kaynak sıkıntısı olmadan bu tür ticari işlemlere nitelikleri yüksek, işin ehli, güvenilir personel ile girilirse girişimlerde başarılı olma olasılığı artar. Yeter ki makul seviyede kâr üretebilen işlemler ve yatırımlar yapılabilsin. Ülkemizin geçmişte oluşturduğu ve olumsuzluğunu yaşadığı birikimli hayat sigortacılığı da bunun kanıtı olarak gösterilebilir (Dede 2017, 235).

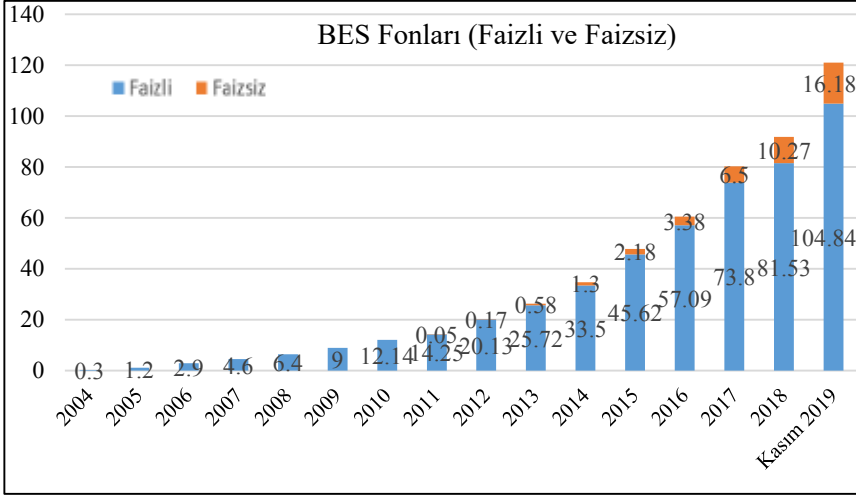
BES sisteminin bu kadar hızlı büyümesinin ana nedeni %25 devlet katkısı sebebiyle müşterilerin bu alana daha fazla yönelmesidir. Fon getirileriyle de sisteme katılım arttırılarak daha cazip hale getirilebilir. Katılım finans ve faizsiz sermaye piyasaları açısından ise BES fonları daha çok büyüdükçe daha fazla ve çeşitli sayıda finansal araçlara ihtiyaç duyulacaktır. Bu darboğazın önüne geçebilmek adına girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırım fonu işlemlerine yönelerek, ilerde karşılaşılabilecek sıkıntıların şimdiden önüne geçilmiş olur. Banka bünyesinde müşareke veya mudarebe yapılarak fona yansıtılması katılma hesapları ile mümkün olsa da bu oran çok sınırlı kalacaktır. Ayrıca bu işlemlerin katılım bankası bünyesinde yapılmasının teknik olarak zorluğu nedeniyle (sermaye yeterlilik rasyosunu çok daha fazla etkilemesi, katılım hesapları vadesi vs), bu ürünlerin sermaye piyasası ürünü olarak karşılığı olan girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırım fonları ile bu sorunun önüne geçilebilir ve katılım bankacığı da kendi özü olan işlemleri yapmış olur.

Tablo 1. BES ve OKS Fon Büyüklüğü – Kasım - 2019

	Tür	Toplam (Milyon)	
BES	Faizsiz	10.021	113.146
	Faizli	86.647	
	Devlet Katkısı	16.478	
OKS	Faizsiz	4.978	7.875
	Faizli	2.897	
	Genel Toplam		121.021

Emeklilik yatırım fonlarının büyüklüğü şekil-1’de görüleceği üzere özellikle son yıllarda yüksek tutarlı portföy rakamlarıyla kıyaslandığında dahi hızlı büyümesini devam ettirmesi tasarruf anlamında olumludur. Kanaatimizce bu sistemin sermaye piyasalarına katkı sağlaması ve ileride girişim sermayesi yatırım fonları gibi alanlara da katkı sunması olumlu neticelere yol açabilecektir.

Şekil 1. BES ve OKS Fon Büyüklüğü

Kaynak: SPK

BES ve Girişim Sermayesi - Gayrimenkul Yatırımları

BES uzun vadeli tasarruflar üzerine kurulduğundan bu kaynakların girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırımları gibi üretimi ve yatırımı arttırmaya yönelik alanlarda kullanılması uzun vadede kalkınmayı olumlu etkileyecektir. Girişim sermayesi üzerinde yapılacak yatırımlar ticareti, dolayısıyla üretimi ve istihdamı arttıracaktır. Dolayısıyla piyasaların Katılım Finansının özüne de daha uygun çok yeni ürünlere kavuşabilmesinin önü açılmış olacaktır. SPK (2013b)'nın ilgili tebliğleriyle mevzuata kavuşan gayrimenkul yatırım fonları ve girişim sermayesi yatırım fonlarının oluşturulması BES ve OKS fonları ile daha kolay hale gelmiştir. Zira girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırım fon türleri uzun vadeli yatırım isteyen, paranın kısa vadede geri çekilmemesini gerektiren, getiri garantisi vermeyen, riskin dağıtılabileceği bir yapıya sahiptir. Fakat BES fonlarının bu sisteme aktarılmasında önce fonları yöneten firmaların iyi denetlenmesi ve riskin tamamen yatırımcılara yüklenmemesi gibi sorunların çözülmesi önem arz etmektedir.

GSYF altında yatırım yapılarak kurulan firmaların gelecek vaad etmesi, şirket yöneticilerinin bu şirketlere sahip çıkarak yönetmesi, işlerin ehline verilmesi ve bu tür firmalarda savurganlığın önüne geçecek yapıların kurulması önem arz etmektedir. Ayrıca bu alanlara yatırım yapan BES fonlarını zarara uğratabileceğinden BES'in bütününe zarar vermesi muhtemeldir. Aynı durum GYF için de geçerlidir. Fon kurucularının

ederinden fazla değer biçilmiş gayrimenkulleri fon portföyüne dâhil etmemeleri, gayrimenkullerin rayicinde kiraya verilmesi veya projelerin zamanında tamamlanıp, gayrimenkullerin değerinde satılması gerekmektedir. Zira kontrolünün zor ve göreceli işlemlerin varlığı sebebiyle sistemin suiistimale açık olma durumu söz konusudur (Dede 2017, 236–37). GSYF'daki kaybetme riskini en aza indirmek amacıyla ilk etapta fon portföylerine özel sermaye (private equity) yatırımlarının eklenmesi, fondaki olası kayıp risklerinin büyük olasılıkla önüne geçecektir. Girişim sermayesi yatırımları; mevcutta işleyen bir teşebbüse yapılan yatırımlardır. Burada yatırımcı makro riskler haricinde riskleri öngörebilmekte ve firmanın gelir ve giderini hesaplayarak stratejik projeksiyonunu çıkarabilmektedir. Finansal teknoloji yatırımları bu tür yatırımlara örnek olarak gösterilebilir. Bu tarz yatırımlar kuluçka evresinden geçip belli bir aşamaya getirilen projeler piyasaya sürülür ve piyasada varlığını sürdürerek faal bir şirket haline gelir¹².

Gelişmekte olan ülkelerde bu tür girişim sermayesi yatırımlarının karşılığını almak gelişmiş ülkelere nazaran zordur. Ayrıca bu tür yatırımların %10'undan azının başarılı olma olasılığı, yatırımcı çekmeyi zorlaştırma yanında faiz oranlarının çok yüksek olduğu, 3-4 yıl içinde anaparanın risksiz faiz oranı ile geri alınabileceği bir ortamda bu tür yatırımlara girişmek maalesef zordur. Dolayısıyla riski yüksek girişim sermayesi (venture capital) yatırımların öncelikle özel sermaye (private equity) yatırımlarında başarı sağlayan portföy yönetim şirketleri tarafından yapılmasına izin verilmeli ve tüm girişim sermayesi yatırımlarında başarılı olan portföy yönetim şirketlerinin bu alandaki işlemleri daha çok kolaylaştırılmalıdır. Nitekim bu tür yatırımlar gerçek manada bir girişim sermayesi yatırımı olup özel sermaye (private equity) yatırımlarından tamamen farklılaşmaktadır.

¹² Amazon, Google gibi yatırımlar bu tür girişim sermayesi yatırımlarına örnek gösterilebilir. Bu tür yatırımlarının çoğu Amerika'da başta Silikon Vadisi olmak üzere çeşitli üniversitelerde veya yatırım merkezlerinde kurulmuş teknoloji üstlerinden çıkmaktadır. Türkiye'de ise İstanbul Teknik Üniversite'sinde Arıkent'te kurulmuş bir kuluçka merkezi bulunmakta olup diğer üniversiteler de bu yapıya benzer tesisler kurmaya başlamışlardır. Buradan çıkan yatırımlar başta Amerika olmak üzere yurtdışına gitmeden Türkiye'de geliştirilip, Türkiye'den çıkarılması ülke menfaati açısından çok daha büyük önem taşımaktadır. Ancak yatırımcı bulma sorunu, Amerika'dan çıkan bir girişim şirketinin doğrudan dünyaya hitap edebilecek rol alabilmesi, Türkiye'de ise bölgesel kalınmasından ve yatırımcının (kaynak) zor çekilmesi gibi nedenlerden dolayı bu tür yatırımlar gelişmiş ülkelere gitmektedir.

BES, Teşvikler ve Devlet Katkısı

BES için devletin yaptığı en önemli teşvik vergi uygulamaları ile sağlanan teşvikler olup bunlar da üç gruba ayrılır: (i) Katkı payı, (ii) Katkı paylarının yatırıma yönlendirilerek fon getirilerinin kurumlar vergisinden istisnası (iii) Katılımcıların sistemden ayrılmalari döneminde uygulanan teşvikler (Büyükkara and Balci 2014, 5-7). Devlet katkısı, işverenler tarafından ödenenler hariç katılımcı adına bireysel emeklilik sözleşmesine ödenen katkı paylarının %25'i oranında devlet tarafından ödenen tutardır. Hak kazanım, sözleşmenin sistemde geçirdiği süreye göre belirlenmekte olup katkı hesaplaması Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) tarafından yapılmaktadır (EGM 2018, 65). BES fonlarının getirilerine bakıldığında, devlet katkısı olmadan kar elde etmek ve tasarruf yapılamayacağı aşikârdır. Zira hem emeklilik şirketlerinin hem de fon yönetiminden kaynaklı ücretlerden dolayı getiriler iyice düşmektedir. Katılımcıların sisteme aktardığı fonların kazançlarından devletin kaynaktan kestiği stopaj indirimi (yılına göre stopaj oranı %15'lerden %5'lere düşmektedir) bile devlet katkı payı olmadan bu sisteme girme noktasında anlam ifade etmeyeceği ve avantaj sağlamayacağı açıktır. BES ürünü satımında emeklilik şirketi, portföy yönetim şirketi, dağıtım kanalı (banka-acente) gibi şirketlerin fazla olması nedeniyle kesintiler az yapılırsa bile toplamda yüklü miktarda olmaktadır¹³. Bu durum sistemin yapısal probleminden kaynaklanmakta olup sistem de performans odaklı çalışmamaktadır. Ayrıca hemen hemen her bankanın kendi emeklilik şirketi, aracı kurumu ve portföy yönetim şirketi olması nedeniyle, toplanan her emeklilik fonunun gideceği portföy yönetim şirketi sorgusuz sualsiz belli olmaktadır. Bir banka, fonların performansı iyi olsun kötü olsun, toplanan fonları kendi iştiraki dışındaki portföy yönetimi şirketine yönettirmesi çok zordur. Bu durum da fonların kötü performans sergileme nedenlerinden biri olabilmektedir. Sonuç olarak ücretlendirme performansa bağlı yapılabilir veya üçlü yapı yerine portföy yönetim şirketi/emeklilik şirketi ile banka gibi ikili yapıyla sistemin maliyetleri azaltılabilir (Dede 2017, 237).

2018 yılında Hazine Müsteşarlığının (yeni adı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı) alıp sonrasında uygulamaya geçen bir kararla, her emeklilik şirketi, BES ve OKS sisteminde topladığı fonların en fazla %40'ını sadece bir portföy yönetim şirketine verebilecektir. Bu da emeklilik şirketinin en az üç portföy yönetimi şirketi ile çalışarak fon performanslarına daha fazla

¹³ Mevzuatta tanımlanan kesinti türleri temelinde (i) giriş aidatı, (ii) yönetim gider kesintisi ve (iii) fon işletim gider kesintileri şeklindedir (EGM 2018, 48).

dikkat edeceğini göstermektedir. 2017 yılında yürürlüğe giren “Otomatik Katılım Sistemi (OKS)” ile bazı yasal tedbirlerle, BES’te oluşan fon yönetim ücreti, sisteme giriş ücreti, emeklilik şirketine katkı ücreti gibi bazı yüksek maliyetlerin önüne geçilerek sistemdeki katılımcıların daha çok korunması sağlanmıştır. İlk etapta emeklilik şirketlerinin karlılık noktasında aleyhine görünse de OKS sisteminin zamanla büyümesi ile ilerleyen yıllarda bu yapı hem portföy yönetim şirketleri hem de emeklilik şirketleri için karlı hale gelebilecektir.

Kira Sertifikaları ve Katılım Hesaplarına Dayalı BES

Katılım hesapları banka faiz getirilerinin gerisinde kaldığı için, getiri bakımından piyasayı yakından takip edebilen kira sertifikalarına yatırım yapılması kârlı ve efektif görülmektedir¹⁴. Katılım bankalarındaki katılma hesaplarının azalmaması, operasyonel iş yükü ve halka arz süresinin fazlalığı nedeniyle kira sertifikaları (halka satılmayarak) nitelikli yatırımcılara satılmaktadır. Dolayısıyla faize duyarlı kesim tasarruflarını daha düşük oranlarla katılma hesaplarında değerlendirmek zorunda

¹⁴ Kira sertifikaları ve katılma hesapları üzerine kurulan bir emeklilik yatırım fonu için gelir ve giderleri hesaplandığında, örneğin kişinin yıllık 24.000 lirasını emeklilik sistemine aktardığını düşünürsek, %25 devlet katkısı ile 6.000 TL net bir kazanç elde edecektir. Kira sertifikaları ve katılma hesaplarının yıllık getirisinin %20 olduğu düşünüldüğünde (2018 yılı için ortalama getiri oranı %20 idi), tahmini 2.400 TL anapara getiri elde edilecektir. Aylık 2.000 TL ödeme olduğunda, her ay yatırılan anaparamın getiri olacaktır, son ay yatırılan katkının yıllık değil aylık getiri olacaktır, aynı şekilde altıncı ay yatırılan paranın getiri altı aylık olacaktır. Ancak emeklilik şirketinin aylık yatırılan katkıdan (2.000 TL) almış olduğu ortalama %2’lik emeklilik şirketi payı kesintisi (dağıtıcı banka/kuruluş ile paylaşılabilir), portföy yönetim şirketi ile emeklilik şirketinin paylaşmış olduğu ortalama %2’lik fon yönetim ücreti kesintisi ve fon giderlerinin fona yansıtılması nedeniyle kira sertifikası ve/veya katılma hesaplarından elde edilecek getiri %20’den %16’nın daha aşağısına düşebilmektedir. Devlet katkısı olmasa, bireyin bu tasarruflardan sağlayacağı getiri yıllık %16’dan daha az olacaktır. Müşterinin kendisi bu parayı yatırıma yönlendirdiğinde alabileceği yıllık getiri ortalama %20 olabilecektir, yani daha kârlı görülmektedir (Dede 2017, 238). Bu taslak hesaplamadaki %2’lik emeklilik şirketinin yönetim gider kesintisi, 2016 yılında yürürlüğe giren yönetmelikle tamamen farklı bir hal almıştır ve yıllık kesinti oranı asgari ücretin %8,5’ini geçmeyecek şekilde tasarlanmış ve 5 yıldan sonra yönetim gider kesintisi altında kesilen bu ücretler beşinci yılın sonunda katılımcıya kademeli olarak iade edilecektir. Bu yöntem ile katılımcının sistemde kalması teşvik edilmekte ve katılımcının sistemden elde edeceği getiri oranı biraz daha iyileştirilmektedir. Ayrıca OKS’de emeklilik şirketinin %2’lik veya yeni yöntemle yıllık asgari ücretin %8,5’una denk gelen yönetim gider kesintisi olmamakta, dolayısıyla getiri oranı daha yüksek hesaplanabilmektedir.

kalmaktadır. Yatırımcı emeklilik sistemindeki bu paraya 10 yıl boyunca dokunmazsa, uygulanacak stopaj oranı %10, on yıl ve 56 yaşını dolduruncaya kadar dokunmazsa elde edilen getiri üzerinden uygulanacak stopaj oranı %5'e düşecektir (Resmi Gazete 2012). Vergisel avantaj olsa bile, ferdi olarak değerlendirmek daha kârlı gözükmektedir.

Tablo 2. BES Getiri Hesaplama Çizelgesi

Gelir Kalemleri	Gelir	Gider	Gider Kalemleri
Sisteme Aktarılan	24.000	480	Yıllık %2 Emeklilik şirketi kesintisi
Devlet Katkısı	6.000	0	
Sisteme aktarılanın getirisi (%20 getiri oranı üzerinden)	2.400	48	Yıllık %2 Emeklilik Şirketi ve Portföy Yönetim Şirketi Yönetim Ücreti
Devlet Katkısı getirisi	600	2	Yıllık %0.35 Emeklilik Şirketi ve Portföy Yönetim Şirketi Yönetim Ücreti
	9.000	530	8.470 TL yıllık kazanç, yıllık %35,3 net kazanç

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), 2019

* %2'lik emeklilik şirketinin yönetim gider kesintisinin yeni yöntem ile uzun vade kalan yatırımcıya çoğunun iade edildiği düşünüldüğünde getiri oranı %37-38'lere kadar çıkmaktadır.

Devlet teşviki olmadığına sistemden emekli olmak ya da tasarruf yapmak yerine kişinin kira sertifikasına yatırım yapması daha kazançlıdır. Ancak BES yoluyla insanlar cüzi de olsa tasarrufa teşvik edilmektedir. Getiri bakımından hisse senedi fonlarının da diğer fonlarla hemen hemen aynı kaderi paylaştığı aşikârdır. Kaldı ki yetkili otorite, emeklilik şirketinin vatandaşın sisteme aktardığı her dönemsel tasarruftan aldığı yüksek kesinti oranını önce %8'lerden aşağı çekerek %2 ile sınırlamış sonrasında ise bu kesintiyi iade edilebilecek bir yapıya sokarak aylık asgari ücretin azami %8,5'u ile sınırlamıştır. Fonlardan kesilen yönetim ücreti, saklama ücreti, işlem maliyetleri gibi fon toplam giderlerine ise fon türlerine göre belli bir tavan sınırlaması getirilmiştir. Zira eski oranlar yatırımcı aleyhine bir durum teşkil etmekle birlikte bu sınırlamalar emeklilik firmalarının ve portföy yönetim şirketlerinin kazançlarını sekteye uğrattığı için, emeklilik şirketi sektörünü riski çok düşük ve çok kârlı bir alan olmaktan çıkarmıştır. İşaret edilmesi gerekli bir nokta da "BES'in müşterilere sunulmasında (i) bankalar, (ii) emeklilik şirketleri ve (iii) portföy yönetim şirketleri şeklinde üç aracıya ihtiyaç duymasındadır. Mevcut yasal

düzenlemeler düşünüldüğünde, BES'in bankaların asli işlevi olmaması, portföy yönetim şirketlerine kanunda böyle bir yetki verilmemesi mecburen üçlü bir yapıyı ortaya çıkarmakta ve aracılardan fazla olması da maliyetleri artırmaktadır.

BES'in hızlı büyümesine bağlı olarak devletin ödediği katkı miktarı da katlandığından ilerde bu katkıların/teşviklerin devlet bütçesine bir yük oluşturması beklenmektedir. 2013 Ocak ayında başlayan devlet katkısı teşvikinde, her emeklilik şirketi bu teşvike has özel devlet katkısı fonu kurarak, toplanan fonların devlet katkısı tutarları ayrı olarak kurulan bu fonlarda değerlendirmektedir. Fon varlıkları da kamu finansal enstrümanlarına yönlendirilmektedir ki yıllık kazanç ortalama devlet tahvilinin/kira sertifikasının faizi/getirisi kadar olmakta ve yıllar itibari ile de piyasa oranları ile eş zamanlı değişebilmektedir (Dede 2017, 239). 2014 yılında bu fonların getiri oranı %10 iken, 2018 yılında piyasa oranları ile hareket ederek %20'lere yaklaşmıştır (2019 yılı aralık ayı itibari ile bu oran %12'ler seviyesindedir). Ancak piyasa faiz oranlarının yükselmesinden dolayı, fon içindeki varlıklar değer kaybettiği için getirisi mevcut orandan daha düşük olmakta (2018 yılı için), piyasa faiz oranları düştüğü için getiri oranları getiri oranları çok daha fazla olmaktadır (2019 yılı için). Ayrıca bu fonlarda yönetim ücreti oranı azami %0,35 ile sınırlandırılmıştır. Devletin sistemi bu şekilde sübvanses etmesi ilerleyen yıllarda verilen teşvikleri iyice zorlaştırabileceği gözükmektedir. Dolayısıyla bu oranın devlet bütçesine ilave yük getirmemesi adına kademeli olarak ilerleyen yıllarda azaltılması kaçınılmazdır¹⁵.

Fon Değeri ve Değer Hesaplamaları

Emeklilik Fonları ve yatırım fonlarının birim değer hesaplamaları fonun portföyündeki varlıklara göre günlük hesaplanabilmektedir. Fon portföyüne dâhil edilen kira sertifikası, hisse senedi, altın, gümüş, tahvil-bono gibi varlıkların günlük değerleri hesaplanabildiği/alım-satıma konu olabildiği için, fonun günlük değeri bu fiyatlar üzerinden hesaplanıp alım-satıma konu edilmektedir. Fon portföyündeki katılma hesapları ise aylık veya azami 12 aylık bağlanmakta ve katılım bankalarının günlük açıkladığı oranlara göre hesaplanıp birim değer bulunmaktadır. Dolayısıyla fondaki her bir varlığın birim değeri üzerinden, fonun değeri günlük olarak

¹⁵ 2013 yılından 2019 yılına kadar devlet katkısında biriken tutar devlet katkısı fonunun getirisi ile beraber 16 milyar TL'yi aşmıştır. Bu faizli ve faizsiz devlet katkısı fonlarının toplam tutarı 2013 yılında bir milyar TL, 2014 yılında üç milyar TL, 2015 yılında beş milyar TL iken, 2018 yılında 11 milyar TL iken, 2019 Aralık ayında 16,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

hesaplanabilmektedir. Ancak gayrimenkul ve girişim sermayesi yatırım fonlarında fonun günlük değerinin hesaplanması hemen hemen imkânsız veya çok maliyetli olacağı için BES ya da normal yatırım fonları portföylerine bu tür finansal araçların dâhil edilmesi fon fiyatının hesaplanmasını aksatabilir (Dede 2017, 240–41). Bu tür fonların fiyatları yasal olarak yılda en az bir defa hesaplanmalıdır. Ancak hesaplama yapılırken girişim sermayesi yatırım fonu portföyünde firma/proje olacağı için, firmanın her türlü varlık ve borçları değerlendirmeye, gayrimenkul yatırım fonları için ise gayrimenkuller eksper işlemine tabi tutulmalıdır. Bu işlemlerin hem operasyonel yük olması hem de maliyetli olması nedeni ile mevcut kurulu fonlara bu varlıkların dâhil edilmesi oldukça zor gözükmektedir. Ayrıca fonlar üç ya da altı ayda bir değerlendirmeye tabi tutulduğu takdirde fon değerlendirme aşamasında sisteme ya da fona giren veya çıkanların aleyhine veya lehine bir durum oluşması nedeni ile haksız kayıp veya kazançlara yol açması muhtemeldir. Günlük tahmini getiri üzerinden iç iskonto uygulanarak fon değerinin hesaplanması da problemlili olabilir. Çünkü değerlendirme günlerinde tahminlerin ötesinde kâr ya da zarar oluşması durumunda fona önce veya sonra girenler için değerlemenin durumuna göre lehte veya aleyhte durumlar oluşabilir. Ancak BES fonlarının uzun vadeli olması, fon katılımcılarının çok fazla değişmemesi, girişim sermayesi veya gayrimenkul yatırımlarının fon varlıklarının yasa ile fon portföyünün belli bir oranı ile sınırlı tutulması gibi nedenlerden dolayı oluşabilecek aksaklıklar azaltılmıştır.

Fon Portföyleri ve Fıkhî Niteliği

BES fonlarına ilişkin fıkhî veya sabit getiriye dayalı olumsuzlukları azaltmak / gidermek için BES-OKS fonlarının fon portföylerine girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırım fonları dâhil edilebilir. Bu tür fonlara periyodik olarak (GYF ve GSYF'lerin değerlendirme dönemleri) giriş ve çıkış imkânı tanınarak, fondaki katılımcıların yaşayabilecekleri olumlu / olumsuz etkiler azaltılabilir. Bu fonlara özel sermaye (private equity) fonları veya düzenli kira getirisi olan gayrimenkul yatırım fonları dâhil edilerek emeklilik yatırım fon fiyatlarının kolay hesaplanabilmesi yoluyla fon alım-satım işlemlerindeki sorunlar azaltılabilir. Bu sistemde başarılı olan emeklilik ve portföy yönetim şirketlerine ilave ayrıcalık verilerek girişim sermayesi (venture capital) tarzındaki girişim sermayesi yatırım fonlarına yönelmeleri teşvik edilerek kolaylıklar sağlanabilir. Ancak bu tarzdaki riskli ürünler ilk etapta emeklilik fon portföyünde az oranda yer verilirse, bu yatırımlarla ilgili olası olumsuzluk durumunda emeklilik fonunun getirisinde aşırı oynaklığın önüne geçilmiş olur. Ya da fon

portföyünde fon fiyatına çok fazla etki etmeyecek cüzi yatırımlar şeklinde yer verilebilir. Fonlar yeteri kadar büyük olduğunda fondaki bu tür yatırımların cüzi oranı bile büyük tutarlara ulaşabilir. Portföy yönetim şirketlerine bu alanda ana ortağı olan bankaların hem maddi hem de eğitilmiş kadroları ile sistem/teknik yönden destek vermeleri, iş ve işlemleri kolaylaştıracaktır.

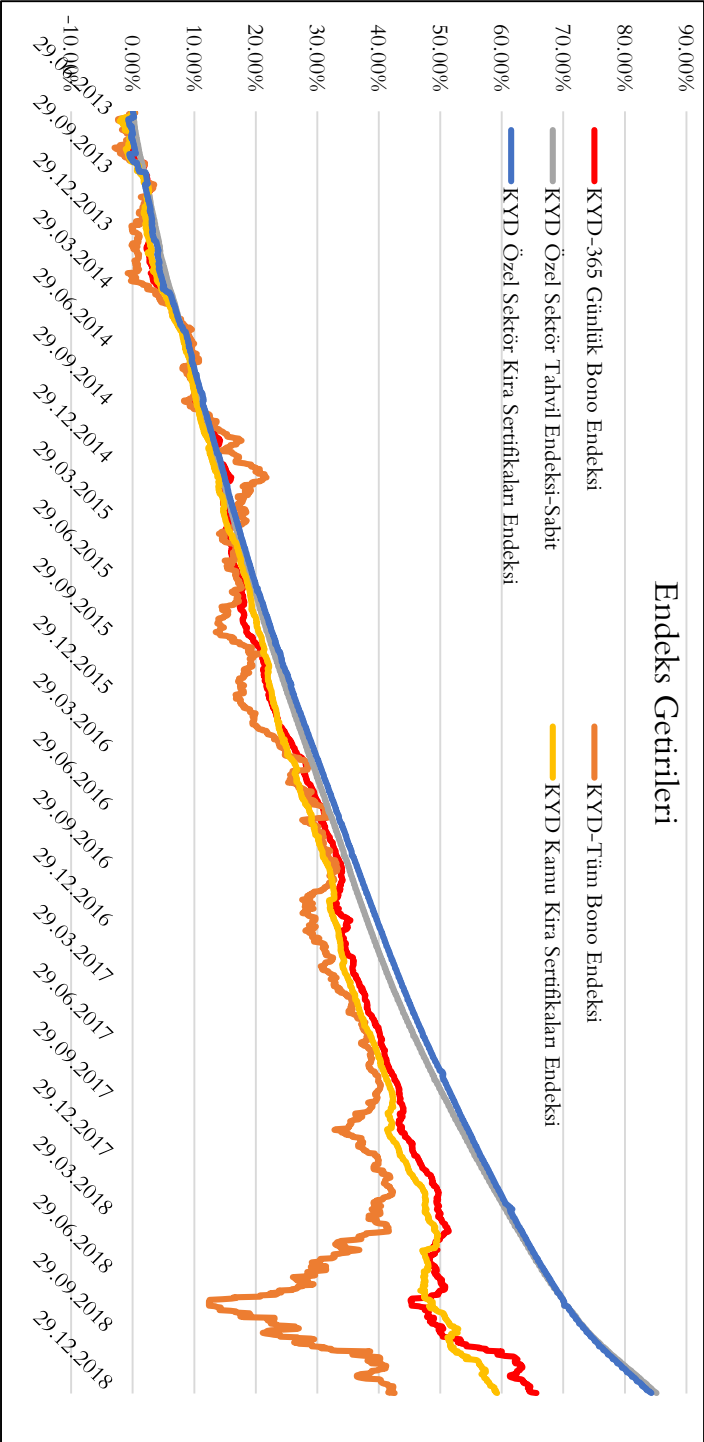
BES ve OKS fonlarında faizli ve faizsiz fon yapıları ve getirileri kıyaslandığında katılım bankalarının fon kullandırma ve kira sertifikası ihraçları yönünden piyasa ile benzeştiği söylenebilir. Bunun nedeni faizsiz fonlara dâhil edilen varlıklarında konvansiyonel bankalar ile getiri yönünden benzer olmasıdır. Kira sertifikası getiri oranları piyasa faiz oranlarını anlık takip ederken, katılma hesapları oranları ise piyasayı 5-6 ay gibi bir süre ile gecikmeli takip edebilmektedir (fon getirilerinin yükselişi yönünde bu durum söz konusu iken, getiriler düştüğünde bu süre çok daha kısa olduğu gözlemlenmiştir). Çünkü murabaha enstrümanlarının vadelerinin ortalama süresi 7-8 aydır. Hisse senetleri getirilerinde ise belli başlı paylara yatırım yapılması ve bu paylarında genellikle BİST-100 içindeki spekülasyon olmayan endeks hisselerinden oluşmasından dolayı genellikle piyasa getirileri ile benzerlik göstermektedir. Fakat banka hisselerinden dolayı getiriler hem kazanç hem de kayıp yönünden sapmalar gösterebilmektedir. Altın ürününün piyasa ile aynı olması, fon portföyündeki günlük atıl kalan paranın vadeli işlemleri ile (nakit varlıkların forward işlemi ile günlük repo gibi değerlendirilmesi) cari piyasa oranları ile değerlemesinden dolayı piyasadaki konvansiyonel BES-OKS fon getirileri yönünden fark yaratacak sapma göstermemektedir.

BES-OKS katılımcıların çok büyük kısmı hem faizli hem de faizsiz standart fonları seçmektedirler. Standart / başlangıç fonlarının da çok büyük kısmı kamu tahvil-bonosu, mevduat ya da kira sertifikaları ile katılım hesaplarından oluşmaktadır. Ürünlerin getiri yönünden benzerliği sebebiyle faizli ve faizsiz fon yapılarının da birbirine yaklaştığı görülmektedir (EGM 2018, 70). Faizsiz BES ve OKS fonlarındaki bu yapının konvansiyonel taraftan ayrışabilmesi önemlidir. Dolayısıyla işin özüne uygun girişim sermayesi yatırım fonlarının başarılı bir şekilde sisteme dâhil edilmesi kaçınılmaz bir unsur olarak görülmektedir. Bu yolla aktif ve efektif yönetim yönünden ve sektörden ayrılabilmek adına ülke ekonomisine katma değer üretilecektir. Hem sermaye piyasalarının gelişimine katkı sağlanacak hem de sektörün sabit getiri üzerine dayalı olan finansal ürünlerin kısır döngüsünden çıkması sağlanacaktır.

BES fonlarının %10'u altın, % 7-8'i hisse senedi ve geri kalan çok büyük kısmı ise başta kamu olmak üzere özel sektör borçlanma araçlarına dayanmaktadır. OKS'de toplanan fonların ise %95'inden fazlası başlangıç ve standart fonlarda değerlendirilmektedir, diğer bir ifade ile tamamı sabit getirili menkul kıymetlerde (tahvil, bono, kira sertifikaları, mevduat ve katılma hesapları) değerlendirilmektedir. Bu da vatandaşın sisteme devlet katkısı ile girdiğini sistemdeki banka, emeklilik şirketi ve portföy yönetimi şirketlerinin sadece aracılık yaptığını göstermektedir (OKS sistemi yaygınlaşıp, fon çeşitleri arttığında bu yapının ve oranın değişmesi beklenebilir) .

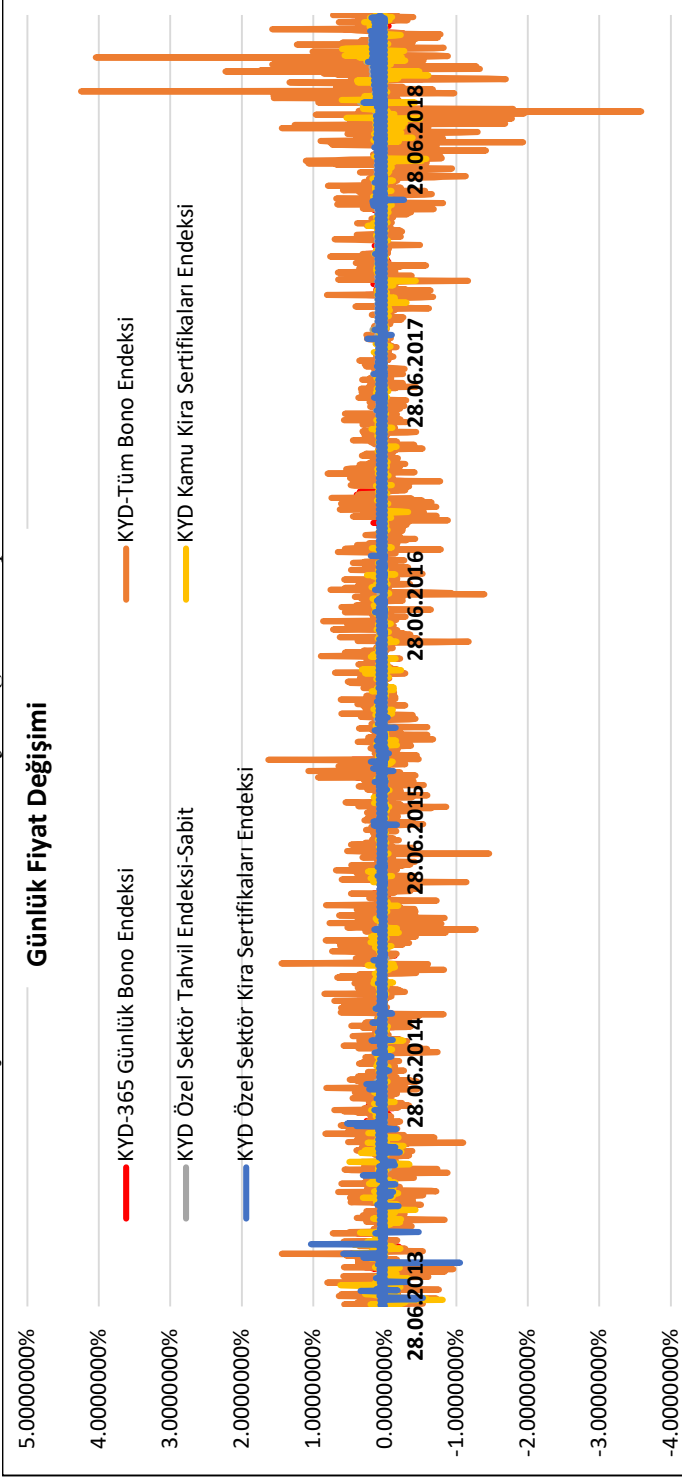
Faizsiz esaslara göre oluşturulan kira sertifikası endeksleri benzer ürünlerin endeks kıstasları ile karşılaştırıldığında getiri yönünden benzeştiği ancak oynaklık yönünden kira sertifikasının muadillerine göre daha az dalgalı olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni ise kira sertifikası arzının piyasa talebini karşılayamaması, sığ piyasaya sahip olması, yatırımcıların vadesine kadar beklemesidir. Ayrıca ikinci el piyasada çok işlem görmekte veya görmemekte, dolayısıyla kira sertifikası fiyatı iç verim oranına göre ilerletilmektedir. Özel sektör kira sertifikaları ise hemen hemen hiç oynak değildir, ihraçların büyük çoğunluğunun ya nitelikli yatırımcılar tarafından karşılanması ya da portföy yönetim şirketleri BES-OKS-Yatırım Fonlarının fon portföylerine almalarından dolayı vadesine kadar bekletilmektedir. Özel sektör tahvilleri ise, bazı şirketlerin ihraç borçlarını ödeyememesi veya batmasından dolayı ikinci el piyasada güven eksikliğine neden olarak işlem görememiş, hatta yeni ihraçların da yapılmasına engel olmuştur. Şekil-2 ve Şekil-3'de kira sertifikası endeksi ve fiyatlarının hesaplanmaya başlamasından itibaren muadil ürünleri tahvil ve bono getirileri ve getirilerin oynaklıkları ile karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Kamu kira sertifikaları dahi kamu tahvil-bonosuna göre fiyat yönünden çok daha az oynak olduğu grafiklerden tespit edilebilmektedir.

Şekil 2. Tahvil ve kira sertifikası getirilerinin kıyaslaması

Kaynak: KYD Endeksleri

Şekil 3. Tahvil ve kira sertifikası getirilerinin oynaklıkları

Kaynak: KYD Endeksleri

2012 yılına kadar faize duyarlı kesim sadece katılım hesapları, altın, döviz ve belli kriterleri sağlayan faizsiz hisse senetlerini içeren emeklilik yatırım fonları veya normal yatırım fonlarına (bu üründe çok sınırlı ve dağıtım ağı geniş değildi) yatırım yapabiliyor iken, sukuk yani kira sertifikasının piyasaya sunulması ile bu ürüne ve bu ürüne dayalı kurulan fonlara da yatırım yapılabilir hale gelmiştir. 2019 Aralık ayı itibarı ile faizsiz emeklilik fonları (16.2) ve yatırım fonların (5.2) büyüklüğü 21 milyar TL'yi aşmış olup fonlar her yıl katlanarak büyümesine devam etmektedir. Döviz veya altın olarak yastık altı kaynaklar hem BES hem de yatırım fonları sayesinde küçük miktarlarda da olsa ekonomiye kazandırılmıştır. Bunda da en büyük payı sukuk almakta olup ihraç kolaylığı, müşterilerin talep etmesi, katılım bankalarının yönlendirmeleri ve sistemsel yapıdan dolayı tahvil-bono gibi işlem görmesi nedeniyle (fiyatlaması sabit getirili menkul kıymetlerle hemen hemen aynıdır) kısa sürede yaygınlaşmıştır. Faizsiz esaslara dayalı BES-OKS fonları da konvansiyonel bankalardaki yapıya benzer şekilde genelde kamu ve katılım bankası ihraçlı kira sertifikalarına dayanmaktadır.

Türkiye'de özel bir uygulaması bulunan BES'in gerek fonların yönetimi, idaresi, niteliği ve muhtevası yönüyle fikhi açıdan yeterince tartışılarak bir sonuca ulaşılamadığını söylemek mümkündür. Her ne kadar BES/OKS sisteminde getiri garantisi verilemeyeceği aşikâr olsa da ve BES sistemindeki şirketin bir tür katılımcıların vekili niteliğinde olduğu kabul edilse de (Odabaşı 2018, 174-75) özellikle fonların içeriği ve fonların işletilmesi fikhi açıdan sakıncalar taşımakta olup yerince açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu çerçevede faizsiz BES'in yatırımlarının yönlendirildiği katılım hesaplarının niteliği, hisse senetlerinin durumu, kira sertifikası (sukuk) ve para mübadele işlemleri gibi durumlara ilişkin standartlar oluşturularak denetim mekanizmasının artırılması gerekir. Bazı sukuk tür ve yapıları üzerinde fikhi yönden sakıncalar olduğu bilinmektedir (Abdelrahman 2019, 6-7). Benzer şekilde kira sertifikalarının Türkiye'deki sözleşme yapıları uygulamalarının fikhî açıdan kabul edilemez yönlerinin olduğu da bilinmektedir (Bayındır 2007, 215 vd.; Samar 2019, 330). Nitekim Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından da şartlı olarak cevaz verildiği görülmektedir (Din İşleri Yüksek Kurulu 2017, 503).

Kira Sertifikası (Sukuk) ile Faizsiz BES Fonları Arasındaki İlişki

Faiz hassasiyeti olan insanların elinde bulunan kaynakların sermaye piyasalarına kazandırılabilmesi için sukuk, BES-OKS fonları, katılım hesapları gibi benzeri finansal araçların artırılması ve yaygınlaşması önem arz etmektedir. Veriler, faiz hassasiyeti bulunan kesimin sermaye piyasalarına yatırım yapmada isteksizken uygun faizsiz ürünler sunulduğunda veya inandığında rahatça bu alanlara

yönlenebilmektedirler¹⁶. Tablo-3'de görüldüğü üzere kira sertifikalarının piyasa oranlarını yakından takibi, alım-satım yönünden esnekliği, yatırımcının ihtiyacını daha çok karşılaması gibi nedenlerden dolayı rağbet görür hale gelmiştir. Katılım bankaları ve özellikle faizsiz BES-OKS-Yatırım Fonlarının hızlıca büyümesi ile kira sertifikalarının ihraç sayıları ve miktarları da çok hızlı şekilde artmıştır. Nitekim mevcut fonların artması ile bu ihraçların daha çok artacağı aşikârdır.

Kira sertifikası ihraçlarının bağımlı, katılım bankaları ve BES-faizsiz fonlarının büyümesini bağımsız değişken kabul edilerek regresyon analizi yapıldığında anlamlılık düzeyinin yüksek olması ve %95 güven düzeyinde anlamlı çıktığı görülür. Bu da sukuk ihraçlarının katılım bankalarının özellikle de faizsiz fonların büyümesine bağlıdır. Dolayısıyla BES ve OKS fonlarının sadece katılma hesapları ve kira sertifikası ürünleri temelinde kurgulanmasının önüne geçilmesi, sukuk ihracı için kullanılacak varlıkların yetersiz bir noktaya ulaşmadan sukuka alternatif, esnek ve verimi yüksek ürünler geliştirilmesi elzem bir hal almaktadır (Analiz çeyreklik veriler üzerinden yapılmıştır).

Tablo 3. Regresyon Analizi (Kira Sertifikaları, Faizsiz BES ve Katılım Bankaları Üzerine)

Regresyon Verileri	
Multiple R	0,90225736
R Square	0,814068343
Adjusted R Square	0,796360567
Standard Error	1080,9255
Observations	24

Tablo 3. Devam

ANOVA	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	2	107428211,8	53714105,92	45,97236295	2,12917E-08
Residual	21	24536398,65	1168399,936		
Total	23	131964610,5			

Tablo 3. Devam

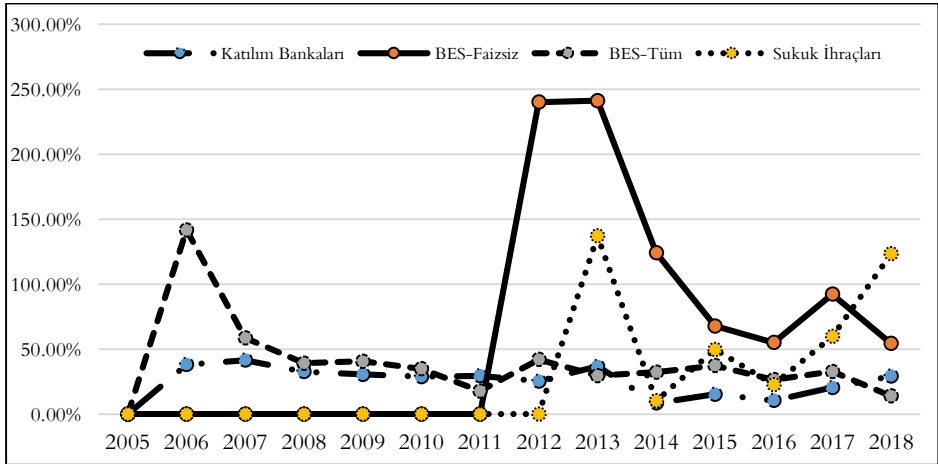
	Coefficient	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Intercept	5233,51	3974,46	1,31	0,202	-3031,84	13498,87	-3031,84	13498,87
X Variable 1	-0,05636	0,04456	1,26	0,219	-0,14904	0,03631	-0,14904	0,03631
X Variable 2	1,35888	0,51790	2,62	0,015	0,28183	2,4359	0,28183	2,43593

¹⁶ Bunu sukuk, BES, faizsiz fonlara ilave olarak; Eminevim, Birevim, Fuzulev gibi elbirliği sistemine dayalı faizsiz finansman yöntemleri ile ev almış on binlerce vatandaşımızda rahatça görebiliriz. Çünkü katılım bankaları haricinde buralara aktarılan kaynaklar on milyarlarca TL'yi aşmıştır.

Tablo 4. Bankacılık, BES ve Sukuk Büyüklükleri (Milyon TL)

Yıllar	Katılım Bankaları	Bankacılık Sektörü	BES Faizsiz	BES Tüm	Sukuk İhraçları
2005	9.945	406.915	-	1.200	-
2006	13.729	498.587	-	2.900	-
2007	19.435	580.607	-	4.600	-
2008	25.769	731.640	-	6.400	-
2009	33.628	833.968	-	9.000	-
2010	43.339	1.006.672	-	12.140	100
2011	56.076	1.217.711	50	14.300	-
2012	70.279	1.370.614	170	20.300	1.625
2013	96.086	1.732.413	580	26.300	3.853
2014	104.319	1.994.329	1.300	34.800	4.245
2015	120.253	2.357.453	2.180	47.800	6.357
2016	132.874	2.730.942	3.380	60.470	7.798
2017	160.136	3.257.819	6.500	80.300	12.455
2018	206.806	3.867.135	10.027	91.486	27.809

Kaynak: www.kap.gov.tr, www.tkbb.org.tr. *USD ve MYR bazlı sukuk (kira sertifikası) ihraçları dâhil edilmemiştir.

Şekil 4. Katılım Finansı Kurum ve Ürünlerinin Büyüme Seyri

Kaynak: TKBB, 2019.

SPK (2013a)'nın Kira Sertifikaları Tebliği sonrasında katılım bankaları ve kamu yardımıyla büyüyen kira sertifikaları pazarı katılım bankalarına ve faizsiz sermaye piyasalarına canlılık sağladığı gibi SPK (2014b; 2014a)'nın GSYF'na ilişkin Esaslar ile Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliğiyle bu ürünler tüm finansal kesime yeni bir soluk getirir. Bu ürünler aslı itibari ile katılım finansının özüne uygun ürünler olup başta katılım bankaları olmak üzere tüm finansal kesim elini taşın altına koyup öncülük etmeleriyle piyasanın

gelişmesini sağlama yanında piyasayı sabit getiri kıskacından kurtaracak ve ekonomik faaliyetleri hızlandıracaktır.

Tablo 5. BES-OKS Fon Getirileri (%) – Aralık 2018

	1 Ay	3 Ay	6 Ay	1 Yıl	Yılbaşı	3 Yıl	5 Yıl
Katılım Fonu - Altın	1,47	-12,03	10,86	38,60	35,33	104,06	143,10
Konvansiyonel - Altın	1,52	-12,11	10,67	38,20	34,95	104,18	144,71
Katılım Standart Fon	2,02	4,23	7,23	10,67	9,85	27,91	47,56
Standart Fon (Konvansiyonel)	0,45	11,62	6,63	5,23	3,85	23,15	38,38

Kaynak: www.tefas.gov.tr

Tablo 5. Devam

	1 Ay	3 Ay	6 Ay	1 Yıl	Yılbaşı
Başlangıç Katılım Fonu	1,83	5,14	8,85	15,07	14,44
Başlangıç Fonu (Konvansiyonel)	1,68	5,73	10,23	17,43	16,66

Kaynak: www.tefas.gov.tr

Tablo 5. Devam

	1 Ay	3 Ay	6 Ay
OKS Katılım Standart Fon	2,18	4,99	8,62
OKS Standart Fon (Konvansiyonel)	1,05	6,82	8,18

Kaynak: www.tefas.gov.tr

Tabloda görüldüğü üzere faizli ve faizsiz fon getirileri hemen hemen aynıdır. Standart fondaki katılım fonları lehine sapma ise tamamen kamu borçlanma araçları tahvil ve bonodaki aşırı oynaklıktan kaynaklanmaktadır. Katılım fonlarının kamu kira sertifikaları yerine ağırlıklı olarak kısa vadeli katılım bankalarının ihraç ettiği iç verim oranına göre ilerletilen kira sertifikalarına yatırım yapmaları nedeniyle piyasa getiri oranlarından ve olumsuz yönde değerlemelerden konvansiyonel fonlar kadar etkilenmemiştir. Ayrıca katılım bankalarının ihraç ettikleri kira sertifikalarının ortalama vadesinin ortalama 180 gün olması, kamu ve özel sektör kira sertifikalarının ikinci elde çok az alınıp satılması veya işlem görmemesi nedeniyle iç verim oranından fiyatın ilerletilmesi veya kira sertifikasına yatırım yapanların kira sertifikasının vadesine kadar elinde tutulmasından dolayı 2018 yılındaki faizlerin aşırı yükselmesinden kaynaklı anapara kayıpları fonlara çok az yansıdığı için muadili olan konvansiyonel fonların getirilerine göre daha az dalgalanmıştır.

SONUÇ

Katılım Finansıyla faizsiz fon pazarı hızlıca büyümekte ve faiz hassasiyeti bulunan kesim tasarruf yaparak yatırımlarını bu alanda değerlendirmektedir. Katılım bankaları gelişmelerinin hemen hemen tamamına yakınına murabaha veya finansal kiralama yoluyla sağlamakta olup, buradan gelen geliri müşterileriyle mudarebe temelinde paylaşmaktadır. Kullandırılan fonlar karşılığında alınan teminatlarla riskler asgari düzeye inmektedir. Benzeri durum faizsiz sermaye piyasalarında da mevcut olup ağırlık kira sertifikaları ürünleri üzerinden gelişme ve büyüme devam etmektedir. Kira sertifikalarının tahvil-bono gibi işlem görecektir şekilde süreçlerin ilerletilmesi, piyasadaki bu ürünlerin birçoğunun operasyonel olarak kolaylık sağlaması nedeniyle yönetim sözleşmesine dayalı ihraç edilmesi, katılım bankalarındaki murabaha yani sabit getiri üzerine inşa edilen yapının buraya taşınmasına vesile olmuştur. Nitekim fon toplama ve kullandırmada piyasa oranlarının yakın takibi, müşterilerin sabit getiriye dayalı risksiz finansal araçları tercih etmesi, bu sistemin yapısına çok da uygun olmayan kısa vadede müşterilerin talepleriyle onların varlıklarını çekebileceği yapıların oluşturulması gibi nedenlerinden dolayı konvansiyonel finansa benzer yapılarla karşılaşmak kaçınılmaz hal almıştır.

Bir diğer nokta da kira sertifikası gibi ürünlerin Türkiye'deki uygulamasının çeşitli fikhî problemler barındırmasıdır. Bu noktada, BES'in gerek fonların yönetimi, idaresi ve portföylerinin niteliği ve muhtevası yönüyle fikhî açıdan yeterince incelenip tartışılmasından sonra bir konsensüsün oluşmasına gayret edilmesi önemlidir.

Bu olumsuz duruma karşın önerilecek yöntem, Katılım Finansının özüne uygun girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırım fonları üzerine ağırlıklı olarak inşa edilecek faizsiz sermaye piyasası araçları olacaktır. Bu iki finansal yatırım aracının katılım bankalarının mevcut yapıları nedeniyle banka içinde uygulanması inkânsız hale gelmiştir. Bu ürünlerin sermaye piyasalarının asli oyuncularından olan portföy yönetim şirketleri tarafından piyasaya sürülerek, bu ürünleri katılım bankalarının veya onların BES kapsamındaki dağıtım kanalları üzerinden yan ürün olarak müşterilerine satmak amacıyla kurulan (BES-OKS) emeklilik fonları ile destek sağlanması yerinde olacaktır. Hiç şüphesiz bu alanda gösterilecek başarıda katılım bankaları üzerinden daha çok yatırımcının ve atıl kaynağın ekonomiye kazandırılması sağlanabilecektir.

Katılım bankalarının desteklediği bu tarz ürünlerde sağlanacak başarının ticari bankacılık ürünlerine de yansıma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle, üretime dayalı, sabit getiriden uzak, risk paylaşımının yüksek olduğu bir ekonomik sistemin temellerinin atılması için bir mihenk taşı olacaktır. Hali hazırda hem ticari bankacılık alanında hem de katılım bankacılığı alanında bu ürünler üzerine çalışmalar ve projeler devam etmekte olup bunun ülke

ekonomisini gelişerek sağlam zemin üzerine oturtulmasına, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesine ve gelir paylaşımının adil dağıtılmasına olumlu katkı yaratacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Abdelrahman, Abdelrahman Yousri. 2019. "Sukuk: A Critique of Experience, and Their Possible Role in Muslim Countries Development." *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, March, 1–19.
<https://doi.org/10.25272/ijisef.473269>.
- Altuncuoğlu, Mehmet. 2017. "Faizsiz Bireysel Emeklilik Sisteminin İşleyişi: 2008 Sonrası Türkiye Örneği." Bahçeşehir Üniversitesi.
http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Mehmet_Altuncuoglu_Faizsiz_Bireysel_Emeklilik_Sisteminin_Isleyisi_2008_Sonrasi_Turkiye_Ornegi.pdf.
- Arslan, Seçkin, Mehmet Sinan Çelik, and Özkan Haykır. 2019. "Dünyada ve Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme." In *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*. Adana.
https://www.researchgate.net/publication/330359288_DUNYA'DA_VE_TURKIYE'DE_BIREYSEL_EMEKLILIK_SISTEMI_UYGULAMALARI_UZERINE_BIR_INCELEME.
- Bayındır, Servet. 2007. "Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri." *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16: 249–73.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/10230>.
- BETYS. 2001. *Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi (BETYS) Kanunu*. Ankara: Resmi Gazete (RG).
- Büyükkara, Gökür, and Mehmet Balcı. 2014. "Bireysel Emeklilik Sisteminde Eski ve Yeni Teşvik Düzenlemeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme." *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi* 1 (1): 1–17.
- Coşkun, Metin, and Vahdet Altundal. 2017. "Türkiye’de Yurtiçi Tasarruf Oranının Artırılmasında Faizsiz Bireysel Emeklilik Sisteminin Rolü." *Route Educational and Social Science Journal* 4 (8): 260–74.
http://www.ressjournal.com/Makaleler/1962343574_20_Vahdet_ALTUNDAL.pdf.
- Dede, Kenan. 2017. *Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları*. İstanbul: TKBB Yayınları.
<http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/sermayepiyasalaruygulamaları.pdf>.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. 2017. *Fetvalar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/966/bireysel-emeklilik-caiz-midir->
- EGM. 2018. "Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu 2017." İstanbul.
https://www.egm.org.tr/Sites/1/upload/files/2017_YGR_TR_BASKI-933.pdf.
- . 2019. "Devlet Katkısı Rehberi." İstanbul.

- https://www.egm.org.tr/Sites/1/upload/files/DevletKatkisiRehberi_012019-917.pdf.
- Odabaşı, Mehmet. 2018. "Bireysel Emeklilik Sisteminin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi." *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi İslam Kongre*: 173–94.
- Paçacı, İbrahim. 2017. "Hayat Sigortaları ve Bireysel Emeklilik Sistemi." *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 8 (4): 313–38.
- Resmi Gazete. 2012. *Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*.
- Samar, Mahmut. 2019. "Fıkhî Açından Altın Tahvili ve Altına Dayalı Kira Sertifikası İhracı." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (IHAD)* 33: 307–36.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/527053>.
- Şen, Murat, and Tekin Memiş. 2001. "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununa Eleştirel Bir Yaklaşım." *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5 (1–4): 485–512.
http://hukukdergi.erkincan.edu.tr/wp-content/uploads/2015/10/2001_V_24.pdf.
- SPK. 2013a. *Kira Sertifikaları Tebliği*. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130607-14.htm>.
- . 2013b. *Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği*. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK).
- . 2014a. *Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği*. Vol. 3/1/2014 t.
- . 2014b. *Girişim Sermayesi Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği*.
<http://mevzuat.spk.gov.tr/MevzuatDosya.aspx?nid=134524&dt=2>.
- TÜİK. 2019. "Kurumsal Sektör Hesapları 2017, 2018 Raporu." Ankara.
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30894>.

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: EKONOMİK SORUNLAR VE FIRSATLAR

Nurbay SEY^a

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 6 Aralık 2019
Kabul: 31 Haziran 2020

JEL Sınıflandırma:

F15
R11
R58

Anahtar Kavramlar:

İslam İşbirliği
Teşkilatı,
Ticaret, Kalkınma

ÖZ

İslam İşbirliği Teşkilatı, nüfusu itibarıyla Birleşmiş Milletler'den sonra dünyadaki en büyük uluslararası kuruluş olmasına karşın, ekonomik açıdan benzerleri ile yarışamayacak durumdadır. Toplamda 57 ülkenin üyesi bulunduğu örgütün temel sorunu üye ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri arasındaki farktır. Üye ülkelerin bir kısmı zengin doğal kaynaklara sahipken diğer önemli bir kısmı, yüksek işsizlik ve yetersiz üretim gibi sorunlar yaşamaktadır. Dolayısıyla bu anlamda farklı gelişmişlik düzeylerine sahip bu ülkelerin Avrupa Birliği ve benzeri yapılanmalar gibi ortak ekonomi politikaları üretmeleri kısa vadede mümkün gözükmemektedir. Keza örgüt içinde benzer gelişmişlik seviyelerine sahip ülkelerin de bu doğrultuda bir çaba içinde olmadıkları gözükmemektedir. Ayrıca üye ülkeler arasındaki ticaret hacmi de potansiyelin çok altında kalmaktadır. Tüm bu durumların varlığı çalışmanın amacını ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı, beşeri ve doğal kaynaklar bakımından zengin olan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın mevcut ekonomik yapısını incelemek ve taşıdığı potansiyellere rağmen istenen ölçüde başarı ortaya koyamamasının nedenlerini sorgulamaktır.

^a Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, E-posta: seynurbay@ibu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-4125-8297>

A REVIEW ON THE ORGANISATION OF ISLAMIC COOPERATION: ECONOMIC PROBLEMS AND OPPORTUNITIES

Nurbay SEY^b

Bolu Abant İzzet Baysal University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: December 6, 2019

Accepted: June 31, 2020

JEL Classification:

F15

R11

R58

Keywords:

The Organisation of Islamic
Cooperation,
Trade,
Development

ABSTRACT

The Organisation of Islamic Cooperation, although it its the most populated organisation in the world after the United Nations, it is very far from its counterparts in terms of cooperation between member states. The main problem of the organisation which has 57 members is the difference between the economic developments of the member states. While some of the member states have rich natural resources, others face problems such as high unemployment and insufficient production. Therefore, in the short term it is seem impossible for these countries with different levels of development to produce common economic policies such as the European Union and similar structures. However, it is also seems that member states which has similar levels of development are not making an effort to make common economic policies. Moreover, the volume of trade between the Member States remains well below the potential. The aim of this study is to examine the current economic structure of the Organisation of Islamic Cooperation, which is rich in human and natural resources, and to question the reasons its failure to achieve the desired economic success despite its potential.

^b Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bolu Abant İzzet Baysal University, E-mail: seynurbay@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4125-8297>

To cite this article: Sey, N. (2020). A Review on the Organisation of Islamic Cooperation: Economic Problems and Opportunities. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 55-74.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

Dünya genelinde ticarete yaşanan serbestleşmenin sonucunda ülkeler kendilerine coğrafi, sosyal, dini veya kültürel anlamda yakın olan diğer ülkelerle küresel ya da bölgesel işbirliği içerisine girmeye başlamışlardır. İslam İşbirliği Teşkilatı da bu anlamda dini ortaklığa dayanan küresel bir ekonomik işbirliği örgütüdür.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın asıl amacı; üye ülkeler arasında işbirliğini artırıcı politikalar geliştirip uygulayarak üye ülkelere fayda sağlamaktır. Bu anlamda İİT kuruluşundan itibaren birçok alanda önemli başarılar gerçekleştirmiştir. Fakat üye ülkelerin nüfusları ve yayıldıkları coğrafyanın büyüklüğü dikkate alındığında İİT'nin şimdiki dek potansiyelinin çok altında bir performans sergilediği ve üye ülkelere istenen düzeyde fayda sağlayamadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada yaşanan bu sıkıntıların nedenleri ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada İİT'nin kuruluş süreci ve amaçları ortaya konulduktan sonra örgütün yapısı ile organları incelenmiştir. Ayrıca çalışmada işbirliğinin en önemli ayağı olan ticaretin mevcut durumu ile taşıdığı potansiyeller ve İİT'nin bu alanda ortaya koyduğu uygulamalar konu edilmiştir. Daha sonra bu çalışmada İslam İşbirliği Teşkilatı'nın sahip olduğu avantajlar değerlendirilmiş ve işbirliğinin artışının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik uygulanan politikalardan bahsedilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Yapılan bir çok araştırmada bölgeler veya ülkeler arasında yapılan ekonomik işbirliklerin, üretimde verimliliği ve ticareti arttırdığını ortaya koymaktadır. Panasyuk, Novenkova, Chalova ve Anopchenko (2013), Tataristan'ın Rusya'nın diğer bölgeleri ile artan ekonomik işbirliğinin sonucunda işgücünü doğru şekilde kanalize ettiğini ve bu durumun Tataristan'da toplam üretimini ve üretim kalitesinin arttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada bu durumun Tataristan'a yakın bölgelere de dışsalılık yarattığı ortaya konmuştur. Martin (1999), 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın güçlenen ekonomisinde uluslararası işbirliğinin büyük bir rol oynadığına değinmiştir. Buna göre bu tür ilişkiler kaynakları etkin şekilde bir araya getirebilmenin önemli bir unsurudur. Gabriela (2013) çalışmasında, dünyada ticaret ve ekonominin seyrinin değiştiğini tespit etmiş ve bu değişime ayak uydurabilmek adına uluslararası işbirliklere dahil olmanın önemine vurgu yapmıştır. Gerek ihracat pazarının genişlemesi gerekse de üretim için ihtiyaç duyulan ürünlerin tedarik edilebilmesi adına uluslararası işbirlikleri, ülkelere fayda sağlamaktadır. Sonu (2010) ise bölgesel ekonomik işbirliklerin özellikle gelişmemiş ülkeler için sorunların aşılması noktasında önemli bir kazanım olduğunu ortaya koymuştur. Gorg ve Greenaway 2004 yılında yaptıkları çalışmada ekonomik işbirlikleri

sonucunda zengin ülkelerden fakir ülkelere yapılan yatırımların artacağı teorisi üzerine çalışmışlardır. Gorg ve Greenaway'e göre artan bu yatırımlardan her iki taraf da yarar sağlayacaktır. Zengin ülkeler bu yatırımlar sonucunda gelirlerini arttırırken, fakir ülkelerde ise istihdam ve üretim artışı yaşanacaktır. Ayrıca bu yatırımlar sonucunda zengin ülkelerden fakir ülkelere üretim ve ticaret anlamında bilgi transferi gerçekleşecek ve fakir ülkelerin yeterli sermaye birikimi sağlamalarının ardından gelişimleri hızlanacaktır.

İslam İşbirliği Teşkilat'ı hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında ise İİT'nin taşıdığı potansiyele rağmen yeterince bir gelişme göstermediği konusu üzerinde durulmuştur. Uslu (2018), İslam İşbirliği Teşkilatı'nın sorunları üzerine yaptığı çalışmanın sonuç kısmında İİT'nin potansiyeline vurgu yapmış ve örgütün, kuruluşundan buyana çok büyük bir ilerleme kat etmediğini tespit etmiştir. Akgül (2013), Çekim Modeli bağlamında İİT ülkeleri arasındaki ticari ilişkileri değerlendirmiş, üye ülkeler arasında var olan kültürel ve kurumsal farklılıkların işbirliklerini önlediği sonucuna varmıştır. Arslan (2014), İslam ülkeleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi noktasında uzun yıllardır bir uğraşın olduğuna vurgu yapmış ve bu noktada İSEDAK'ı öne çıkartmıştır. Fakat Arslan bu uğraşların yeterli olmadığını vurgulayarak henüz işbirliği yapılmamış fakat yapılması mümkün bir çok noktaya temas etmiştir. Jeffery (2018), 21. Yüzyılda İİT'nin mevcut sorunlarını değerlendirmiştir. Çalışmada küreselleşmenin kurumların yapısını önemli ölçüde değiştirdiğini belirten Jeffery, İİT'nin istenen düzeyde gelişme gösterememesine karşın orta büyüklükteki projelerdeki başarılarına dikkat çekmiştir. Öztürk (2018), İslam İşbirliği Teşkilatı'nın dünya ticareti içerisindeki durumunu değerlendirdiği çalışmanın sonuç bölümünde İİT ülkelerinin ticarettiki payının düşüklüğüne vurgu yapmıştır. Aynı çalışmada İİT ülkeleri arasındaki ticari faaliyetlerin yetersizliği de ortaya konmuştur.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Genel Özellikleri

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın öncesindeki kuruluş olan İslam Konferansı Örgütü, 21 Ağustos 1969 yılında Kudüs'teki, Al-Aksa Mescidi'nin kundaklanmasına tepki olarak 22-25 Eylül 1969 yılında Rabat'ta ilk defa düzenlenen İslam Zirve Konferansı'nda alınan bir karar ile 1971 yılında kurulmuştur. Ülke nüfusunun çoğunluğunun veya önemli bir kısmının Müslüman olduğu 57 üye ülkeye sahip örgütün ismi 2011 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen zirvede İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 24 ülke tarafından kurulmuş olan İslam İşbirliği Teşkilatı, Fildişi Sahilleri'nin 2001 yılında örgüte katılmasıyla birlikte üye ülke sayısını 57'ye yükselmiştir. Ancak Suriye'nin üyeliğinin 2012 yılında askıya alınması neticesinde ise örgüte üye ülke sayısı 56'ya gerilemiştir

(Alsharif, 2012). Nihayet 2016 yılında Guyana'nın katılımı ile teşkilatın üye sayısı resmi internet sitesinde yazıldığı üzere tekrar 57 olmuştur.

Birleşmiş Milletler'den sonra dünyadaki en büyük ikinci uluslararası örgüt olan İslam İşbirliği Teşkilatı gerek nüfus gerekse de doğal kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Öyle ki dünya ekonomisi açısından önemli gelir kaynağı teşkil eden petrolün %65'i ile doğalgazın %51'i üye ülkeler tarafından çıkarılmaktadır. Ayrıca örgüte üye ülkelerin toplam nüfusu dünya nüfusunun beşte biridir. Bu anlamda örgüt gerek beşeri sermaye gerekse de doğal kaynaklar bakımından önemli bir ekonomik potansiyel barındırmaktadır (Arslan, İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar, 2014).

İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkelerin coğrafi dağılımlarına bakıldığında ise Asya ve Afrika ülkelerinin çoğunluğu oluşturduğu gözükmektedir. Avrupa'dan sadece Türkiye ve Arnavutluk'un bulunduğu örgütte, Amerika Kıta'sından Surinam ve Guyana bulunmaktadır. Bu anlamda örgütün 4 kıtaya yayıldığı söylemek mümkün olsa da asıl etki alanı Asya ve Afrika'dır. 57 katılımcı üye dışında 5 gözlemci üyenin de bulunduğu örgütün merkezi Cidde olup resmi dilleri Fransızca, İngilizce ve Arapçadır.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Yapısı ve Organları

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın temelde 3 toplamda 11 organı bulunmaktadır. En önemli üç organı Zirve Konferansları, Dışişleri Bakanları Konferansları ve Genel Sekreterliktir. Zirve konferansları olağandışı bir durum olmadığı sürece ülke kralları veya devlet başkanlarının katılımıyla her 3 yılda bir yapılmaktadır. Bu toplantılarda genel olarak İslam ülkelerinin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları konuşulmakta ve bu sorunların üstesinden gelmek için yapılması gereken faaliyetler ortaya konmaktadır.

Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Dışişleri Bakanları Konferansları ise her yıl farklı bir ülkede yapılmaktadır. Asıl amacı Zirve Konferans'larında alınan kararların uygulamalarının denetimini yapmak olan konseyin diğer amaçları; İslam İşbirliği Teşkilatı ile Birleşmiş Milletler arasında koordinasyon sağlamak, bütçeyi belirlemek, gerekli gördüğü noktada yeni organ veya komitelerin kurulmasına yönelik karar almak, Genel Sekreter ve yardımcılarını atamaktır.

Örgütün yürütme organı olan Genel Sekreterliğin başlıca görevi ise örgüte üye ülkeler arasında haberleşme faaliyetlerini yürüterek Dışişleri Bakanları Konferansı'nda alınan kararların uygulamalarını izlemek, bunları raporlamak ve ihtiyaç duyulması halinde gerekli destekleri sağlamaktır. Yürütme organının en üst düzey yöneticisi olan Genel Sekreter aksi bir durum olmadıkça Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından üst üste en fazla iki dönem olmak üzere 5 yıllığına

atanır ve görevde kaldığı sürece alacağı kararlarda herhangi bir ülke tarafından emir almadan bağımsız hareket eder.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın temel hedeflerini gerçekleştirmek için var olan organlarının dışında spesifik alanlardaki hedeflerini gerçekleştirmek için kurduğu dört temel komitesi de bulunmaktadır. Üye devletlerin ilgili bakanlarının katıldığı bu komiteler şunlardır; (Üstün, 2016).

- Kudüs Komitesi
- İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK, COMCEC)
- Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC)
- Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH)

Bu komiteler arasında siyasi ve dini yönden öne çıkan tek komite Kudüs Komitesi'dir. Merkezi Rabat'ta bulunan 1975 yılında kurulan Kudüs Komitesi'nin temel amacı, Kudüs başta olmak üzere Filistin'in çeşitli şehirlerinde yaşayan insanlara ekonomik yönden yapılan yardımları koordine etmektir. Bunun dışında komite, başta Mescidi Aksa olmak üzere Kudüs ve çevresinde bulunan, Dini açıdan kutsal kabul edilen yapıların korunması için alınması gereken tedbirleri belirleyerek gerekli uygulamaların yapılmasını takip etmektedir (OIC, 2018).

Kudüs Komitesi dışında kalan diğer komiteler; ülkelerin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmelerini sağlamak ve üye ülkelerin bu alanlarda birbirleriyle olan ilişkilerini arttırmak amacıyla kurulmuştur. Bu anlamda İİT'nin sadece siyasi ve dini bir örgüt olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK veya COMCEC) bu komiteler arasında ülkelerin ekonomik kalkınma seviyelerinin artmasına yönelik proje ve çalışmalar geliştirmektedir.

İİT'nin ekonomi politikalarını belirleme noktasında önemli bir işlev gören İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik Ve Sosyal Araştırma Ve Eğitim Merkezi (SESRIC) de gene örgütün önemli bir parçası olarak görülmektedir. İİT ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini sağlamak ve üye ülkelerin kalkınma süreçlerine yardımcı olabilmek adına 1978 yılında Ankara'da kurulan SESRIC genel olarak; İİT ülkelerinin durumlarını istatistiki olarak değerlendirerek ihtiyaçlarını belirler ve bu doğrultuda üye devletlerin yararlanabileceği önerileri yayımlar. Ayrıca SESRIC, çeşitli konularda eğitim ve konferanslar düzenleyerek üye ülkeler arasındaki potansiyel ekonomik işbirliklerini görünür hale getirir.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Hedefleri

Başlarda siyasi bir form olarak ortaya çıkan örgüt, ilerleyen yıllarda ekonomik ve sosyal alanda da kendini göstermiştir. İİT'nin amaçları ve örgüt bünyesinde faaliyet yürüten organlar incelendiğinde teşkilatın İslam ülkeleri arasında ekonomik ve sosyal gelişmeyi de önemseyip öncelendiği anlaşılmaktadır. Ana amacı üye ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini sağlamak olan örgütün diğer önemli hedefleri şunlardır: (Kayaoğlu, 2015)

- Ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve diğer önemli alanlarda üye ülkeler arasında işbirliğini arttırmak,
- Müslüman ülkelerde uygulanan sömürgecilik faaliyetlerini önlemek ve sonlandırmak,
- Açlıkla mücadele etmek, yoksulluğu ortadan kaldırmak ve her ülkenin temel besinlere ulaşmasını sağlamak,
- Üye ülkelerde var olan etnik ve dini çatışmaları sonlandırarak barış ortamını sağlamak,
- Dini açıdan kutsal kabul edilen şehir ve yapıların korunmasını sağlamaktır.

Örgütün amaçlarını gerçekleştirme noktasında ortaya koyduğu performans incelendiğinde ise istenilen düzeyde bir başarının ortaya konmadığı görülmektedir. İİT üye ülkelerin bir çoğu coğrafi olarak birbirlerine yakın olmalarına karşın gerek ekonomik gerekse de sosyal anlamda amaçlanan düzeyde bir işbirliği ve dayanışma sağlayamamışlardır.

İİT'nin etkisizliğinin en önemli nedeni üye ülkelerin sosyo-kültürel yapıları ile ekonomik gelişmişlik düzeylerinin farklı seviyede olmasıdır. Bu durum her ülkenin hedefini farklılaştırmakta ve üyeler arasında işbirliğine varılamama sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca üye ülkelerin kendi aralarında veya üye olmayan diğer ülkelerle yaşadıkları sorunlar ülkeleri farklı siyasi politikalar geliştirmeye itmekte ve dolayısıyla bu durum İİT'nin etkin çalışmasına engel olmaktadır. Kuruluşun etkisizliğinin bir diğer nedeni de örgütün finansörlüğünün sadece 7 ülke (Suudi Arabistan, İran, Kuveyt, Libya, Birleşik Arap Emirlikleri, Malezya ve Türkiye) tarafından yapılıyor olmasıdır (Ataman & Gökşen, 2004). Bu durum örgütü hem mali yönden zayıf kılmakta hem de örgütün karar alma sürecinde bu 7 ülkenin etkinliğini arttırarak, kararların çoğulcu şekilde alınmasının önüne geçmektedir.

Sonuç olarak İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkelerin dünya ticaretindeki payları düşünüldüğünde ulaşılması amaçlanan hedeflerin ütöpik olmadığı fakat amaçlara ulaşmak için ortaya konan çabanın yetersiz olduğu gözükmektedir.

Bu anlamda İİT'nin hedeflerine ulaşabilmesi için üye ülkelerin daha koordine çalışmaları ve alınan kararları istikrarlı şekilde uygulamaları gerekmektedir.

İslam Ülkeleri Arasında Ticari İşbirliği ve İSEDAK

İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi, üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sağlamak, üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliklerini arttırmak ve İslam ülkelerde yaşanan ekonomik sorunları çözmek amacıyla 1981 yılında Mekke'de düzenlenen 3. İslam Zirvesi'nde alınan bir karar ile kurulmuştur (Dabour N. M., 2004). Bu zirvede İSEDAK'ın görevleri de ortaya konmuştur. Bu görevler şunlardır: (İSEDAK, 2019)

- Üye ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlara çözüm getirerek ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmak
- Üye ülkelerin refah seviyelerini arttırmak
- Üye ülkelere arasında ticari faaliyetlerin ve işbirliğinin gelişmesi için gerekli çalışmaları yapmak
- Üye ülkelerin ticari ve ekonomik kapasitelerinin artırılmasına yönelik gerekli programları yapmak ve bunları uygulamak
- Üye ülkelerin ekonomik ve ticari konularda uluslararası düzeyde ortak hareket etmesini sağlamak
- Üye ülkeler arasında var olan işbirliğinin devam etmesine yönelik gerekli koordinasyon faaliyetlerini yürütmektir.

İSEDAK amaçlarını gerçekleştirebilmek için birçok konuda işbirliğini mümkün kılacak çalışma alanları belirlemiştir. Bu çalışma alanları; ticaret, ulaştırma, turizm, tarım, yoksulluğun azaltılması, mali işbirliği ve özel sektörün işbirliğini kapsamaktadır.

İSEDAK'ın ticaret konusunda işbirliğini sağlamaya yönelik gerçekleştirdiği en önemli proje ise üye ülkeler arasında Tercihli Ticaret Sistemi'ni hayata geçirmesidir. Bu proje ile birlikte üye ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesi, çeşitli ürünlerde var olan gümrük tarifelerinin aşamalı olarak kaldırılması ve bu sayede üye ülkeler arasında ticaretin artırılması hedeflenmiştir (Akgül, Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İle İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı, 2013).

Ticaretin süreklilik ve hız kazanması için de üye ülkeler arasında ulaştırma faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik olarak çeşitli projeler geliştirmektedir. Bu doğrultuda "İslam Ülkelerinde Ulaşım Altyapısının Planlanması" adlı rapor 2018 yılında İSEDAK tarafından hazırlanmış ve bu ülkelerde ticari faaliyetlerin artması için ulaşım alanında atılması gereken adımlar tespit edilmeye çalışmıştır (COMCEC, 2018).

İSEDAK'ın turizm alanında yaptığı çalışmalara bakıldığında ise “Müslüman Dostu Turizm (MDT)” projesi öne çıkmaktadır. İSEDAK İslam hassasiyeti taşıyan insanların konakladıkları oteller için gerekli standartları ortaya koymuş ve bu sayede bu standartları taşıyan otellere sertifika vererek bu otellerde konaklayan kişi sayısının artmasına katkıda bulunmuştur. İİT'ye üye ülkelerin bazı vatandaşlarının İslami hassasiyet taşımaları sebebiyle, üye ülkelerde MDT sertifikasına sahip çeşitli otellerin açılmasının o ülkelerin turizm gelirine önemli katkılar sunacağı açıktır. Bu anlamda MDT sertifikasının tüketicide bir güven unsuru yarattığı ve dolayısıyla İSEDAK'ın bu projesinin anlamlı olduğu söylenebilir.

İSEDAK'ın önemli işbirliği alanlarından bir diğeri de tarımdır. Nitekim Kasım 2009'da İstanbul'da gerçekleştirilen İSEDAK Ekonomik Zirvesi'nde tarım öncelikli sektör olarak belirlenmiştir (COMCEC, 2009). İSEDAK üye ülkelerin tarımsal ürünlerde arz ve taleplerini ortaya koyarak bu ürünlerde üye ülkeler arasında ticaretin gelişmesi için koordinasyon görevi yürütmektedir. Bunun yanında İSEDAK gıda güvenliği, verimlilik, üretkenlik gibi alanlarda bilgi ve tecrübelerin paylaşılması adına çeşitli çalıştaylar düzenlemektedir.

İSEDAK ayrıca İİT'ye üye ülkelerde açlık ve yoksulluğun azaltılması ve kalkınmanın sürdürülebilir hale gelmesine yönelik olarak çalışmalar yapmaktadır. Bu doğrultuda İSEDAK; Kalkınma İçin İslam Dayanışma Fonu (ISFD), Afrika İçin Özel Kalkınma Programı (SPDA), İİT'ye Üye Ülkeleri İçin Mesleki Eğitim ve Öğretim Programını (İİT-VET) hazırlamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler'in hazırladığı Binyıl Kalkınma Hedeflerine benzer şekilde 2030 yılına gelindiğinde küresel ölçekte yoksulluğun bitirilmesini amaçlayan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini (SDH) de ortaya konmuştur.

İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkeler arasında finans alanında da işbirliğini hedefleyen İSEDAK, bu doğrultuda “İİT Üyesi Devletler Menkul Kıymetler Borsaları Forumu” ve “İSEDAK Sermaye Piyasaları Düzenleyici Forumu”nu kurmuştur. Kurulan bu formlarla hem üye ülkelerde finansal alanlarda bir standardın yakalanması hem de üye ülkeler arasında finansal yatırımların artması hedeflenmiştir. İSEDAK özellikle son yıllarda güçlenen İslami Finans ve Bankacılık alanlarının düzenlenmesinde de etkin bir rol oynamaktadır.

İSEDAK'ın bir diğer önemli işlevi ise üye ülkelerde faaliyet yürüten özel sektörleri bir araya getirmektir. Üye ülkeler arasında yapılan özel sektör yatırımlarının etkin bir şekilde yürütülebilmesi adına gerek toplantılar gerekse de fuarlar düzenleyerek yatırım arz ve taleplerinin ortaya konulmasına yardım eder. Bununla birlikte İSEDAK özel sektör ticaretinin gelişmesi adına şirketler arasında koordinasyon görevi yürütmektedir.

Sonuç olarak ISEDAK birçok ekonomik ve ticari konuda üye ülkeler arasında işbirliğinin sağlanması adına yönelik olarak faaliyetler yürütmekte ve bu sayede üye ülkelerin kalkınmalarına katkı sunmaya çalışmaktadır. Her ne kadar kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde birçok başarıya imza atmış olsa da büyüklüğü dikkate alınıp emsalleri ile kıyaslandığında, şimdiye dek ortaya koyduğu performansın istenilen ölçüde olmadığı gözükmektedir.

İslam Kalkınma Bankası Grubu

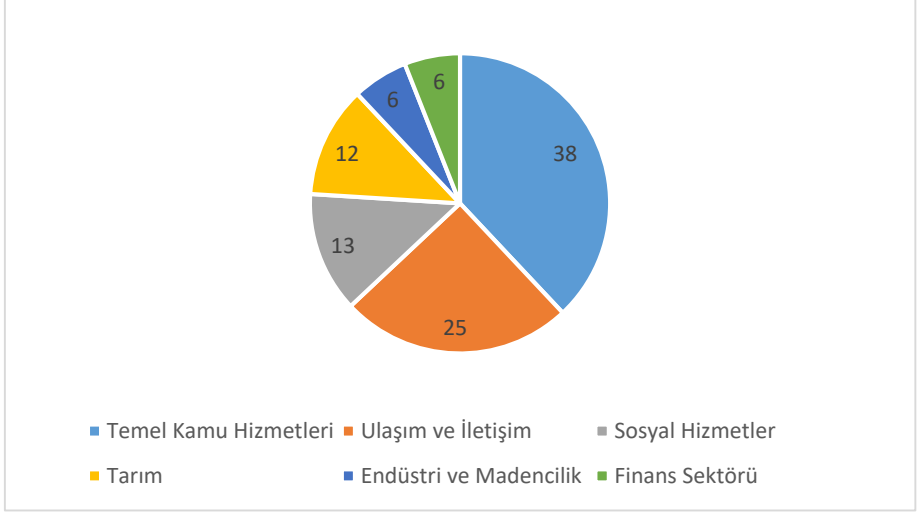
İİT ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliğinin gelişmesi adına İslam Kalkınma Bankası Grubu'nun (İKB) da önemli adımlar attığı görülmektedir. İKB Grubu bünyesinde 5 farklı kuruluşu barındıran çatı bir finansal birliktir. 1973 yılından kurulan bu birliğin bünyesinde İslam Kalkınma Bankası (IDB), İslam Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI), Özel Sektörün Gelişimi İçin İslami Kurum (IDB), Yatırım ve İhracat Kredi Sigorta Kurumu (ICIEC) ve Uluslararası İslam Ticaret Finans Kurumu (ITFC) bulunmaktadır. İslam Kalkınma Bankası Grubu'nun temel işlevleri şunlardır; (Awwal, 2009).

- İİT ülkelerinde özel sektörün gelişimi için kaynak ve bilgi sağlama
- Üye ülkeler arasında faktör hareketliliğini artırma,
- İhracat ve yatırımlar için finans sağlama,
- Gerekli görülmesi üzerine devletlere kredi verme,
- İslami bankacılığı geliştirme,
- Gelişmemiş veya az gelişmiş İİT ülkelerde alt yapı sorunlarını çözme

İslam Kalkınma Bankası Grubu kuruluşundan buyana bir çok projeye imza atmıştır. Öyle ki 1973 yılından 2018 yılının sonuna kadar 9375 projeyi hayata geçirmiş ve bu projelere toplamda 193 milyar Amerikan Dolar'ı değerinde finansman sağlamıştır. Şekil 1'de projeler için ayrılan finansmanın sektörler bazında dağılımları gösterilmiştir (İKB, 2016, 2017, 2018, 2019).

Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere İKB harcamalarının büyük bir bölümünü temel kamu hizmetlerine ayırmaktadır. Bu noktada da enerji sektörü öne çıkmaktadır. İKB özellikle Afrika kıtasında yer alan İİT ülkelerinin enerji yoksunluğunu gidermek adına önemli projeler gerçekleştirmiştir. Ulaşım ve haberleşme harcamalarının da büyük bölümü yoksul Afrika ülkelerine yapılmaktadır. Bu anlamda İKB'nin yoksulluğu azaltma noktasında Afrika için özel bir çaba sarf ettiği söylenebilir. Öyle ki 2018 yılındaki 7 milyar dolarlık harcamanın %67'si Afrika'ya yapılmıştır (İKB, 2019). Bu noktada İKB'nin kar sağlamaktan ziyade yoksulluğu önlemeye çalıştığı görülmektedir

Şekil 1: İKB Finansman Dağılımı (1973-2015)

Kaynak: İKB (2016)

İKB'nin gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımları, sadece yatırımların yapıldığı sektörü değil diğer sektörleri de olumlu etkilemektedir. Özellikle büyük çaptaki yatırımlar dışsallık yaratarak ülkelerin bir bütün olarak ekonomik gelişmelerine öncülük etmektedir (İKB, 2018). Bu noktada İKB'nin performansının genel olarak İİT'nin diğer kuruluşlarının ortalamalarından bir hayli iyi olduğunu söylemek yanlış olamayacaktır.

Sonuç olarak İKB, İİT ülkeleri arasında etki alanını önemli ölçüde arttırmakta ve ortaya koyduğu performansla üye ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sunmaktadır. Bu açıdan İslam ülkeleri arasında hedeflenen işbirliğinin sağlanmasına yönelik olarak İKB'nin mevcut gücünün korunması ve artırılması gerekmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye Ülkelerin Mevcut Durumu ve Potansiyeli

İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkelerin ekonomik ve ticari anlamda homojenlik göstermedikleri ve bazı ülkelerin ekonomilerinin iyi olmasına karşın bazı ülkelerin yoksullukla mücadele ettikleri söylenebilir. Bu anlamda İİT'ye üye ülkeleri ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre 3 grupta sınıflandırmak mümkündür (Hassan, Sanchez, & Hu, 2010).

Bu gruplardan ilkinde Afganistan, Bangladeş, Benin, Burkine Faso, Cibuti, Çad, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Komorlar, Maldivler, Mali, Moritanya,

Mozambik, Nijer, Senegal, Sierre Leone, Somali, Sudan, Togo, Uganda ve Yemen yer almaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından gelişmemiş ülke olarak tanımlanmış bu ülkelerde en temel sorun yoksulluktur. Çoğunlukla tarımsal ürün ihraç eden bu ülkelerde sanayileşme yok denecek kadar azdır.

İkinci grupta Arnavutluk, Guyana, Endonezya, Fas, Fildişi Sahilleri, Filistin, Kamerun, Kazakistan, Kırgızistan, Lübnan, Malezya, Mısır, Özbekistan, Pakistan, Surinam, Ürdün, Tacikistan, Tunus ve Türkiye bulunur. Orta Gelir Seviyesinde yer alan bu ülkeler hem sanayi hem de hizmetler sektöründe ilk gruptaki ülkelere nazaran daha iyi bir seviyededirler. Fakat gelişmiş ülke ekonomileri ile kıyaslandıklarında gerek kişi başına düşen milli gelir açısından gerekse de üretim düzeyi açısından yetersiz kalmaktadırlar.

Petrol ihraç eden ülkelerin bulunduğu üçüncü grupta ise Azerbaycan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei, Cezayir, Gabon, İran, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Nijerya, Umman, Suudi Arabistan ve Türkmenistan bulunur. İhracatları doğal kaynaklara dayanan bu ülkelerin ekonomik gelişme seviyeleri aynı standartta olmasa da gruptaki her ülkenin gelişme hızı oldukça yüksektir.

Bu açıdan bakıldığında ülkeler arasında homojen bir durumun olmadığı ve örgüt içerisinde sanayileşmiş bir ülke gurubunun yoksunluğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ülkelerin ihraç ettiği ürünler değerlendirildiğinde örgütün kendi içerisinde yapacağı ticari faaliyetlerin yetersiz olacağı gözükmektedir. Öyle ki 1. grupta yer alan ülkeler çoğunlukla tarımsal ürün ihraç ederken, ikinci gruptaki ülkelerin sanayileşme çabaları içerisinde olmalarına karşın sanayi ürünleri ihracatında yetersiz kaldıkları anlaşılmaktadır. Üçüncü gruptaki ülkelerin ise ihracatının çoğu doğal kaynaklardır. Bu anlamda İT'ye üye ülkelerin kendi içerisinde yaptıkları ticaret incelendiğinde, istenilen düzeyde bir durumun ortaya çıkmadığı görülmektedir (Amin & Hamid, 2009). Nitekim İT ülkelerinin toplamda 1.63 trilyon dolarlık mal ihracatlarının %77.7'si ile 1.76 trilyon dolar mal ithalatlarının %73.6'sı sadece 10 ülke tarafından yapılmaktadır (SESRIC, 2018).

Yaşanan bu gelişmişlik farklarının dezavantajlarına rağmen İT ülkelerinin en önemli avantajı buldukları coğrafyadır. Coğrafya; ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda bir ülkenin stratejik olarak önemli bir bölgede yer alması, o ülkenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sunmaktadır (Amstutz, 1999). Bu açıdan değerlendirildiğine, dünyadaki petrol ve doğalgazın önemli bir kısmı İslam ülkelerinden çıkartılmaktadır ve bu durum İslam ülkelerine fayda sağlamaktadır. Ayrıca birçok İslam ülkesi Asya ve Avrupa Kıta'ları ile Afrika ve Asya Kıta'ları arasında köprü görevi görmektedir. Dolayısıyla İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye birçok ülkenin stratejik olarak önemli bölgelerde yer aldıkları

ve doğal kaynaklara sahip olmaları dolayısıyla coğrafi olarak bir avantaj içerisinde oldukları söylenebilir (Hashmad, 2011).

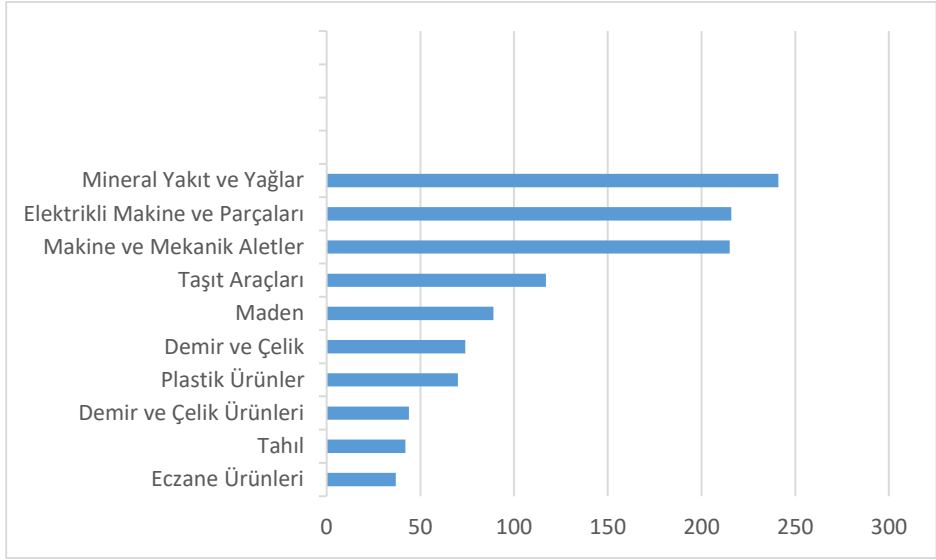
İİT ülkelerinin bir diğer avantajı ise sahip oldukları genç nüfustur. Genç nüfus ülkelerin kalkınma süreçlerinde ihtiyaç duyulan işgücünün karşılanması ve iç talebin yaratılması noktalarında önemli bir kaynaktır. Bu anlamda İslam İşbirliği Teşkilatı kalkınma için gerekli işgücünü karşılayabilecek bir nüfusa sahiptir. Özellikle Endonezya, Pakistan ve Bangladeş bu anlamda İİT için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. İİT ülkelerinde toplamda 564 milyon erkek ve 543 milyon kadın işgücü bulunmaktadır. Fakat İslam ülkelerinde üretimde kullanılan teknolojinin yetersizliği; bu işgücünün atıl kalmasına sebep olmakta ve dolayısıyla da bu işgücünden istenilen ölçüde fayda sağlanamama sorununu ortaya çıkarmaktadır. Üretim sürecinde gerekli teknolojilerin kullanılmaya başlanması durumunda ülke ekonomilerinin kalkınmalarında genç nüfus bu ülkelere büyük bir avantaj sağlayacaktır. Fakat mevcut durumda İİT ülkelerinin işgücü avantajını kullanamadıkları göze çarpmaktadır.

İİT Ülkeleri ve Ticaret

2017 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkelerin birbirleri ile yaptıkları ticaretin hacmi 319.4 milyar dolardır. Fakat bu rakam planlanan ticaret hacminin ancak %75'ini karşılamaktadır. Bununla birlikte bu rakamın %73.6'sı 10 ülke tarafından gerçekleştirilmekte ve bu anlamda teşkilata üye ülkelerin bir çoğunun ekonomik anlamdaki etkinsizliği göze çarpmaktadır (COMCEC, 2018).

Teşkilata üye ülkelerin dünya ile ticaretine bakıldığında ise yine 10 ülkenin etkinliği göze çarpmaktadır. Fakat yine de toplam ithal edilen mal ve hizmetleri incelemek, İslam ülkelerinin ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçların yine teşkilata üye ülkeler tarafından üretilebilirliğini sorgulamak adına önemlidir. Bu nedenle en çok ithal edilen 10 ürün Şekil 1'de gösterilmiştir (ITC, 2019a).

Buna göre teşkilata üye ülkeler önemli ölçüde sanayi malları ithal etmektedirler. Bu anlamda burada üye ülkelerin sanayi alanında ortaya koyacakları ilerlemenin iç ticareti arttıracığı yorumu yapılabilir. Özellikle zengin Körfez ülkelerinin fakir Asya ve Afrika ülkelerine yapacakları doğrudan yabancı yatırımlar; sermaye ve işgücünü bir araya getirerek etkin bir kaynak oluşturabilecektir. Bu noktada Çin'in Afrika politikası örnek alınabilir. Öyle ki Çin'in Afrika'daki doğrudan yabancı yatırımları hem Çin hem de Afrika ekonomisine fayda sağlamaktadır.

Şekil 2: İİT Ülkelerinin En Çok İthal Ettikleri 10 Ürün (2018, Milyar Dolar)

Kaynak: ITC Trade Map

Üye ülkelerin ihracatına bakıldığında ise ihracatın büyük oranda doğal kaynaklara dayandığı görülmektedir. Fakat uzun vadede bunun sürdürülebilirliği yoktur. Gerek kaynakların bitecek olması gerekse de gelişmiş ülkelerin alternatif enerji alanında önemli gelişmeler katetmeleri, İİT'ye üye ülkelerin farklı sektörlerde de gelişme göstermesi gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 1: İİT Ülkelerinin En Önemli 10 İhracat Partneri

Ülke	Milyon Dolar			Oran %		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Çin	106.1	125.4	178.0	7.16	7.27	8.57
Hindistan	68.1	85.8	103.5	4.59	4.94	4.96
Amerika	82.0	97.1	102.1	5.54	5.64	4.91
Singapur	50.8	60.0	68.4	3.37	3.49	3.27
Japonya	53.0	57.4	65.2	3.58	3.31	3.13
İtalya	46.3	53.0	63.9	3.10	3.08	3.03
Kore	35.8	45.0	58.3	2.36	2.62	2.79
Almanya	37.0	43.5	50.8	2.5	2.5	2.4
İspanya	30.6	37.5	47.5	2.03	2.15	2.26
Fransa	33.2	39.8	47.2	2.23	2.27	2.26
İlk 10 Ülke Toplam	543.2	644.9	785.3	36.69	37.44	37.8
Toplam İhracat	1480.9	1720.9	2076.9	100.0	100.0	100.0

Kaynak: ITC Trade Map

Tablo 1'de İİT ülkelerinin en çok ihracat yaptığı ülkeler gösterilmiştir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta ise gelişen ekonomilere sahip olan Çin ve

Hindistan'ın İİT ülkeleri ile olan ticaretindeki artıştır (ITC, 2019b). Ekonomik gelişmelerini sürdürebilmek adına kaynak arayışı içerisinde olan Çin ve Hindistan, gelişmemiş İİT ülkeleri için önemli bir fırsattır. Gerek tarımsal ürün ihracatı gerekse de bu ülkelerden yapılacak doğrudan yabancı yatırımlar, ülkelerin kalkınmalarına önemli katkılar sunabilecektir.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Karşılaştığı Sorunlar

Üye ülkelerin coğrafi konumları birbirlerine yakın olsa da ülkelerin farklı siyasi tercihleri birçok konuda ortak hareket etmelerine engel olmaktadır. Bu durumun birçok nedeni olsa da en önemlisi ülkelere arasında var olan etnik ve mezhepsel çatışmalarıdır. Nitekim Orta Doğu ve Afrika birçok Müslüman ülkenin savaşına sahne olmuştur.

İİT'nin karşılaştığı bir diğer önemli sorun ise arz eksikliğidir. Doğal kaynaklar ve tarım dışında neredeyse hiçbir şey üretmeyen bu ülkelerin kendilerine yeter bir ekonomi sağlamaları şu an için mümkün gözükmemektedir. Gerek beşeri sermayenin niteliksizliği gerekse de birçok alanda dış dünyaya bağımlı bir halde olmaları ülkeleri kendi çıkarlarına hareket etmeye mecbur bırakmaktadır. Dolayısıyla da çoğu zaman bu ülkeler üye olmayan diğer ülkelerin dayatmalarını kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Dabour N. M., 2001).

Müslüman ülkelerin buldukları coğrafyada gerek ekonomik gerekse de siyasi anlamda etkisiz oluşları, onları bölgede bulunan diğer devletlerle ilişki içerisine girmeye mecbur bırakmaktadır. Dolayısıyla da bu durum Müslüman ülkeleri bölgesel ittifaklara yönlendirmekte ve İİT'den uzaklaştırmaktadır. Orta Asya'da bulunan ülkeler Rusya'nın etkisi altında iken Malezya, Singapur gibi ülkeler Çin ve Japonya gibi ülkelere yakınlaşmaktadırlar. Gene Türkiye ve Arnavutluk bir yanda İİT çıkarlarına göre hareket ederken bir yandan da Avrupa Birliği'ne girme çabası içerisinde olduklarıdır. Sonuç olarak hiçbir Müslüman ülke için öncelik İslam İşbirliği Teşkilatı değildir (Öztürk, 2008).

İİT içerisinde yaşanan siyasi problemlerin yanında ekonomik problemler de işbirliğinin sağlanmasının önüne geçmektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeler arasında yaşanan gelişmişlik farkları ekonomik entegrasyonun sağlanmasına engel olmaktadır. İİT'ye üye ülke sayısı 57 olmasına karşın toplam ihracatın %77.7'si sadece 10 ülke tarafından yapılmaktadır. Bu durum ülkelerin ekonomik önceliklerini farklılaştırmakta ve dolayısıyla da ortak hareket etme politikasının önüne geçmektedir. Aynı zamanda bu durum İİT içerisinde her ülkenin eşit söz sahibi olmamasına neden olmaktadır.

SONUÇ

İslam İşbirliği Teşkilatı 50 yıllık geçmişine rağmen üye ülkeler arasında beklenen işbirliğinin gerçekleştirme noktasında yetersiz kalmıştır. İİT yapısı, amaçları ve bünyesinde kurulan organlar itibariyle diğer uluslararası örgütlerle benzerlik taşımakta fakat alınan kararların uygulanmayışı nedeniyle benzerlerine nispetle istenen düzeyde bir başarı ortaya koyamamaktadır. Öyle ki üye ülkelerde gerek siyasi gerekse de ekonomik sıkıntılar hala devam etmektedir.

Üye ülkeler arasında tarihsel süreçte çeşitli anlaşmazlıkların var oluşu ve örgüte üye ülkelerin ekonomik gelişme düzeylerinin farklılığı bu başarısızlığın temel nedenleridir. Bunun dışında üye ülkelerin bir kısmı aşırı yoksul, diğer kısmı ise sadece doğal kaynaklardan gelir sağlamaktadır. Bu anlamda tarım ürünleri dışında üretim düzeyinde yaşanan sıkıntılar üye ülkeleri diğer devletlere mecbur kılmakta ve dolayısıyla da ülkeler kendi çıkarlarına göre hareket ederek örgüte olmayan diğer ülkelere yanaşmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda ise örgüt üyesi ülkeler arasında bir birliklilik söz konusu olamamaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın başarısızlığını günümüzde yaşanan gelişmelerle ortaya koymak mümkündür. Afrika Kıta'sındaki üye ülkelerin içinde buldukları aşırı yoksulluk, Orta Doğu'da üye ülkeler arasında devam eden savaşlar veya fikir ayrılıkları ve üye ülkeler arasında var olan ticaret hacminin yetersizliği bu duruma örnek olarak verilebilecek somut gelişmelerdir.

Özellikle ticaret alanında işbirliğinin yetersiz oluşu dikkat çekmektedir. Nitekim 2017 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı üye ülkeleri toplam ihracatlarının %19.6'sını ve toplam ithalatlarının %18.4'ü örgüt üyeleri ile gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla örgüt içi ticaretin yetersiz olduğu ve örgüte üye olmayan ülkelere ticari bir bağımlılığın söz konusu olduğu söylenebilir. Ticaret konusunda yaşanan bu sorunların aşılması adına İSEDAK öncülüğünde çeşitli projeler geliştirilmekte ve bunların uygulanması ile üye ülkeler arasında ticaretin artırılması hedeflenmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı büyüklüğü açısından dünyadaki saygın örgütler arasındadır. Fakat şimdiye dek ortaya koyduğu performans nedeniyle ne ekonomik ne de siyasi anlamda dünya çapında bir etki yaratamamıştır. Üye ülkeler arasında birçok konuda istenen düzeyde işbirlikleri sağlanamamakta ve dolayısıyla İİT başarısız bir örgüt olarak kalmaktadır.

Sonuç olarak Müslüman ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve sosyal entegrasyonun önünde birçok engel bulunmaktadır. Mevcut politikaların sürdürülmesi durumunda bu engellerin kalkması da şu an için mümkün gözükmemektedir. Ülkeler arasında var olan problemlerin rafa kaldırılarak,

örgüt lehine hareket edilmesi ve ticari anlamda İİT ülkeleri arasında pozitif ayrımcılık yapılması gerekmektedir. Ayrıca ticaret ve işbirliğinin artması adına İİT üyesi zengin Körfez ülkeleri ile fakir Asya ve Afrika ülkeleri arasında faktör hareketliliğinin artırılmalıdır. Bu adımların atılması ve kararlılıkla sürdürülmesi halinde kısa dönemde gelişmiş İİT ülkeleri zarara uğrayacak olsalar da uzun dönemde hem gelişmiş hem de gelişmemiş İİT ülkeleri bu durumdan fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. S. (2013). Çekim Modeli Bulguları Işığında Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı İle İlişkileri ve Ticari Potansiyeli. *Adam Akademi*, 3(2), s. 83-110.
- Akgül, M. S. (2013). Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İle İlişkileri ve Ticari Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı. 20-21. Ankara: Merkez Bankası.
- Alsharif, A. (2012). *Organization of Islamic Cooperation suspends Syria*. (Reuters) Mart 1, 2019 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-islamic-summit/organization-of-islamic-cooperation-suspends-syria-idUSBRE87E19F20120816> adresinden alındı
- Amin, R., & Hamid, Z. (2009). Towards an Islamic Common Market: Are OIC Countries Heading the Right Direction? *IJUM Journal of Economics and Management*, 17(1), s. 139.
- Amstutz, M. R. (1999). International Conflict and Cooperation: An Introduction to World Politics. *McGraw-Hill College*, s. 193.
- Arslan, K. (2014). İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(21), s. 179-198.
- Ataman, M., & Gökşen, A. (2004, Ocak). Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı. *SETA Analiz*(74), 11.
- Awwal, J. (2009). *Islamic development bank group*. Cidde: Islamic Development Bank.
- Castillo, V. L. (2014). The Organization of Islamic Cooperation in Contemperor International Society. *Revista Electronica De Estudios Internacionales*, s. 6-7.
- COMCEC. (2009). *Istanbul Declaration*. Mart 22, 2019 tarihinde http://www.comcec.org/wpcontent/uploads/2015/08/ISTANBUL_D_ECLARATION.pdf adresinden alındı
- COMCEC. (2018). *Planning of National Transport Infrastructure In The Islamic Countries*. Ankara.

- Dabour, N. M. (2001). Economic Problems of The Least -Developed and Land-locked OIC Countries. *Journal of Economic Cooperation*, 22(1), s. 105-144.
- Dabour, N. M. (2004). Implication of Establishing an Islamic Common Market: Gradual Integration and Possible Consequenses. *Journal of Economic Cooperation*, 25(1), s. 71-98.
- Gabriela, S. M. (2013). The Role Of International Organizations In The Global Economic Governance – An Assessment . *Romanian Economic and Business Review*, s. 308-316.
- Gorg, H., & Greenaway, D. (2004). Much ado about nothing? Do domestic firms really benefit from foreign direct investment? *World Bank Research Observer*(19), s. 171-197.
- Hashmad, S. A. (2011). The OIC Potential, Capabilities and Constraints For International Conflict Resolution. *Strategic Studies*, 31(1), s. 110-112.
- Hassan, M., Sanchez, B., & Hu, M. (2010). Economic Performance of OIC Countries and The Prospect of an Islamic Common Market. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 32(212), s. 67-68.
- İKB. (2016). *42 YEARS IN THE SERVICE OF DEVELOPMENT*. Riyad: Islamic Development Bank Group.
- İKB. (2017). *Annual Report 2016*. Riyad: Islamic Development Bank.
- İKB. (2018). *Development Effectiveness Report*. Riyad: İslamic Development Bank.
- İKB. (2019). *2018 Annual Report: Transformation In A Fast-Changing World: A Road To Sustainable Development Goals*. Riyad: İslamic Development Bank.
- İSEDAK. (2019). *İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi*. Mart 13, 2019 tarihinde <http://www.comcec.org/isedak/isedak-hakkinda-2> adresinden alındı
- ITC. (2019a). *List of products imported by Organization of the Islamic Cooperation (OIC)*. Ağustos 2, 2019 tarihinde Trade Map: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpmm=1%7c%7c6%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı
- ITC. (2019b). *ist of importing markets for a product exported by Organization of the Islamic Cooperation (OIC)Metadata*. Ağustos 3, 2019 tarihinde ITC Trade Map: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpmm=1%7c%7c6%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c2%7c2%7c2%7c1%7c4%7c1%7c1 adresinden alındı
- Jeffery, M. (2018). Issues And Challenges Of Oic In The 21st Century. doi:10.13140/RG.2.2.25284.12165

- Kayaoğlu, T. (2015). *The Organization of Islamic Cooperation: Politics, Problems And Potential*. New York: Routledge.
- Martin, L. (1999). The Political Economy of International Cooperation. *Global public goods: international cooperation in the 21st century* (s. 377). içinde New York: Oxford University Press.
- OIC. (2018). *Resolutions On the Cause of Palestina, Al-Quds Al-Sharif and Arab-Israili Conflict, Session of Islamic Values For Sustainable Peace, Solidarity and Development*. Daka.
- OIC. (2019). Resolutions On the Cause of Palestina, Al-Quds Al-Sharif and Arab-Israili Conflict. *Solidarity and Development* (s. 3). Daka: Session of Islamic Values For Sustainable Peace. Haziran 20, 2019 tarihinde alındı
- Öztürk, İ. (2008). İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Fırsatlar ve Engeller. *Çerçeve Dergisi*(48), s. 36-44.
- Öztürk, M. B. (2018). Türkiye ve dünya ticareti içerisinde islam işbirliği. *Sakarya iktisat dergisi*, 7(3), s. 40-53.
- Panasyuk, M., Novenkova, A., Chalova, A., & Anopchenko, T. (2013). Region in the International Economic Cooperation System. *World Applied Sciences Journal*(27), s. 145-148. doi:10.5829/idosi.wasj.2013.27.emf.30
- SESRIC. (2018). *OIC Economic Outlook: Challenges and Opportunities Towards Achieving The OIC-2025*. Ankara. Nisan 12, 2019 tarihinde alındı
- Sonu, J. (2010). Regional Cooperation in South Asia: India Perspectives. *Promoting Economic Cooperation in South Asia*. içinde SAGE Publications.
- Uslu, N. (2018). İslam İşbirliği Teşkilatı ve Çatışmaların Çözümü. IV. *Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu: Orta Doğu'da Barışı Tesis Etmek*. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Üstün, N. (2016). *İslam İşbirliği Teşkilatının İşlevselliği ve Türkiye'nin Rolü*. Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü.

TİCARİ BANKALARDA VE KATILIM BANKACILIĞINDA REESKONT VE MUHASEBELEŞTİRME ESASLARI; TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yusuf DİNÇ^a

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Ali KABLAN^b

Trakya Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 25 Mart 2020

Kabul: 31 Haziran 2020

JEL Sınıflandırma:

M40

M41

Anahtar Kavramlar:

İslami finans,
Katılım muhasebesi,
Banka,
Dönemsellik,
Reeskont

ÖZ

Bankaların muhasebe yapısı kurumsal karakteristiklerini şekillendirmektedir. Literatürdeki çalışmalar doğrudan bankaların çeşitli işlemlerinin muhasebe kayıt yapısını ortaya koymaktadır. Fakat bu anlamda banka karakteristiklerini inceleyen çalışmalar bulunmamaktadır. Aynı zamanda banka kayıtlarının işletme tarafındaki karşılıklarına da yer verilmemektedir. Bu çalışmanın amacı ticari bankaların ve katılım bankalarının reeskont işlemlerinin kayıt yapısı ile işletme kayıtlarındaki yansımaları işlemlerin reeskont kayıtları özelinde sistematik bir analizle göstermektir. Ayrıca seküler muhasebe sisteminden kaynaklı sorunlar da firma tarafındaki kayıt yapısı üzerinden incelenmiştir. Katılım bankalarının muhasebe sistemi ve kayıtların işletme bilançolarına yansımalarına yönelik yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan çalışma literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Bulgular katılım bankalarının muhasebe yapıları ve firmalardaki karşılıklarının katılım muhasebesi ilkeleri bağlamında bütüncül şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Aynı zamanda katılım endeksi gibi sistematik sınıflandırmalarda seküler muhasebe sisteminin olumsuz etkileri olduğu pratik bir sorun olarak gösterilmiştir. Bu makalede ele alınan hususlar profesyoneller, düzenleyiciler ve alanın araştırmacıları için önemlidir.

^a Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finans Bölümü, E-posta: yusuf.dinc@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9099-2853>

^b Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, E-posta: alikablan@trakya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2711-0034>

Kaynak göster: Dinç, Y. ve Kaban, A. (2020). Ticari Bankalarda ve Katılım Bankacılığında Reeskont ve Muhasebeleştirme Esasları; Türkiye Örneği. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(1) 75-106.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finans Araştırma ve Uygulama Merkezi. Tüm Hakları Saklıdır.

REDISCOUNTING AND THE ACCOUNTING RECORDS OF COMMERCIAL AND ISLAMIC BANKING; EVIDENCE FROM TURKEY

Yusuf DİNÇ^c

Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

Ali KABLAN^d

Trakya University, Türkiye

ARTICLE INFO

Article history:

Received: March 25, 2020

Accepted: June 31, 2020

JEL Classification:

M40

M41

Keywords:

Islamic finance,

Participation accounting,

Islamic banking,

Periodicity,

Rediscounting

ABSTRACT

The accounting structure of the banks shapes their corporate characteristics. There is an extensive body of research in literature on revealing the accounting records of various transactions of banks. However, up to now, there is no studies examining the bank characteristics through accounting. In addition, the provisions of bankbooks by firms remain uncovered. The aim of this study is to make a systematic analysis of recording of the rediscounting transactions in commercial and participation banks and also their provisions by firms. The problems arising from the secular accounting system are also reviewed through provisions of firms. Furthermore, the negative impacts of secular accounting system on attracting Islamic funds and counting Islamic indices, such as Participation Index, is identified as a concrete problem. The findings indicate that the recording standards of financial transactions of Islamic banks and their provisions by firms should be addressed with a holistic approach considering Islamic financial recording standards.

^c Associate Prof., Istanbul Sabahattin Zaim University, Department of Islamic Economics and Finance, E-mail: yusuf.dinc@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9099-2853>

^d Dr., Trakya University, Banking and Insurance Department, E-mail: alikablan@trakya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2711-0034>

To cite this article: Dinç, Y. and Kaban, A. (2020). Rediscounting and The Accounting Records of Commercial and Islamic Banking; Evidence from Turkey. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 75-106.

İşletme ile ilgili karar vericilere bilgi sağlayan ve muhasebe bilgi sisteminin çıktısı olan finansal tabloların gerçeği yansıtması gerekmektedir. Fiyatlar genel seviyesinin çeşitli değişkenlerin etkisi altında farklılık gösterdiği düşünüldüğünde maliyet değeri ile değerlendirilmesi gereken varlık kalemlerinin reel değerinden sapmalar oluşabilecektir.

Değerleme kavramı, Vergi Usul Kanunu'nda (VUK, md 258), “Vergi matrahının tespiti ile ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tespitidir.” şeklinde yer almaktadır. Ayrıca VUK'da değerlendirme ölçütleri de belirtilmiştir. Belirlenen değerlendirme ölçütleri, vergi matrahının tespit ve mali tablolarda yer alan kayıtların da oluşturulması için anahtar niteliktedir.

Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, muhasebenin temel kavramları, uluslararası muhasebe standartları ve ilgili diğer muhasebe mevzuatı, işletmelerin mali tablolarının gerçeğe uygunluğunu temin için oluşturulmuş ve değerlerin gerçeğe uygun biçimde sunulmasını zorunlu kılmıştır. Aynı zamanda dönemsellik kavramı içerisinde her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanması gerekmektedir. (Yalkın, 2008, s.27-28). Bu ifade, Vergi Usul Kanunu, Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğinde (MSUGT) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Tarafından yayımlanan, Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerinin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğinde de belirtilmiştir (md.7).

Ayrıca vergi sistemimizde de dönemsellik ilkesi benimsenmiş olmakla beraber; Gelir Vergisi Kanunu (GVK) md. 39, Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) md. 6 ve VUK'nun 174. maddelerinde kazancın hesap dönemi itibarıyla tespit edileceği hükmüne yer verilmiştir. “Reeskont” kavramı, vergi sistemi ve MSUGT uyarınca benimsenmiş olan dönemsellik ilkesinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, reeskont kavramının ticari bankalar ve katılım bankaları açısından muhasebe kayıtları incelenmekte ve ilgili mali tablolara etkisi araştırılmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmişken; ikinci bölümde, reeskont kavramı taraflarına göre farklı düzenleme başlıkları altında tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ticari bankacılıkta reeskont işlemleri mevduat, kredi ve Merkez Bankası ile işlemler özelinde ele alınmış ve kayıtları oluşturulmuştur. Kredi ve mevduat işlemlerinin işletme tarafındaki kayıtlara da yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise, katılım bankalarının katılma hesabı ve finansman işlemlerinin kaydı gösterilmiştir. Bu işlemlerin işletme tarafındaki kayıtları da oluşturulmuştur. Son olarak katılım bankacılığı prensiplerine göre işletme tarafındaki kayıtlarla ilgili tartışmalara yer verilmiştir.

Bu alanda literatürde yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan önemli bir boşluğu dolduran çalışma alanın profesyonelleri, düzenleyiciler ve araştırmacılar için önemlidir.

LİTERATÜR

İslami bankaların muhasebe kayıtları konvansiyonel bankalardan farklılık gösterir. Farklılığın kaynağı iş modelidir. İş modelindeki farklılaşmanın cari iktisadi sistem içindeki yeri aranmaktadır. Literatürde bu konuda geliştirilen çalışmalar olduğu gibi İslami bankalarla ilgili uluslararası kabul görmüş muhasebe ve denetim standardı geliştiren kurumlar vardır.

Literatür taramasına geçmeden önce, son yıllarda uluslararası bilinirliği ve önemi ön plana çıkan İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetleme Kurulu'nun (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions-AAOIFI) ortaya koyduğu İslami finans standartlarından bahsetmek gerekir. AAOIFI tarafından şu ana kadar yayınlanmış şer'i standartlar yanında; 26 muhasebe, 5 denetim, 8 yönetim standardı ve 2 etik ilke bulunmaktadır. AAOIFI standartlarının adaptasyonu bakımından Türkiye'de de genel kabul görmektedir (Güçlü ve Kılıç, 2020 s.84). Ülkemizde ise, Kamu Gözetim Kurumu (KGK) tarafından 21.05.2019 tarihinde ilk olarak 8 adet Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) yayımlanmıştır. Halihazırda 22 adet FFMS bulunmaktadır. Yayımlanan standartlar aşağıdakilerdir (KGK, 2020);

- FFMS 1 Finansal Tablolarda Genel Sunum ve Açıklama
- FFMS 3 Mudarebe Finansmanı
- FFMS 4 Müşareke Finansmanı
- FFMS 7 Selem ve Alt Selem
- FFMS 8 İcare ve İcare Müntehiye Bittemlik
- FFMS 9 Zekât
- FFMS 10 İstisna ve Alt İstisna
- FFMS 14 Yatırım Fonları
- FFMS 16 Yabancı Para İşlemleri ve Yurtdışındaki İşletmeler
- FFMS 18 Geleneksel Finans Kuruluşları Tarafından Sunulan Faizsiz Finans Hizmetleri
- FFMS 21 Varlıkların Transferine İlişkin Açıklamalar
- FFMS 22 Bölümlere Göre Raporlama
- FFMS 23 Konsolidasyon
- FFMS 24 İştiraklerdeki Yatırımlar
- FFMS 26 Gayrimenkul Yatırımları
- FFMS 27 Yatırım Hesapları

- FFMS 28 Murabaha ve Diğer Vadeli Satışlar
- FFMS 30 Değer Düşüklüğü, Kredi Zararları ve Ekonomik Açıdan Dezavantajlı Taahhütler
- FFMS 31 Yatırım Vekaleti (El-Vekale Bi'l İstithmar)
- FFMS 33 Sukuk, Pay ve Benzeri Araçlara Yapılan Yatırımlar
- FFMS 34 Sukuk Sahipleri İçin Finansal Raporlama
- FFMS 35 Risk Yedekleri.

Literatür incelendiğinde konu ile ilgili ilk çalışmalardan birisi Abgel-Magid (1981) tarafından geliştirilmiştir. Buna göre iktisadi ekosistem sosyal ve politik etkiler altında olduğundan İslami muhasebe standartları geliştirilmesi bir gerekliliktir.

Literatürdeki öncü çalışmalardan bir diğeri Pomeranz (1997)'a aittir. AAOIFI standartlarının önemi üzerinde duran çalışma uluslararası denetim şirketlerinin standartların özel önemde olduğu ve muhasebe denetim süreçlerinde dikkate alınması gerektiği üzere tartışma geliştirmiştir.

Taheri (2000) çalışmasında iktisadi perspektiften İslami ve konvansiyonel muhasebe sistemini karşılaştırma imkânı veren bir tablo ortaya koymuştur. Buna göre hedef odaklı değil, değer odaklı bir muhasebe yapısının İslami muhasebe standartlarına uygun olduğunu göstermiştir. Çalışmada ayrıca AAOIFI'nin geliştirdiği standartların Müslüman muhasiplerce uygulanması üzere global bir örgütlenme ihtiyacı üzerinde durulmuştur.

Lewis (2001) çalışmasında İslami muhasebe standartlarına olan ihtiyacın kaynağını ortaya koymuştur. Buna göre faizsiz transferler, sadaka ve zekât, meşru olmayan ürünlerin üretimi yasağı, sigorta gibi finansı ilgilendiren konuların İslami muhasebe standartlarının oluşturulması için bir gereklilik olduğunu ortaya koymuştur.

Shariff ve Rahman (2003) çalışmalarında finansal kiralama işlemlerinin konvansiyonel ve İslami muhasebe standartları açısından ayrıştığını göstermiştir. Finansal kiralamada dahi farklılıklar ortaya çıkması önemlidir.

Haniffa ve diğerleri (2004) çalışmalarında İslami standartlar etrafında bir kayıt sistemi oluşturulmasının refahın ve adaletin tesisi yolundaki işletme yöneticileri için dini, toplumsal, çevresel bir gereklilik olduğunu tespit etmiştir.

Napier (2007) ise çalışmasında Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının (IFRS) İslam değerlerinin korunarak uygulanabilmesine dönük gereklilikleri tespit etmiştir. Napier (2009) bir başka çalışmasında tarihi perspektiften İslami muhasebe standartlarının ele alınması gerektiğini tartışmıştır.

Genellikle çalışmalar İslami finans kurumlarına dönük gerçekleştirilmiştir. Fakat firmaları da ele alan sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu türden bir çalışmada Othman ve diğerleri (2009) Malezya Borsa'sına kote şirketleri incelemiş ve İslami perspektiften sosyal raporlama ihtiyacını ortaya koymuştur. Buna göre ölçek, karlılık ve yönetim yapısı işletmelerin İslami sosyal raporlama yapmalarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Suandi (2010) çalışmasında Endonezya özelinde İslami muhasebe standartlarını ele almıştır. Çalışmada mevcut uygulamadaki uluslararası standartların olumsuz etkileri olabileceği üzerinde durmuştur.

AAOIFI standartları konusunda yapılan başka bir çalışmada, Sarea ve Hanefah (2013) standartların zorunlu uygulanması üzerinde geliştirilebilecek önerilere yer vermiştir. Rahman ve Rahim (2003) ise çalışmasında hem fıkhi kurallar hem cari standartların birlikte ele alınarak bir yapı oluşturulması gerektiği üzerinde durmuştur.

Velayutham (2014) çalışmasında konvansiyonel muhasebe standartları ile İslami muhasebe standartlarını karşılaştırmıştır. Temel farklılığın halka açıklama başlığında olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı zamanda mevcut literatürde İslami muhasebe standartlarının gerekliliğine ilişkin yeterli argümanın ortaya konamadığı üzerinde durmuştur. Nugraheni ve Anuar (2014) halka açıklama anlamında Endonezya Borsa'sına kote firmaları inceledikleri çalışmalarında İslami kaidelere uyumlu kurumların daha etkin olduğunu ispatlamıştır.

Dhai (2015) ise çalışmasında finans kurumları üzerine yoğunlaştırmış ve farklılıkları incelemiştir. AAOIFI ve IFRS standartlarının farklı etkileri olduğu ve ileri incelemeler yapılması gerektiği çalışmada vurgulanmıştır.

Erkuş ve Çenberlitaş (2016), İslami sermaye piyasası aracı olarak sukukların muhasebeleştirilmesi üzerine çalışma yapmıştır. Çalışma yapıldığı dönemde, AAOIFI tarafından henüz sukuk işlemlerinin muhasebeleştirilmesine dair standart yayınlanmadığı için Uluslararası Finansal Raporlama Standardı (UFRS) 7 ve UFRS 8 kapsamında muhasebeleştirme faaliyetlerine yer verilmiştir.

Siswanto ve Ibrahim (2017) çalışmalarında Malezya örneğini incelemişlerdir. İslami muhasebe standartları ile IFRS farklılıklarının geri plandaki işleyiş temelinde ortaya çıkarılması gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Dinç (2017) muşaraka finansmanlarının kayıt yapısını incelediği çalışmasında firma kayıtlarını da göstermiştir. Elde edilen sonuçlar firma tarafında muşaraka finansmanlarının faizli biçimde kaydedildiğini göstermiştir.

Sellami ve Tahari (2017), AAOIFI tarafından yayınlanan standartların Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki 38 İslami bankada 203 kriter ile uyumunu

incelemişlerdir. Yaptıkları araştırma sonucunda standartlara uyum yönünden AAOIFI'nin yerleşik olduğu Bahreyn ilk sırada yer almakla birlikte; ardından sırasıyla Suriye, Ürdün, Katar, Yemen, Filistin ve Sudan'ın geldiği tespit edilmiştir.

Ağkan (2018) çalışmasında AAOIFI Standartlarının katılım bankalarında uygulanabilirliği üzerine çalışmıştır. Çalışmadaki standartların Türkçe'ye çevrilmesi talebi son dönemdeki önemli gelişmelerden birisi olarak şer'i standartların Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi işbirliğinde çevirisi ile karşılık bulmaya yaklaşmıştır.

Kartal ve Ay (2019) Faizsiz finans muhasebe standartları üzerinde incelemelerde bulunmuşlardır. Çalışmalarında, FFMS'lerinde gerek finansal tabloların içerikleri gerek dipnotların muhteviyatı gerekse sunum ve ölçüm detaylarının mevduat bankalarından oldukça farklılaştığını belirtmişlerdir.

Büyüktemiz, Teraman ve Kablan (2019) faizsiz finansal muhasebe standartları ile uluslararası muhasebe standartlarını karşılaştırmış, benzerlik ve farklarını incelemişlerdi. Bulgular Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ve FFMS temel muhasebe mantığı açısından birbirine benzerliklerini tespit etmekle beraber iki standardın faiz ve araçlar bakımından farklılıkları bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Ersoy ve Süner (2019) AAOIFI Standartlarının Türkiye'deki Katılım bankalarına olası etkilerini araştırmış olup; yabancı bir katılım bankası ile ülkemizde faaliyet gösteren bir katılım bankasının finansal tabloları karşılaştırmışlardır. Çalışmada, AAOIFI standartlarının ülkemizde uygulanmaya başlamasından sonra ek finansal tabloların düzenlenmeye başlanacağı, zekât uygulamasının katılım bankaları için söz konusu olacağı, niteliksel özellikler ve muhasebe varsayımlarında ilave uygulamalar söz konusu olacağı, mevcut durumda krediler kalemi olarak sınıflandırılan İslami bankacılığa özgü kalemlerin finansal tablolarda yerini alacağı öngörülmektedir.

Arzova ve Şahin (2019) çalışmasında, Tarımda Kira Sertifikalarının (Sukuk) Kullanımı, Muhasebeleştirilmesi ve Hukuki Boyutu üzerinde durmuşlardır. Çalışmada, tarımın finansmanında kira sertifikalarının kullanılmasının gerek çeşitliliğin sağlanması gerekse de üreticinin maliyetlerinin düşürülmesi açısından tarım sektörüne önemli katkılar sağlayacağı vurgulanmıştır.

Deran ve Dikmen (2019) çalışmasında, Sukuk ve Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikalarının Muhasebeleştirilmesi üzerinde durmuşlardır. Çalışmada örnek uygulama ve bu uygulamanın muhasebeleştirme işlemleri kira sertifikasının tarafları için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

Aydoğmuş (2019) yüksek lisans tezinde, Murahaba işlemlerinin TFRS ve İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe Standartları Kapsamında değerlendirmiştir. Çalışmada, Murabahanın sunumu UFRS ve AAOIFI standartları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak Albaraka Türk ve Albaraka Banking Group 2018 faaliyet raporları incelenerek analiz edilmiştir. Mevcut yasal düzenlemeler incelendiğinde katılım bankaları için UFRS'nin geçerli olduğu görülmüştür.

Çalışmalar arasında İslami bankaların reeskont yapısını inceleyen bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bunun yanında İslami finans kurumlarının faizsiz kayıtlar oluşturabildiğini ancak bunun tüm eko sisteme yayılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda yeterli sayıda çalışma olmadığı ve İslami muhasebe standartları geliştirilmesi ve uygulanması için daha fazla argüman gerektiği tespit edilmiştir.

REESKONT KAVRAMI VE DÜZENLEME TÜRLERİ

Reeskont, alacak ve borç değerlerinin raporlama dönemine uyarlamasıdır ve faizli işlemler yanında diğer bankacılık işlemlerini de içerir. Bankacılıkta reeskont işlemi ile tahakkuk eden tutarlar tespi edilip işlem taraflarının mali karlarının hesaplanmasında göz önüne alınır. Böylece mükelleflerin vergi matrahları gelecek dönemlere isabet eden gelir ve giderlerinden arındırılmaktadır (Şeker, 1999, s.1495). Reeskont işlemi ayrıca vadeli ticaretten kaynaklı vergilendirme sorunlarını da gidermektedir (Kızılot, 1990, s.17).

Vergi Usul Kanunu Açısından Reeskont

213 Sayılı VUK'nun 186. maddesinde, dönemsellik ilkesinin bir gereği olarak, "bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek suretiyle kesin bir şekilde ve müfredatlı olarak tespit etmek, envanter çıkarmak" şeklinde mali kayıtları dönemlere ayırmayı prensip edinmiştir.

VUK'nun 281. maddesinde ise "Alacaklar mukayyet değerleriyle değerlendirilir. Vadesi gelmemiş olan senede bağlı alacaklar değerlendirme gününün kıymetine icra olunabilir. Bu takdirde, senette faiz nispeti açıklanmış ise bu nispet, açıklanmamışsa Cumhuriyet Merkez Bankasının resmi iskonto haddi uygulanır." ifadesi yer almaktadır. Aynı kanunun 285. maddesindeyse "Borç senetleri mukayyet değerleriyle değerlendirilir. Vadesi gelmemiş olan senede bağlı borçlar değerlendirme günü kıymetine icra olunabilir" ifadesi yer almaktadır. Buna göre senede bağlı borç ve alacaklar hakkında seçimlik bir hak tanınmış olup, senetli borç ve alacakların değerlendirme gününün kıymetine indirgenebileceği kabul edilmiştir. Bu esas VUK'nun 264. maddesinde tanımlanan malik için arz ettiği cari değeri temsil eden tasarruf değeri ölçüsünü ifade etmektedir.

VUK'nun 285. maddesinde, "Alacak senetlerini değerlendirme gününün kıymetine icra eden mükellefler, borç senetlerini de tutarlılık kavramı gereği ayrı şekilde işleme tabi tutmak zorundadırlar" hükmü yer alarak alacak ve borç senetlerinin reeskonta tabi tutulacağı belirtilmektedir. Ancak dönem sonu itibarıyla reeskont uygulayan bir işletmenin, üçer aylık geçici vergi dönemlerinde reeskont uygulaması zorunluluğu yoktur. Aynı şekilde üçer aylık geçici vergi dönemlerinde reeskont uygulayan bir işletmenin dönem sonu itibarıyla reeskont uygulama zorunluluğu bulunmamaktadır (Arnoğlu, 2000, s.45).

VUK'nun 281 ve 285. maddelerine göre alacak ve borç senetlerini reeskonta tabi tutmak; banka, banker ve sigorta şirketleri için zorunludur. VUK hükümlerine göre senede bağlı alacaklar ve senede bağlı borçlar, banka ve bankerler ile sigorta şirketlerinin borç ve alacaklarını tasarruf değeri ile değerlendirileceği belirtilmiştir. Bu açıklamalara göre alacak veya borcun reeskonta tabi tutulabilmesi için mutlaka bir senede bağlı olması gerekmektedir. VUK hükümleri doğrultusunda, Senede bağlı olmayan alacak veya borçlar reeskonta tabi tutulamaz iken UFRS hükümlerine göre senetli ve senetsiz borç ve alacaklar reeskonta tabi tutulmaktadır. Türkiye'de 2005 yılından itibaren UFRS uygulayan banka ve bankerler ile sigorta şirketlerinin, UFRS hükümleri gereği, hem senetli hem de senetsiz alacak ve borçlarını reeskont işlemine tabi tutmaları gerekmektedir. Bu işlem için belirlenen faiz oranı yahut belirlenmemiş ise resmi iskonto hadleri uygulanır.

Ayrıca, banka ve bankerler ile sigorta şirketleri senetli veya senetsiz tüm alacak ve borçlarını T.C. Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddine veya isterlerse muamelelerinde uyguladıkları faiz haddi ile reeskonta tabi tutmak zorundadırlar. Bunun yanında döviz cinsi alacak ve borçların reeskonta tabi tutulması durumunda, ya senet üzerinde yazılı olan faiz oranı ya da böyle bir faiz oranının belirtilmemiş olması durumunda ise, şuan için VUK'n da Londra Bankalar Arası Faiz Oranı (LIBOR) kullanılır ifadesi yer alsa da, yakın zamanda şu an ülkemizde uygulaması başlanan TLRef faizinin kullanılacağı aşikardır.

Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) Açısından Reeskont

Maliye Bakanlığı 1 seri nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile reeskont hesaplamasını zorunlu kılmıştır. TFRS'de finansal kurumlar açısından bir farklılık olmaması yanında TFRS 15 kapsamında raporlama yapan şirketlerde, şirketin her türlü alacağı bir finansal varlık olduğundan bu alacakların tamamı reeskonta tabidir. TFRS'de VUK'nundan farklı olarak şirketler iç verim oranı (IRR) metodunu kullanılır. Ayrıca TMS 18 Hasılat" Standardının 11. paragrafı uyarınca alacakları ortaya çıkaran hasılatın içerdiği vade farklarıyla ilgili hüküm uyarınca hasılat sonucunda oluşan alacak tutarının

gerçeğe uygun değeri ile raporlanması gerekmektedir. Ayrıca TMS çerçevesinde VUK'dan farklı olarak vade farkı uygulaması için alacağın senetli veya senetsiz olmasının bir önemi yoktur.

Sermaye Piyasası Kanunu (SPKn) Açısından Reeskont

Son düzenlemelerin temel hareket noktası olarak Avrupa Birliği Müktesebatı çerçevesinde başta SPK olmak üzere diğer düzenleyici kurumlar (BDDK-Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu gibi) bağımsız denetimini UFRS'ye göre hazırlanan finansal tablolar üzerinden yapılmasını emretmiştir (Elitaş ve Ergüden, 2016, s.265).

Buna istinaden, 01/01/2005 tarihinden itibaren yürürlüğe giren SPK Seri XI, No:25 sayılı Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ'inde; halka açık şirketlerin Standartları uygulaması zorunluluğu getirilmiştir. Standartların, reeskont işlemini firmalar için zorunlu tuttuğu bir önceki başlık altında belirtilmiştir. Bu kapsamda, SPK tebliğlerine göre, SPK'ya tabi şirketlerinde reeskont uygulamaları gerekmektedir.

Buna göre, "Reeskont" işlemi, Sermaye Piyasası Kanunu'na tabi işletmelerde SPK mevzuatından dolayı zorunludur. VUK açısından zorunlu bir uygulama olmayıp, seçimlik bir haktır.

BDDK Açısından Reeskont

Bankacılık faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin yetkilerin KGK'na devredildiği belirtilmekle birlikte; BDDK tarafından yayımlanan Muhasebe Uygulama Yönetmeliği'nde de bankaların faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde dönemsellik ilkesi ve süreklilik varsayımı altında sınırsız kabul edilen faaliyet ömrünün, belirli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanması gerektiği ifade edilmektedir (Bölüm 2, md. 7). Bu madde gereği vade farklarının ayrıştırılması ve ilgili dönem faaliyet sonuçlarına yansıtılmaması gerekmektedir. Bu maddeye istinaden bankaların reeskont ayırması gerektiği ortadadır. Nitekim VUK md 281 ve md. 285'te Bankaların reeskont ayırmasının zorunluğu olduğu daha önce yapılan açıklamalarda belirtilmiştir.

TİCARİ BANKALARDA REESKONT UYGULAMALARI VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Banka işletmelerinde yapılan reeskont işlemleri iki temel grupta incelenir. Bunlardan ilki, T.C. Merkez Bankası kredileri için senetlerin iskonto ettirilmesi ile gerçekleşen reeskont işlemleri iken; ikincisi ise, tahakkuku yapılmayan ancak, dönem kar veya zararını etkileyen gelir ve gider hesaplarının tespitinin yapılması ile gerçekleşen reeskont işlemleridir. İkinci olarak yapılan

reeskont işlemleri ile ilgili olarak, bir nevi faiz tahakkuku işlemi olduğu, yukarıda ilgili mevzuatlarda anlatılan senetlerin değerlendirilmesi kabul edilen reeskont kavramının dışında kullanıldığı söylenmelidir. Bu açıdan bakıldığında reeskont işlemlerinin bankalarca yapılmasının temel amacı, kar veya zarar durumunun daha net tespit edilmesidir. Ödenen ya da kazanılan faizin kapsadığı dönemin iki ya da daha çok hesap dönemi olması halinde, dönemsellik ilkesi gereği her döneme ilişkin faizin ait olduğu dönemin sonuna gelir ya da gider olarak yansıtılması gereklidir. Bu amaca yönelik olarak, bankalarda gelir ve gider kalemleri reeskonta tabi tutulduğu. Bunlardan ilki gelir reeskontları olarak nitelendirdiğimiz kredi hesaplarına ilişkin olarak yapılan reeskont işlemleri, ikinci olarak ise gider reeskontları olarak nitelendirdiğimiz mevduat hesaplarına ilişkin olarak yapılan reeskont işlemleridir (Güney, 2016, s.158).

Reeskont işlemlerinin muhasebeleştirilmesi sırasında amaç kar veya zarar durumunu daha reel hale getirmek olduğu için vergi ve fon kesintisi hesaplanmaz. Ayrıca günlük olarak yapılan reeskont işlemlerinin ertesi gün iptal edilmesi gerekirken, dönem sonlarında yapılan reeskont işlemlerinde iptal söz konusu değildir. Dönem sonlarında yapılan reeskont işlemleri, ilgili hesapların vadesine kadar bekletilerek vadesinde tasfiye edilir (Güney, 2016, s.158).

Mevduat İşlemlerine Ait Reeskont İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesine İlişkin Örnek Uygulama

Bir bankaya; 01/10/2018 tarihinde altı ay vadeli, vade sonu faiz ödemeli, yıllık % 12 faizli, vadeli tasarruf mevduatı hesabı açtırılmış ve hesaba 100.000 TL yatırılmıştır. Altı aylık vadenin yarısı 2018 yılına ve kalan yarısı 2019 yılına aittir. Buna göre yapılacak muhasebe kayıtları sırasıyla banka için Ek Tablo 1'deki işletme içinse Ek Tablo 2'deki gibi olacaktır.

Kredi İşlemlerine Ait Reeskont İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesine İlişkin Örnek Uygulama

Bir banka, X Ticaret Ltd. Şti.'ye 01/10/2018 tarihinde kullandırmış olduğu 6 ay vadeli 50.000 TL'lik nakdi kredinin faizi olarak 31.12.2018 tarihinde 500 TL faiz tahakkuk ettirmiştir. X Ticaret Ltd. Şti. 01.04.2019 tarihinde kredisini kapatmıştır.

Banka için Ek Tablo 3'deki ve işletme için Ek Tablo 4'teki kayıta şirketin kredi borcunun izlendiği 118 no'lu hesap alacaklandırılarak kapatılmıştır. Müşterinin kredi hesabının kapatılması sonucunda hesaplanan faiz tutarı 1.000 TL'dir. Bu tutarın 500 TL'lik kısmı bir önceki yılın sonunda gelir yazıldığı için kalan 500 TL'lik kısım 514 no'lu gelir hesabına alacak kaydedilmiştir.

Merkez Bankası Reeskont Kredisinin Muhasebeleştirilmesine İlişkin Örnek Uygulama

Bir banka, 500.000 TL tutarında kısa vadeli ticari kredi açmış ve müşteriden 360 gün vadeli nominal değerli senet almıştır. Senedi reeskont kredisi sağlamak amacıyla T.C. Merkez Bankası'na ciro ederek vermiştir. T.C. Merkez Bankası, şubeye bu senetler karşılığında 450.000 TL reeskont kredisi sağlamıştır. İlgili işlem kayıt yapısı Ek Tablo 5'ten görülebilir.

Katılım Bankalarında Reeskont Uygulamaları ve Muhasebeleştirilmesi

Katılım bankaları, 4389 Sayılı Bankalar Kanunu'nda "Mevduat toplama yetkisi bulunmayan ancak, özel cari hesaplar ve kar zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayan, ekonomik faaliyetleri ekipman veya emtia temini veya kiralanması veya ortak yatırımlar yoluyla finanse eden kurumlar" şeklinde tanımlanmıştır.

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nda ise "özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullanırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar" biçiminde tanımlanmıştır.

Esas olarak fon arz edenlerle fon talep edenler arasında faizsiz finansal aracılık faaliyeti şeklinde katılım bankacılığını tanımlamak mümkündür. Katılım bankaları, faizsizlik ilkesi etrafında ve özgün finansman modelleri kullanarak işlemlerini gerçekleştirirler (Ayub, 2017, s.80). Bu tür bankacılığın Türkiye'de katılım finansının ilk ortaya çıkış amacı, faiz hassasiyeti olan kesimlerin atıl fonlarını ekonomiye kazandırmaktır. Klasik finansal aracılık fonksiyonlarını icra ederken faiz yerine risk (kar-zarar) ortaklığını esas almaları nedeniyle, katılım finansına faizsiz finans modeli de denilmektedir (Çetin, 2017, s. 2).

Katılım bankacılığını ticari bankacılıktan ayıran en önemli husus risk üzerine ortaklık kurmasıdır. Bu yönüyle bambaşka bir finansal kurum olarak karşımıza çıkar. Katılım bankacılığı katılımcıların faaliyet sonuçlarına katılmasını öngören bir risk paylaşım modeli sunmaktadır. Bu kurumlar ödeme sistemi hizmetlerinin yanı sıra, katılımcılardan topladıkları fonları, faizsiz finansman ilkeleri etrafında katma değer sistemine sokarak oluşan karı, katılımcılarıyla paylaşmaktadırlar (Özulucan, Deran, 2009, s.87).

Katılım bankacılığı veya ticari bankacılık sistemi üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin bir bölümünün aynı sonucu verdiği düşünülmesine rağmen, işlemlerin yapılış şekli ve sistemlerin işleyişinde önemli farklılıklar bulunur.

Katılım bankaları riski katılım fonu sahibinin yüklediği bir model sunmaktadır. Bu farklılaşma muhasebe kayıtlarına yansımaktadır. Kredi ve katılım fonu kayıtlarıyla bunların reeskont kayıtları üzerinden farklılaşma görülebilir. Fakat işletme tarafında kayıtların ayrıştırılmadığı görülmektedir.

Katılım Endeksi

İşletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken faizi ve faiz kavramını kullanmamaları, uluslararası yatırımları cezbetmek açısından önemlidir. Bugün dünyada birçok fon, faizsiz alanlara ve faaliyetleri katılım finans ilkelerine uyumlu işletmelere kaynaklarını aktarmaktadır. Buna ilişkin genel kabul gören standartlar geliştirilmiştir.

Türkiye’de halka arz edilmiş şirketlerden de oluşturulmuş katılım endeksi gibi endeksler bu metodolojiyle yatırımcılara yön vermektedir. Katılım endeksi kalitatif ve kantitatif kriterler belirlenmiştir. Buna göre;

“a) Faaliyet Alanlarına Göre İnceleme

Ana endekste yer alacak şirketler, ana faaliyet alanı,

• faize dayalı finans, ticaret, hizmet, aracılık (bankacılık, sigorta, finansal kiralama, faktöring ve diğer faize dayalı faaliyet alanlarını kapsar),

- alkollü içecek,*
- kumar, şans oyunu,*
- domuz eti ve benzer gıda,*
- basın, yayın, reklam,*
- turizm, eğlence,*
- tütün mamulleri,*
- vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti*

olmayan şirketlerden oluşur. Bir şirket için ana faaliyet alanı belirlenirken öncelikle şirket ana sözleşmesi esas alınır. Ana faaliyet alanlarından bir veya birkaçı yukarıdaki maddelerden en az biri ile ilgili ise ve şirket ana sözleşmesinde Katılım Bankaları prensiplerine uygun faaliyet göstereceği yönünde bir hüküm yok ise şirket Ana Listeden elenir. Veya buna paralel olarak; şirketin esas sözleşmesinde bu faaliyet alanları yer almasına rağmen, şirketin fiilen Katılım Bankaları prensiplerine aykırı faaliyetler ile iştigal etmediği sabit ise, şirket Ana Listeye dahil edilebilir.

b) Finansal Oranlarına Göre İnceleme

i) Ana Listedeki şirketler finansal oranlarına göre elemeye tabi tutulur. Buna göre endekse girebilmek için şirketlerin;

A. Toplam faizli krediler / Piyasa değeri < %30,

B. Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değeri < %30,

C. 6.1-a maddesinde belirtilen faaliyetlerden gelir / Toplam gelir < %5

oranlarını sağlaması gerekmektedir.” (Katılım Endeksi, 2018)

Endeksin finansal oran ilkeleri üzerinden mesele ele alındığında bir işletmenin tamamen faizsiz finansal imkanlar kullanması halinde dahi bu durum analiz edilemeyeceğinden işletme endeks dışı kalacaktır. Kaldıraç

hesaplanmasına dönük bu rasyolar sermaye temelli faizsiz finans modelleri bakımından amacın kaldıraç kullanmak olmadığı hallerde dahi banka borcu olarak kayıt edilmektedir. (Dinc, 2017) Bu durum yatırımların gerçekleştirilmesi önünde engeldir.

Alacak ve borçların reeskontu açısından katılım bankaları, ticari bankalarda olduğu gibi alacak ve borçlarını reeskonta tabi tutmak zorundadırlar. Katılım bankaları alacaklarını hükmi veya itfa ile tasfiye edebilir (Bayındır, 2017).

Ödeme planına bağlı murabaha temelli, mal temelli aynı finansman alacakları hükmi tasfiyeye tutulurken, ödeme planı bulunmayan ortaklık temelli finansman alacakları itfa ile tasfiyeye tabi tutulur. Aynı şekilde katılma fonları da hükmi tasfiyeye konu edilir. Aşağıda katılım bankalarının işlemlerinin %99'una ulaşan hükmi tasfiye işlemlerinin kayıt yapısı gösterilmiştir.

Katılım Fonu İşlemlerine Ait Reeskont İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesine İlişkin Örnek Uygulama

Bir katılım bankasına; 01/10/2018 tarihinde altı ay vadeli, katılma hesabı açtırılmış ve hesaba 100.000 TL yatırılmıştır. Altı aylık vadenin yarısı 2018 yılına ve kalan yarısı 2019 yılına aittir. 2018 yılına ait kısımda birim değer hesaplaması sonucunda yıllık %10, 2019 yılında birim değer hesaplaması sonucunda brüt %11 kar dağıtılmıştır. Buna göre yapılacak muhasebe kayıtları sırasıyla Ek Tablo 6 ve Ek Tablo 7'deki gibi olacaktır.

Katılım bankalarında reeskont hesaplamaları günlük olarak kayıtlara alınmakta olup, o günkü birim değer hesaplamalarındaki oranlar dikkate alınmaktadır. Ek Tablo 6'da belirtilen kayıta 31.12.2018 dönem sonunda birim değer sonucunda dağıtılan kar payı oranı % 10 olduğundan reeskont ile tahakkuk eden tutar 2.500 TL'dir. Bu tutar ertesi gün iptal edilmekte olup, vadeye kadar reeskont yapmaya devam etmektedir. Vade gününde toplam kesilen reeskont iptal edilerek birim değer sonucunda bulunan oran üzerinden kar payı hesaplanmak suretiyle işlemler gerçekleştirilir.

İşletme tarafından elde edilen kar payı gelirinin vade sonunda ilgili hesaplarda izlenmesi Ek Tablo 7'deki gibidir. Kayıtlar göstermektedir ki faiz olmadığı halde kar payı gelirleri faiz olarak kaydedilmektedir. Seküler iktisadi modelin muhasebe uygulamalarına yansıdığı ve ayrışmanın sağlanmadığı görülmektedir.

Finansman İşlemlerine Ait Reeskont İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesine İlişkin Örnek Uygulama

Bir katılım bankası, X Ticaret Ltd. Şti.'ye 01/10/2018 tarihinde kullandırmış olduğu 6 ay vadeli 50.000 TL'lik nakdi kredinin kar payı olarak 31.12.2018 tarihinde 500 TL kar tahakkuk ettirmiştir. X Ticaret Ltd. Şti. 01.04.2019

tarihinde kredisini kapatmıştır.

Ek Tablo 8'deki kayıta şirketin kredi borcunun izlendiği (Anapara) 118 no'lu hesap alacaklandırılarak kapatılmıştır. Müşterinin kredi hesabının kapatılması sonucunda hesaplanan kar payı tutarı 1.000TL'dir. Bu tutarın 500 TL'lik kısmı bir önceki yılın sonunda gelir yazıldığı için kalan 500 TL'lik kısım 514 no'lu gelir hesabına alacak kaydedilmiştir. (İlgili kredi tek taksit ve vadesi ise 01.04.2019 olarak düşünülmüştür) Banka kayıtlarında reeskontlar vadeye kadar günlük olarak yapılmaktadır. O güne düşen kar hesaplamakta ve muhasebe kayıtlarına yansıtılmaktadır. Bu durum genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden dönemsellik ilkesinin bir gereğidir.

İşletme tarafından sağlanan finansmana ilişkin kar payı giderlerinin vade sonunda ilgili hesaplarda izlenmesi Ek Tablo 9'daki gibidir. Kayıtlar pasif tarafta da seküler iktisadi yapının kayıtlara etkisini göstermektedir. Faizsiz iş modeli kaynaklı farklılaşma işletme kayıtlarına yansımamaktadır.

Merkez Bankası Reeskont Kredisinin Muhasebeleştirilmesine İlişkin Örnek Uygulama

Katılım Bankalarında bu tür işlem bulunmamaktadır. Müşteriye kullanılan krediler nedeniyle teminat amaçlı senetler alınmaktadır. Fakat bu senetler teminat hesaplarında izlenmekte olup, Merkez Bankasından gelir elde etme amacıyla ciro yapılmamaktadır.

SONUÇ

Reeskont işlemleri hem vergilendirme hem cari değeri tespit açısından önemlidir. Bu alanda bankalar ve özellikle katılım bankaları üzerine yeterli çalışma bulunmamaktadır. Katılım bankacılığı modelinin reeskont işlemleri birim değer üzerinden günlük kar/zarar hesaplama kabiliyeti sayesinde, fon toplama tarafında gerçek kar/zarar gelişimini ortaya koymaktadır.

Ticari bankacılıkta ise mevduat için reeskont belirli bir faiz oranı üzerinden tüm dönem için bir defada gerçekleştirilebilmektedir. Bu bakımdan katılım bankaları her gün yaptıkları birim değer hesaplamasıyla ulaştıkları değeri yansıtmaları bakımında özeldir. Fon toplama tarafındaki reeskont uygulaması katılım bankalarının risk paylaşımı temelinde faaliyet sürdürdüğünü de ortaya koymaktadır.

Katılım bankaları finansman tarafındaysa ödeme planına bağlı işlemlerini ödeme planı oluşturduğu anda belirlenmiş olan kar payı oranı üzerinden reeskont işlemine tabi tutmaktadır. Ödeme planına bağlı olamayan ortaklık tipi finansmanlarsa itfa ile tasfiye edilmektedir. Bu durum gelecekte kar tahakkuk ettirilmesi sorunu doğurmaktadır. Buna göre zararsa geçmişten gelmektedir. Fon kullandırım tarafında tahakkuk esaslı muhasebe ilkesi benimsenmesi

katılım finansı iş modelinin kendini daha iyi ifade etmesi imkanı sunacaktır.

Bu çalışmada katılım bankalarının işleyiş prensiplerine uygun olarak muhasebe kayıtlarını ve değerleri elde edilmiş biçimlerini farklılaştırdıkları da gösterilmiştir. Fakat finansman yahut kar tahakkukları gerçekleştiği ve firma tarafında kayıtların açılması gerektiği anda muhasebe sistemi sekülerleşmekte ve kayıtlar faizli muameleden ayrılmamaktadır. Bu durum katılım bankalarının başarılı operasyonlarının ve sürdürülebilir iş modellerinin muhasebesinin firma tarafında dışlandığı izlenimi uyandırmaktadır.

Buna göre bir firmanın hangi tür banka ile çalıştığını kayıt sistemi üzerinden anlamak mümkün değildir. Dünyada faizsiz finansal sistem gelişmekte ve bu alanda yatırım yapan uzmanlaşmış fonlar çoğalmaktadır. Katılım endeksi gibi borsa şirketlerinin faizli borç-alacak yapılarını da ele alan kriterler üzerinden endeksler hesaplanmakta ve firmalara bu yolla yatırımlar çekilmektedir. Bu yönüyle mevcut seküler kayıt yapısının Türkiye’de faaliyet gösteren ve katılım finansı hizmetinden yararlanan firmalar için dezavantaja neden olacağı anlaşılabilir. Bu nedenle finansal ihtiyaçlarını faizsiz yöntemlerle karşılayan işletmelerin muhasebe kayıt yapılarının da faizsizleştirilmesi için gerekli skontların tanımlanması gerekmektedir.

Bu çalışmada gösterilen katılım bankası kayıtlarının tersi işletme tarafında da kullanılabilir. Oluşturulan kayıtlar bu alanın profesyonelleri, araştırmacılar ve düzenleyiciler için önemlidir. Bu çalışma ihtiyaç duyulan diğer bankacılık işlemlerinin de kayıt yapılarını karşılaştıracak araştırmalar için yol açıcı niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Abdel-Magid, M. F. (1981). The Theory of Islamic Banking: Accounting Implications. *International Journal of Accounting*, Vol. 17, No. 1, pp. 79-102.
- Ağkan, F. (2018), AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 235-245
- Arzova, S.,B., Şahin, B.,Ş. (2019) Tarımda Kira Sertifikalarının (Sukuk) Kullanımı, Muhasebeleştirilmesi ve Hukuki Boyutu, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, 1-24
- Aydoğmuş, T. (2019), “Murabaha İşlemlerinin TFRS ve İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe Standartları Kapsamında Değerlendirilmesi: Albaraka Türk Örneği”, Sivas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Ayub, M. (2017). *İslami Finansı Anlamak*, Cev. Kollektif, İktisat, İstanbul,
- Bayındır, S. (2017). Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısında Sunulan Tebliğinden, *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı*, Ankara
- Büyüktemiz, E., Tereman, Ö., Kablan, A. (2019) Katılım Bankalarına Özel Faizsiz Finansal Muhasebe Standartlarının (FFRS) Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)

- ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile Karşılaştırılması, Uyum ve Farklılıkları, *Güncel Konularla Bankacılık ve Finans*, Der Yayınları
- Çetin, A. (2017). *Katılım Ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi Ve Bir Uygulama*. Marmara Üniversitesi, PhD Thesis.,
- Deran, A., Dikmen, B.B. (2019) Sukuk ve Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikalarının Muhasebeleştirilmesi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(3), 907-927
- Dinc, Y. (2017) The Functioning and Accounting of Musharakah Financing in Participation Banks and Firms; Problems and Recommendations, *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 3(2), 159-169
- Elitaş, C., Ergüden, E., (2016) Vergi Usul Kanunundan Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Doğru: Finansal Tabloların Yolculuğu, *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(2), 265-296
- Erkuş, H., & Çemberlitaş, İ. (2016). İslâmî Finansal Araçlardan Olan Sukuk'ların Muhasebeleştirilmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 245-262.
- Ersoy, M., Süner, M., (2019) AAOIFI Standartlarının Türkiye'deki Katılım Bankalarına Olası Etkileri, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 226-245
- Güçlü, F., Kılıç, M. (2020). İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi ve İslami Finansa Yön Veren Uluslararası Kuruluşlar Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 75-91
- Güney, A. (Ed.) (2016). *Banka Muhasebesi*, Lisans Yayıncılık, İstanbul
- Haniffa, R., Hudaib, M., & Mirza, A. M. (2004). Accounting Policy Choice within the Shariah Islamiiah Framework. *Discussion Papers In Accountancy And Finance, SOBE, University Of Exeter*, 2, 4-19.
- KGK, (2020), Faizsiz Finans Muhasebe Standartları, [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-\(FFMS\)](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-(FFMS)) (erişim 30.04.2018 18:33)
- Kartal, M.T., Ay, H. (2019), Türkiye'de Faizsiz Finans Kuruluşları Açısından Bir Dönüm Noktası: Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) Üzerine Bir İnceleme, *Journal of International Banking Economy and Management Studies*, 2(1), 77-102
- Katılım Endeksi. (2018) Endeks Kuralları, http://www.katilimendeksi.org/subpage/21/endeks_kurallari (erişim 27.04.2018 22:43),
- Kızılot, Ş. (1990). Alacak ve Borç Senetlerine Reeskont Uygulaması, *Uygulamalı Mevzuat Dergisi*, Sayı 13,
- Koç, Y.Y., (2008). *Genel Muhasebe*, 16. Baskı, Nobel Yayınları, İstanbul
- Lewis, M. K. (2001, June). Islam and accounting. In *Accounting forum* (Vol. 25, No. 2, pp. 103-127). Blackwell Publishers Ltd.
- Napier, C. (2007). Other cultures, other accountings? Islamic accounting from past to present. In *5th Accounting History International Conference, Banff, Canada* (pp. 9-11).
- Napier, C. (2009). Defining Islamic accounting: current issues, past roots. *Accounting History*, 14(1-2), 121-144.

- Nugraheni, P., & Azlan Anuar, H. (2014). Implications of Shariah on the voluntary disclosure of Indonesian listed companies. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 12(1), 76-98.
- Othman, R., Thani, A. M., & Ghani, E. K. (2009). Determinants of Islamic social reporting among top Shariah-approved companies in Bursa Malaysia. *Research Journal of International Studies*, 12(10), 4-20.
- Özulucan, A., Deran, A. (2009). Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:11,
- Pomeranz, F. (1997). The accounting and auditing organization for Islamic financial institutions: An important regulatory debut. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 6(1), 123-130.
- Rahman, A. R. A., & Rahim, A. (2003). Accounting regulatory issues on investments in Islamic bonds. *International Journal of Islamic Financial Services*, 4(4), 1-11.
- Sarea, M. A., & Hanefah, M. M. (2013). The need of accounting standards for Islamic financial institutions: evidence from AAOIFI. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 4(1), 64-76.
- Sellami, Y. M., & Tahari, M. (2017). Factors Influencing Compliance Level with AAOIFI Financial Accounting Standards by Islamic Banks, *Journal of Applied Accounting Research*, 18(1), 137-159.
- Shariff, R. A. M., & Rahman, A. R. A. (2003). An exploratory study of Ijarah accounting practices in Malaysian financial institutions. *International Journal of Islamic Financial Services*, 5(3), 1-15.
- Siswantoro, D., & Ibrahim, S. H. M. (2017). Should Islamic Accounting Standard Follow to International Financial Reporting Standards (Ifrs)? a Lesson From Malaysia. *Media Riset Akuntansi, Auditing & Informasi*, 13(1), 35-58.
- Suandi, A. B. (2010). Discussions on Equity Theories in Islamic Accounting Literature: Is There Any Contribution to Work on Classification of Elements?.
- Şeker, S. (1999). *Dönemsonu İşlemleri*, Yaklaşım Yayınları, Ankara,
- Taheri, M. R. (2000). The basic principles of Islamic economy and their effects on accounting-standards-setting. *International Journal of Islamic Financial Services*.
- Velayutham, S. (2014). "Conventional" accounting vs "Islamic" accounting: the debate revisited. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 5(2), 126-141.

Düzenlemeler

- Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 29511 sayılı Resmi Gazete,
- BDDK Muhasebe Uygulama Yönetmeliği, 22.06.2002 tarihli, 24793 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete,
- Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Sıra No: 1, 26.12.1992 tarih ve 21447 sayılı Resmi Gazete,
- Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Sıra No: 4, 18.3.1995 tarih ve 22231 sayılı Resmi Gazete,
- Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Sıra No: 6, 7.3.1996 tarih ve 22573 sayılı Resmi Gazete,
- Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliği, Seri:XI, No:25

Sermaye Piyasasında Mali Tablo ve Raporlara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ, Seri:XI, No:1 (Eski Mevzuat)

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat, 09/09/2016 tarih 29826 sayılı Resmi Gazete,

TMS 18 Hasılat, 09/12/2005 tarih ve 26018 sayılı Resmi Gazete

Vergi Usul Kanunu Hakkında Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 29/07/98 tarihli, 4369 sayılı Resmi Gazete,

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 10/01/1961 tarihli, 10703 sayılı Resmi Gazete,

238 Seri No.lu VUK Genel Tebliği,02/03/1995 tarihli, 22218 sayılı Resmi Gazete,

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 06/01/1961 tarihli, 10700 sayılı Resmi Gazete,

4389 Sayılı Bankalar Kanunu, 23/06/1999 tarihli, 23734 sayılı Resmi Gazete,

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 01/11/2005 tarihli, 25983 sayılı Mükerrer Resmi Gazete,

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 21/06/2006 tarihli, 26205 sayılı Resmi Gazete,

EK Tablo 1. *Mevduat İşlemine İlişkin Ticari Banka Kayıtları*

010 KASA	100.000	100.000
310 TASARRUF MEVDUATI		
Vadeli		
<i>Vadeli Tasarruf Mevduatı Hesabı Açılması Kaydı</i>		
-----01/10/2018-----		
----- 31/12/2018 -----		
610 TL MEVDUATA VERİLEN FAİZLER (Gelir Tablosu)	3.000	3.000
360 FAİZ VE GİDER REESKONTLARI (Bilanço)		
<i>3 Aylık faizin dönem sonunda tahakkuk kaydı</i>		
<i>100.000 x 0,12 / 12 x 3 = 3.000</i>		
-----01/04/2019-----		
610 TL MEVDUATA VERİLEN FAİZLER (Gelir Tablosu)	3.000	3.000
360 FAİZ VE GİDER REESKONTLARI	3.000	6.000
310 TASARRUF MEVDUATI		
Vadeli		
<i>Vade sonundaki kayıt</i>		
-----/--/--		

Kaynak: Yazarlar

EK Tablo 2. *Mevduat İşlemine İlişkin İşletme Kayıtları*

102 BANKA -Vadeli	100 KASA	100.000	100.000
<i>Vadeli Tasarruf Mevduatı Hesabı Açılması Kaydı</i>			
-----01/10/2018-----			
31/12/2018			
181 GELİR TAHAKKUKU (Bilanço)			
642 FAİZ GELİRLERİ (Gelir Tablosu)		3.000	3.000
<i>3 Aylık faizin dönemsonunda tahakkuk kaydı</i>			
<i>100.000 x 0,12 / 12 x 3 = 3.000</i>			
-----01/04/2018-----			
102 BANKA		106.000	
-Vadesiz			
102 BANKA			100.000
Vadeli			
181 GELİR TAHAKKUKU			3.000
642 FAİZ GELİRLERİ (Gelir Tablosu)			3.000
<i>Vade sonundaki kayıt</i>			
-----/--/--			

Kaynak: Yazarlar

EK Tablo 3. Kredi İşlemine İlişkin Ticari Banka Kayıtları

-----01/10/2018----- 118 KISA VADELİ TEMİNATLI DİĞER 010 KASA <i>Kredi verilmesinin kaydı</i>	50.000	50.000
-----31/12/2018----- 220 KREDİ FAİZLERİ VE GELİRLERİ TAHAKKUK VE REESKONTLARI (Bilanço) 514 KISA VADELİ DİĞER KREDİLERDEN ALINAN FAİZLER (Gelir Tablosu) <i>Faiz tahakkuku kaydı</i>	500	500
-----01/04/2019----- 010 KASA 118 KISA VADELİ TEMİNATLI DİĞER KREDİLER 220 KREDİ FAİZLERİ VE GELİRLERİ TAHAKKUK VE REESKONTLARI 514 KISA VADELİ DİĞER KREDİLERDEN ALINAN FAİZLER <i>Kreditinin kapatılması kaydı</i>	51.000	50.000 500 500
-----/--/-------		

Kaynak: Yazarlar

EK Tablo 4. Kredi İşlemine İlişkin Firma Kayıtları

	01/10/2018	31/12/2018	01/04/2019
102 BANKA		50.000	50.000
300 BANKA KREDİLERİ			
<i>Kredi çekilmesinin kaydı</i>			50.000
780 FİNANSMAN GİDERLERİ		500	
381 GİDER TAHAKKUKLARI			
<i>Faiz tahakkuku kaydı</i>			500
300 BANKA KREDİLERİ			50.000
381 GİDER TAHAKKUKU			500
780 FİNANSMAN GİDERLERİ			500
102 BANKA			
<i>Kredinin kapatılması kaydı</i>			51.000

Kaynak: Yazarlar

Ek Tablo 5. Reeskont Kredisine İlişkin Ticari Banka Kayıtları

9.. CİRANTALARIMIZ - Banka A.Ş.	500.000	500.000
9.. CİRANTALARIMIZ - T.C. Merkez Bankası <i>Senetlerin Merkez Bankasına Teslim Edilmesi</i>		
020 T.C. MERKEZ BANKASI	450.000	
620 T.C. M.B. KREDİLERİNE VERİLEN FAİZLER	50.000	
340 T.C. MERKEZ BANKASI KREDİLERİ <i>Müşteri Senetleri Reeskontu Karşılığı Kredi Kullanılması</i>		500.000
340 T.C. MERKEZ BANKASI KREDİLERİ 020 T.C. MERKEZ BANKASI <i>Kredinin Kapatılması</i>	500.000	500.000
9.. CİRANTALARIMIZ – T.C. Merkez Bankası 9.. CİRANTALARIMIZ – Banka A.Ş. <i>Senetlerin Merkez Bankasından Geri Alınması</i>	500.000	500.000

Kaynak: Yazarlar

EK Tablo 6. Katılım Fonuna İlişkin Katılım Bankası Kayıtları

010 KASA	100.000	100.000
320 KATILMA HESABI		
- Vadeli		
Vadeli Katılma Hesabı Açılması Kaydı		100.000
-----31/12/2018-----		
620 TL KATILMA HESAPLARINA VERİLEN KAR PAYLARI (Gelir Tablosu)	2.500	2.500
360 KARPAYI VE GİDER REESKONTLARI (Bilanço)		
3 Aylık karpayının dönemsonunda tahakkuk kaydı		
100.000 x 0,10 / 12 x 3 = 2.500		2.500
-----01/01/2019-----		
360 KARPAYI VE GİDER REESKONTLARI	2.500	2.500
620 TL KATILMA HESAPLARINA VERİLEN KAR PAYLARI	2.500	2.500
Reeskont iptali (bir sonraki gün)		
-----01/04/2019-----		
620 TL KATILMA HESAPLARINA VERİLEN KAR PAYLARI (Gelir Tablosu)	5.500	5.500
320 KATILMA HESABI		
- Vadeli		
100.000 x 0,11 / 12 x 6 = 5.500		5.500
Vade sonundaki kayıt		
-----/--/--		

Kaynak: Yazarlar

EK Tablo 7. Katılım Fonuna İlişkin İşletme Kayıtları

102 BANKA -Vadeli	01/10/2018	100.000	100.000
100 KASA			100.000
Vadeli Tasarruf Menđuatı Hesabı Açılması Kaydı			
	31/12/2018		
181 GELİR TAHAKKUKU (Bilanço)		2.500	2.500
642 FAİZ GELİRLERİ (Gelir Tablosu)			
3 Aylık faizin döneminsonunda tahakkuk kaydı			
100.000 x 0,10 / 12 x 3 = 2.500			
	01/01/2019		
642 FAİZ GELİRLERİ		2.500	2.500
181 GELİR TAHAKKUKU			
Reeskont iptali			
	01/04/2019		
102 BANKA		105.500	100.000
-Vadesiz			
102 BANKA			100.000
- Vadeli			
642 FAİZ GELİRLERİ (Gelir Tablosu)			5.500
Vade sonundaki kayıt			
	/--/		

Kaynak: Yazarlar

EK Tablo 8. Finansmana (Kredi) İlişkin Katılım Bankası Kayıtları

-----01/10/2018----- 118 KISA VADELİ DİĞER KREDİLER 010 KASA <i>Kredi verilmesinin kaydı</i>	50.000	50.000
-----31/12/2018----- 220 KREDİ KAR PAYI GELİR TAHAKKUK REESKONTLARI Bilanço	500	500
518 KISA VADELİ DİĞER KREDİLERDEN ALINAN KAR PAYLARI Gelir Tablosu <i>Faiz tahakkuku kaydı</i>	51.000	50.000
-----01/04/2019----- 010 KASA 118 KISA VADELİ DİĞER KREDİLER 220 KREDİ KAR PAYI GELİRLER TAHAKKUK VE REESKONTLARI 518 KISA VADELİ DİĞER KREDİLERDEN ALINAN KAR PAYLARI <i>Kreditinin kapatılması kaydı</i>	500	500
-----/--/--	500	500

Kaynak: Yazarlar

EK Tablo 9. Finansmana (Kredi) İlişkin İşletme Kayıtları

102 BANKA	01/10/2018		
300 BANKA KREDİLERİ		50.000	50.000
<i>Kredi çekilmesinin kaydı</i>			
780 FİNANSMAN GİDERLERİ	31/12/2018	500	500
381 GİDER TAHAKKUKLARI			
<i>Faiz/kar payı tahakkuku kaydı</i>			
300 BANKA KREDİLERİ	01/04/2019	50.000	
381 GİDER TAHAKKUKU		500	
780 FİNANSMAN GİDERLERİ		500	
102 BANKA			51.000
<i>Kreditinin kapatılması kaydı</i>			
	/-/-		

Kaynak: Yazarlar

MALEZYA'NIN YAPILANDIRILMIŞ ÜRÜNLERİNDE İSLAMI GÖMÜLÜ OPSİYONLAR: SORUNLAR VE ZORLUKLAR

Tawfik AZRAK^a

Social Sciences University of Ankara, Türkiye

Hazimi FOZİAH^b

Universiti Sultan Zainal Abidin, Malezya

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 21 Ocak 2020

Kabul: 31 Haziran 2020

JEL Sınıflandırma:

P40

P42

O53

Anahtar Kavramlar:

İslami bankalar,
Yapılandırılmış
ürünler,
Gömülü opsiyonlar

ÖZ

Yapılandırılmış Ürünler, getirinin vade tarihi, kupon tarihi, sermaye koruma seviyesi (SMR Varlık Yönetimi) gibi önceden tanımlanmış özelliklere sahip bir dayanak varlık ile bağlantılı olduğu tasarruf veya yatırım ürünleri olarak tanımlanabilir. İslami yapılandırılmış ürünler aslında İslam hukukuna uyumlu yapılandırılmış ürünlerdir. Bu ürünler amaç, ekonomik faydalar ve temel yapısal özellikler açısından geleneksel ürünlere benzerlik taşırlar. Aralarındaki fark, İslami yapılandırılmış ürünlerin riba (faiz), gharar (belirsizlik), zulm (adaletsizlik)'den kaçınarak İslam hukuku ilkelerine bağlı kalması ve bu ilkelerle uyumlu şekilde bir bütün olarak çalışmasıdır. Bu, yatırımı yapılandırmak için Malezya Merkez Bankası Şer'i Danışma Kurulu tarafından onaylanan İslam hukuku sözleşmelerinin kullanılmasını ve İslam hukuku tarafından izin verilen dayanak varlıkları içerir. Kurulduğu günden bu zamana kadar sektöre kazandırılmasına rağmen, İslami yapılandırılmış ürünlerin uygulamalarının birçok İslam hukuku sorunu var. Bu çalışma Malezya'daki İslami bankalarda yapılandırılmış ürünler için hem literatürün hem de çeşitli vaka çalışmalarının derinlemesine analizlerini kullanarak bu ürünlerin İslam hukuku açısından en önemli sorunlarının analizini ve değerlendirmesini yapmaktadır. Çalışmanın bulguları, Malezya'da kullanılan yapılandırılmış ürünlerin mevcut uygulamasının İslam hukuku açısından bir dizi sorununa sahip olduğunu, bu ürünlerin piyasada İslam hukukuna tamamen uyumlu şekilde faaliyete göstermesi için mevcut sorunların hem bankalar hem de endüstri tarafından düzeltilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

^a **Sorumlu yazar:** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkez. E-posta: tawfik.azrak@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9059-2115>

^b Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Universiti Sultan Zainal Abidin, Malezya. E-posta: nikhazimi@unisza.edu.my, <https://orcid.org/0000-0002-1001-5877>

Kaynak göster: Azrak, T. ve Foziah, H.. (2020). Malezya'nın Yapılandırılmış Ürünlerinde İslami Gömülü Opsiyonlar: Sorunlar ve Zorluklar. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(1) 103-124.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Tüm Hakları Saklıdır.

ISLAMIC EMBEDDED OPTIONS IN STRUCTURED PRODUCTS OF MALAYSIA: ISSUES AND CHALLENGESTawfik AZRAK^c*Social Sciences University of Ankara, Turkey*Hazimi FOZIAH^d*Universiti Sultan Zainal Abidin, Malaysia***ARTICLE INFO****Article history:**

Received: January 21, 2020

Accepted: June 31, 2020

JEL Classification:

P40

P42

O53

Keywords:Islamic banks,
Structured products,
Embedded options**ABSTRACT**

Structured Products could be defined as savings or investment products in which the return is linked to an underlying asset with pre-defined features such as the maturity date, coupon date, capital protection level (SMR Wealth Management). Islamic structured products are essentially Shariah-compliant structured products. They bear similarities to conventional products in terms of purpose, economic benefits and basic structural features. The difference being that Islamic structured products adhere to Shariah principles by avoiding riba (usury), gharar (uncertainty), zulm (injustice), and operate holistically in a Shariah-compliant manner. This includes utilizing Shariah contracts approved by the Shariah Advisory Council of the Central Bank of Malaysia to structure the investment and contains underlying assets that are permissible by Shariah. Despite having been introduced into the industry since its establishment, implementing Islamic structured products have many Shariah issues. Using in-depth analyses of both the literature and several case studies for structured products in Islamic banks in Malaysia, this paper analyzes and assesses the most important Shariah issues surrounding Islamic structured products in Malaysia. Our findings confirm that the current implementation of Malaysian structured products continues to possess a number of Shariah issues, which need to be corrected by both the banks and the industry in order to have fully Shariah-compliant structured products to be operational in the market.

^c Corresponding Author: Assistant Professor, Social Sciences University of Ankara, International Center for Islamic Economics and Finance. E-mail: tawfik.azrak@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9059-2115>

^d Faculty of Economic and Management Sciences, Universiti Sultan Zainal Abidin, Malaysia. E-mail: nikhazimi@unisza.edu.my, <https://orcid.org/0000-0002-1001-5877>

To cite this article: Azrak, T. and Foziah, H. (2020). Islamic Embedded Options in Structured Products of Malaysia: Issues and Challenges. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 103-124.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

The routes of structured products emerged in the 1970s. It was, however, only in the 1990s that the first equity-linked, capital protected structured product began to be introduced on a large scale. Since becoming an identifiable asset class in the 1980s with the development of financial derivatives, structured products have become a mainstream investment tool for both retail and institutional investors. Although structured products have been associated with some of the most widely publicized financial of the 1980s⁵, including the collapse or near-collapse of Enron, Parmalat, AIG and Bear Stearns, the market for structured products has only continued to expand. The popularity of structured products accelerated in the mid-2000s. Since the 2008 crisis, the structured products market has once again accelerated the market. In 2011 alone, the global issuance of new retail structured products was estimated to be over US\$400 billion. It is no secret that *Shariah*-compliant products have universally weathered the 2008 global financial crisis. Following the crisis, the perception that *Shariah*-compliant structured products and investment products are both more ethical and more transparent than conventional structured products has attracted many investors and, interestingly, the demand for Islamic investment products to be gaining more popularity than conventional products in 2009 and much of 2010.

Structured products are relatively new in the Malaysian capital market. It was on 10th December 2003 that the Securities Commission (SC) first released the 'Guidelines on the Offering of Structured Products'. The purpose of this guideline is to facilitate universal brokers, merchant banks, conventional and Islamic commercial banks, performance-guaranteed special purpose vehicles (SPV) established by any of the above-mentioned institutions to issue "structured products" tailored to the needs of sophisticated investors. Thus, since 2004, Malaysian financial institutions have been actively offering structured products to investors. From 2004 until June of 2009, the SC has approved RM 236.85 billion worth of structured products, including RM 22.8 billion of Islamic structured products. This remains relatively small in comparison to the market share of conventional structured products.

Some of the main targets for Islamic structured products are Islamic institutional investors and high-net-worth (HNW) families due to their preference for high returns. Islamic structured products are also preferred because the principal amount is protected, which is useful when the market trends are downwards. A further reason for its popularity is that it shows Islamic banks' natural progression of advancement from offering only *Mudarabah*-based unrestricted Profit Sharing Investment Accounts (PSIA), which are similar to

5 SRP Academy – History of structured products

<https://www.structuredetailproducts.com/srp-academy/structured-products-history>

Islamic structured products. It is offering structured products in the form of restricted PSIA (depositors' money is used for specific projects and investments) and structured retail products offered in the form of structured deposits.

Structured products are usually made with several embedded features including risk mitigation, risk transfer, principal protection (usually provided if the investment is held until maturity), the profit margin dictated by the performance of the underlying or reference asset, and the potential return may exceed average investment returns. In addition, with the growing demand for *Shariah*-compliant investments from increasingly wealthy areas of the world, it has naturally attracted the attention of large Western banks, and in response, these banks have all developed their own Islamic finance capabilities. They have focused much of their attention on developing the fixed income side of the Islamic capital market. Western banks have done so largely by treating Islamic finance as a type of structured product, applying the same skills, and, in many cases, the same staff used in the structured products field to create *Shariah*-compliant, fixed income instruments. In other words, many Western banks are creating Islamic fixed income securities that are essentially a new type of structured product⁶.

Definition

To begin with, there is no standard definition of structured products. Therefore, it is necessary to look at some of the definitions of structure products that are currently being used. Professor Campbell R. Harvey of Duke University defines structured products as “investment vehicles based on a basket of underlying securities, such as derivatives, equities, debt issuance, commodities, indices, currencies, or any combination thereof.”⁷

The Q Finance dictionary sees structured products as a customized financial contract, legally binding between a client and an investment bank, designed to meet a client's specific needs and stating the specific terms that have been agreed.⁸

The Financial Industry Regulatory Authority (FINRA) defines structured products as “securities derived from or based on a single security, a basket of securities, an index, a commodity, a debt issuance and/or a foreign currency”. Based on (important information about structured products by Robert W. Baird & Co “They are a hybrid between two asset classes typically issued in the form of a corporate bond or a certificate of deposit, but instead of having

6 <http://www5.austlii.edu.au/au/journals/JLLawFinMgmt/2011/2.pdf>

⁷ Structured Product: Farlex Financial Dictionary - The Free Dictionary by Farlex

⁸ Definition of Structured Product: QFinance Dictionary

a predetermined rate of interest, the return is linked to the performance of an underlying asset class.”

As may be seen from the three definitions provided above, it is difficult to find an exact definition that can be agreed upon. However, for the purpose of this paper, the definition provided by the SC of Malaysia will be utilized. SC defines structured products as “any investment product that falls within the definition of securities that provides the holder with an economic, legal, or other interest in another asset (the underlying asset) and derives its value by reference to the price or value of the underlying asset.” The SC notes that the 'underlying asset' refers to any security, index currency, commodity, or other assets, or a combination of such assets. It goes on to say that securities are in reference to debentures, stocks or bonds issued by any government, shares in or debentures of a body incorporated or unincorporated, unit trusts, prescribed investments, and includes an option or interest in respect thereof.

Types of Structured Products

Table 1. *Types of structured products*

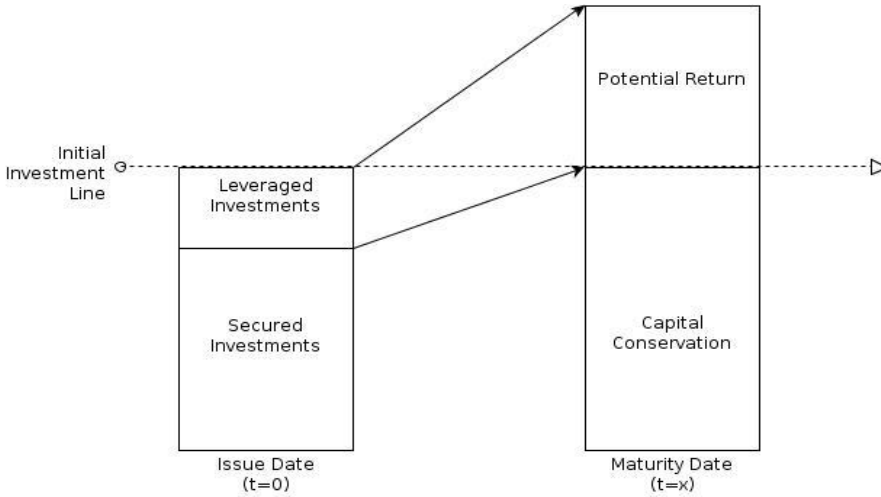
Equity-Linked Notes	Bond-Linked Notes	Credit-Linked Notes	Commodities-Linked Notes
Index-Linked Notes	Currency-Linked Notes	Hybrid-Linked Notes	Interest Rate-Linked Notes

Source: Authors.

The most important characteristic of structured products is that the securities involved are structured with derivative instruments. There are many types of derivative instruments available, and options are some of the most common instruments used. An option is an instrument that provides the option holder with the right, but not the obligation, to buy or sell an asset at a specified future date. As a result, it has become a popular ingredient applied in structured products as a 'peace of mind' feature by limiting the liabilities; at the same time, options also limit the potential benefits of the investment.

Figure 1 gives an illustrative example of how general structured product works. Let us imagine that RM100 is invested into this structured product. The initial investment is then divided into two separate portfolios. The first portfolio is a secured investment that provides a guaranteed return at the maturity date. The second portfolio is the leveraged investment that is expected to provide an excess return if it performs as anticipated at the maturity date. However, if the second portfolio does not perform to how the issuers had planned, the investors will at least get back the original amount of capital invested into the structured product.

Figure 1. An example of structured products

Source: www.investopedia.com

Islamic Structured Products

Islamic structured products are essentially *Shariah-compliant* structured products. They perform in a similar manner to conventional ones in terms of purpose, economic benefits and basic structural features. The difference being that Islamic structured products adhere to *Shariah* principles, avoiding *riba* (usury), *gharar* (uncertainty), *zulm* (injustice), and operates holistically in a *Shariah-compliant* manner. This includes utilizing *Shariah* contracts approved by the *Shariah* Advisory Council (SAC) to structure the investment and contains underlying assets that are permissible in *Shariah*.

Islamic structured products are currently being offered in three different forms: structured deposits, structured notes and certificates, as well as hedging solutions. Structured deposits are usually offered to banks' premier clients (corporate and HNW). Structured notes are sold as over-the-counter securities or through exchanges. Moreover, with the recent introduction of Islamic derivatives market in Malaysia, the tradeability of Islamic structured products is bound for improvements in the future. Islamic hedging solutions are offered by some Western investment banks in the form of profit rate swaps, currency swaps, and other Islamic derivatives.

Table 2. Shariah contracts used in building structured products

Shariah Concepts and Principles Approved by Shariah Advisory Council (SAC)	
Primary Shariah Principles	Supplementary Shariah Principles
• <i>Bai` Bithaman Ajil</i> (BBA) (Deferred-Payment Sale) • <i>Bai` Inah</i> (Sale with Immediate Repurchase) • <i>Bai' Istijrar</i> (Supply Sale) • <i>Bai` Salam</i> (Advance Purchase) • <i>Bai' Wafa'</i> (Sale and Repurchase) • <i>Ijarah</i> (Leasing) • <i>Ijarah Thumma Bai</i> (Lease to Purchase) • <i>Istisna'</i> (Purchase Order) • <i>Mudarabah</i> (Profit-Sharing) • <i>Murabahah</i> (Cost-Plus Sale) • <i>Musharakah</i> (Profit and Loss Sharing) • <i>Qard Hasan</i> (Benevolent Loan)	• <i>Bai` Dayn</i> (Debt Trading) • <i>Bai` Muzayadah</i> (Open-Bidding Trading) • <i>Kafalah</i> (Guarantee) • <i>Hak Tamalluk</i> (Ownership Right) • <i>Hibah</i> (Gift) • <i>Hiwalah</i> (Remittance) • <i>Ibra'</i> (Rebate) • <i>Ittifaq Dhimni</i> (Pre-Agreed Contract) • <i>Rahnu</i> (Collateral) • <i>Sukuk</i> (Securities) • <i>Ujrah</i> (Fee) • <i>Wakalah</i> (Agency)

Source: Authors

Islamic structured products in Malaysia are required to contain only the *Shariah* concepts and principles that have been approved by the SAC, as shown in a non-exhaustive list above. The structure provider must also observe the nature of the contracts (*Muqtada al-Aqad*) used in creating Islamic structured products. Unlike conventional structured products that are specification driven, Islamic structured products are contract-driven. If the structured product utilizes sale-based contracts such as *Murabahah* and *Tawarruq*, the contract's structures must contain sale-based contractual features. Hence, it must be built with complete pillars of contracts including *Mawdu' al-Aqd* (subject matter of the contract), *al-Aqidan* (the two contracting parties), and *Sighah* (statement of contract). Additionally, the returns must be based on the sale price (purchase price plus profit). If the structure utilizes participatory contract such as *Mudarabah* or *Musharakah*, the contract's structures must contain the nature of a participatory contract. In this case, the returns must be based on a profit-sharing ratio, contribution determined for *Musharakah*, and mutually agreed for *Mudarabah*. If the structure utilizes a *Wakalah bi al-Istithmar*

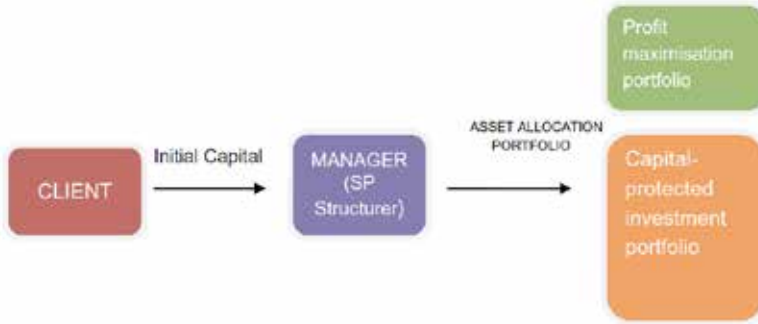
contract, it must contain service-based features, and the financial institution will determine the amount of fixed fee the customer shall pay upfront.

Earlier, we mentioned several common types of structured products. However, it is necessary to revisit the list and re-evaluate what types of structured products are compliant with the *Shariah*. Interest-linked notes are not accepted because they contain *riba*. Bond-, currency-, and credit-linked notes are also generally disapproved due to the existence of *riba* elements. Equity- and index-linked notes may be acceptable if the underlying equities and indices are *Shariah*-compliant. This is enforceable because there are many *Shariah*-compliant equities and *Shariah*-compliant indices available in the market. Commodity-linked notes are also accepted as long as the commodity and its derivative contracts are *Shariah*-compliant. Hybrid-linked notes can be accepted as long as the foundations within the hybrid securities comply with the *Shariah* principles. Most successful Islamic structured products offerings are exposed to the commodity market, and it began with Deutsche Bank commodity-linked Islamic structured product with reference to platinum, aluminum, and crude oil by Abu Dhabi Commercial Bank. Due to the excellent performance of commodities futures during economic downturns, commodity-linked Islamic structured product becomes an attraction to the Islamic investors.

The underlying securities of the structured products must be *Shariah*-compliant top to bottom. It should not be securities that are involved in *riba*, *gharar*, *zulm*, *qimar* (gambling), *maysir* (speculation), and any form of activities that renders the asset *haram* (prohibited). To ensure that the underlying securities are *Shariah*-compliant, it is normally certified upon issuance by *Shariah* advisors. For equity stocks and indices, there are bodies that apply Islamic stock screening criteria to ensure that the stocks are *Shariah*-compliant. A *Shariah*-compliant structured product must also go through a two-tier regulatory requirement: First, the rating requirement that is necessary for all types of structured products. Second, to be approved by *Shariah* concept and principles that are only applicable to Islamic structured products.

However, there are two broad types of Islamic structured products: First is the fully *Shariah*-compliant structured product, which contains a *Shariah*-compliant structure and underlying asset. This is commonly produced by fully-fledged Islamic banks and subsidiary Islamic banks due to the preference of purer products. The second is the *Shariah* bridged products which contain a *Shariah*-compliant structure but non-*Shariah compliant* underlying asset. This type of structured products is currently offered by Western banks.

Figure 2. Example of Islamic structured products

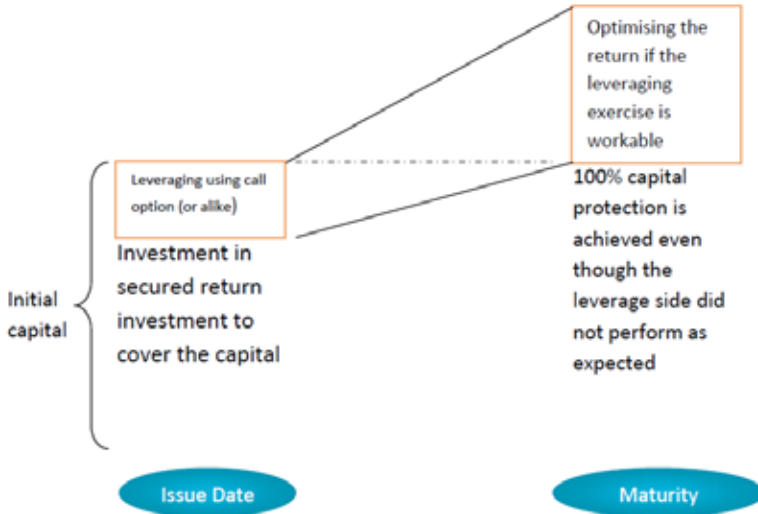

Source: Securities Industry Development Corporation (SIDC).

Figure 2 shows the most common structure of an Islamic structured product. The client provides the principal or initial capital to the structured product manager to be invested in a particular portfolio of investments. The clients of structured products are individuals (usually HNW), institutional investors, and even banks which resell the structured notes to their clients. The relationship between the client and the structured product manager is usually based on the *Mudarabah* or *Wakalah* contract. However, in no way does this affect how the asset allocation portfolio is managed. Instead, it only affects the manner in which the profits are to be distributed by the manager. For instance, in a *Wakalah* contract, the manager will take the upfront fee regardless of the performance of the structured product in the future. However, if the *Mudarabah* contract is used, the manager is only entitled to the profit-sharing ratio, and he will earn only if the structured product manages to generate a positive return at maturity.

Figure 3 demonstrates how the portfolio is created and distributed in equity-linked Islamic structured products. The initial capital provided by the client will be divided into two portfolios. The larger portion will be invested in a relatively secured investment which will cover the principal capital regardless of the performance of the leveraging instrument. This ensures that the capital invested is protected if the structured product fails to perform as anticipated at maturity. The smaller portion of the capital is used to 'buy' an Islamic option that is used to optimize the return on the investment. It can generate high profits if the option performs well. But if it does not perform as expected, the investor will lose all the money invested in this portfolio. However, their principal capital is already protected by the first portfolio, which provides enough returns to cover the initial capital.

Figure 3. *Equity-linked Islamic structured product*

Source: Dhiraj et al, 2019.

The most important aspect that needs to be monitored within the Islamic structured products is the embedded Islamic options. The reason for this is that leveraging an Islamic structured product using a conventional option is not possible under the current global view of *Shariah* rulings on options. It bears no similarities to the conventional options, nor is it a mere copy. However, the purpose of embedded Islamic options is to mitigate risks present within the structured product, and the principles present in the embedded Islamic option must be *Shariah*-compliant. Normally, an *Urbun* (downpayment) contract is utilized to create a *Shariah*-compliant call option. *Wa'ad* (promise) may, however, also be used to achieve a similar effect. *Wa'ad* can also be used for a *Shariah*-compliant forward.

The reason why Islamic options need to be embedded lies within the scope of option creation and trading. Creating an option (including the exercise and cancellation of that option) solely for hedging purposes is viewed as permissible by most scholars as it reduces *gharar* (contractual uncertainty) and is therefore regarded as a *maslahah* (contribution to the public interest).⁹ However, the trading of an option that is not accompanied by the trading of its underlying asset, with the intention to make a speculative gain (similar to gambling which

⁹ Mohammed Obaidullah, Islamic financial options; Sami al Suwailem, Hedging in Islamic finance.

is prohibited in *Shariah*) is regarded as impermissible by many scholars as it increases the *gharar*.

Urbun

Urbun is one of the principles used as an embedded Islamic option. In its literal translation, *Urbun* means to pay or to receive in advance. In *Urbun*, the deposited advance payment made to the seller is considered part of the purchase price if the buyer decides to continue with the contract. So, if the buyer decides to continue, he will only have to pay the remaining purchase price (the full purchase price minus the *Urbun* amount).

Urbun might, at first glance, appear to be much the same as a regular option contract; however, there are fundamental differences between *Urbun* and a regular option contract. First, the *Urbun* serves as a collateral or a guarantee that the potential buyer has the intention of purchasing the commodity. The *Urbun* also acts as a security for the seller if the buyer later wishes to withdraw from the purchase. Secondly, the *Urbun* of the commodity is considered to be part of the total price of the commodity, whereas, in the options contract, the premium is paid by the buyer to obtain the option to purchase the underlying at a fixed price and a fixed term in the future. As a result, when the option holder makes the decision to continue with the contract, he is still obligated to pay the full purchase price of the underlying asset.

Thirdly, in *Urbun*, both parties share the risk of transaction because the seller may not sell the item, and the buyer may reclaim back his downpayment. But in a conventional option, the option holder bears the entire risk while the financial institution is safe from any risk because of the secured premium paid to him. Here, the financial institution acts only as an option provider and has no concerns on the results of the client's forecast at all. A scenario such as this is not permissible in *Shariah* contracts because it lays down the risk of transaction solely to one individual, whereby *Shariah* recommends that the risk present in contracts should be borne by the parties in a just manner. Fourth, the purpose of an *Urbun* contract is to secure a future purchase of commodity with a total price known by all parties. If the client decides to proceed with the contract, a transfer of ownership is made for the underlying item in the contract. As such, the client does not bet on the future price of the underlying; he already knew the price when he entered into the contract.

Some writers have made the case that *Urbun* can be viewed as a 'real option'. In the *Urbun* context, the decision to exercise the option depends on real variables affecting the buyer's total utility rather than just the asset price. An option, however, is bought to monitor the price of the underlying asset where it will only be exercised if the underlying asset's price appreciates.

One of the virtues of the *Urbun* contract is that the *Urbun* holder is the owner of the securities during the holding period, thus entitling the *Urbun* holder to dividends generated from the securities during the holding period. This is because once the *Urbun* contract is enforced, the right and liability of the subject matter are transferred to the buyer. This is one of the primary reasons why the *Urbun* contract is suitable as an embedded option for a structured product, particularly equity-linked notes.

To illustrate how *Urbun* operates as an embedded option, we will look at the example of Islamic equity-linked structured product that is explained by Prof. Dr. Azmi Omar (Mahmud, Foziah, 2018) as:

1. The investor places the capital in an equity-linked structured product.
2. The bank will invest most of the capital (e.g. 85%) in a *Shariah*-compliant fixed income investment that provides a fixed amount of returns sufficient to protect the initial capital/principal investment.
3. The remaining portion of the capital (e.g. 15%) is invested in a "call option" using an *Urbun* contract.
4. The "call option" will benefit the investor if the equity price referred is in-the-money.
5. Alternatively, if the "call option" is out-of-the-money, the investor will only suffer a limited loss of the *Urbun* that will not affect the portion of the capital that is protected by the fixed income investment.

So far, there are several structured products that have been introduced which contain the concept of *Urbun*. CIMB's first equity-linked structured product 'Islamic All Stars Global' is a *Mudarabah Muqayyadah* (restricted *Mudarabah*) and *Urbun* based structured investment. The majority of the principal is invested into *Shariah*-compliant debt instruments for a minimum period of five years which will provide capital protection if held until maturity. The balance of the principal is invested into an *Urbun* contract which refers to the performance of the Islamic All Stars Index that consists of 20 global blue-chip multinational companies. It won the most innovative *Shariah*-compliant structured product in Asia, the best-guaranteed fund in Malaysia, and best local currency structured product in Malaysia in the Asset Mid-Year 2007 Triple A Derivatives and Structured Products award. Moreover, it was the first structured product offered in Malaysian Ringgit and Singaporean Dollar.

Bank Islam's first structured investment product, An-Najah NID-i is the first Islamic structured investment focused on healthcare. It invests into Islamic Negotiable Instruments (INI) structured along with the *Shariah* contract of *Mudarabah Muqayyadah*, and Baraka Aging Population Index options under the

Shariah contract of *Bai al-Urbun*. The structured product is managed by Societe Generale Asset Management. HSBC Amanah Islamic Equity-Linked Structured Investment-i is based on *Wakalah fi al-Istithmar* and also contains *Urbun* contracts.

Wa'ad

For a *Shariah* contract to be enforceable, it needs to fulfil three pillars of contract: *Mawdu al- Aqd* (the subject matter of the contract), *al-Aqidan* (the two contracting parties), and *Sighah* (the statement of the contract). *Wa'ad* is not obliged to strictly adhere to these pillars due to its unilateral nature, thus making it an attractive *Shariah* principle to be used in contracts. Due to its flexibility, *Wa'ad* has gained a great deal of exposure in the Islamic Finance market for several years now.

Three divergent views on the enforceability of *Wa'ad* are in existence which needs to be addressed. Based on special report derivatives (The Waad on the street) First, *Wa'ad* is legally enforceable because of the moral and legal obligation to honour the promise. This view is endorsed by Samura bin Jundab, Umar bin 'Abd al-Aziz, Hasan al-Basri, Said bin al-Ashwa, Ishaw bin Rahayawh, Ibn Shubrumah, Imam Bukhari, Ibn Arabi, Ibn al-Shat and al-Ghazzali¹⁰; Second, *Wa'ad* is enforceable, but despite the fact that fulfilling a promise is noble, it is neither enforceable nor mandatory through the court of law. This view is endorsed by Imam Abu Hanifah, Imam Al-Shafai', Imam Ahmad and several Maliki jurists¹¹. Third, *Wa'ad* in the context of *Murabahah* sale is morally binding. Its fulfilment may be enforceable in court if the unilateral pledge binding only on one of the parties in the *Murabahah*, and the promise has caused the promise to incur some cost¹². The Islamic Fiqh Academy (IFA) issued a *fatwa* supporting this view in December 1988, which resulted in more scholars coming out in support of this viewpoint¹³.

The Accounting and Auditing Organization of Islamic Financial Institution (AAOIFI) has also endorsed the IFA's *fatwa* to currency exchange transactions within the Islamic framework¹⁴, thus no longer confining *Wa'ad* solely to

¹⁰ Sheikh Mustafa Al-Zarqa, Introduction to Jurisprudence (Al-Madkhal Al-Fiqhi), Vol II, page 1,032; Islamic Banking and Finance Institute Malaysia, Islamic Finance Bulletin, July-September 2008, issue 21.

¹¹ Al-Ghamrawi, al-Siraj al-Wahhaj Ala Matn al-Minhaj li al-Nawawi, page 243; C. Chehata, Le concept de contrat droit musulman, 13 Archives de Philosophie du Droit (1968), page 129; Nurdianawati Irwani Abdullah, The status of promise (wa'ad) and its implications in contemporary Islamic banking, page 3, ISRA Islamic Finance Seminar, November 11 2008.

¹² Resolution number 2 and 3 of the Fifth Conference of the Islamic Fiqh Academy (Kuwait).

¹³ Liau Y-Sing, Waad is legally binding for compensations – scholar, April 1, 2009.

¹⁴ Muhammad Al Bashir Al Amine, Risk Management in Islamic Finance: an analysis of

Murabahah. Some scholars have, however, criticized the extension of the IFA's *fatwa*¹⁵.

Due to the development of Islamic finance, scholars find that the concept of *Wa'ad* is suitable to act as a derivative instrument which is *Shariah*-compliant. Unlike conventional derivative instruments used for speculation, *Wa'ad* is used strictly to mitigate profit and currency related risks. In other words, it is used for hedging purposes only. As a derivative instrument, *Wa'ad* has several interesting features such as being asset-based (with the exception of the currency unit), requiring *Wa'ad* made by both parties to be mutually exclusive, based on actual performance and must result in actual trading and should not be on notional basis, and assets must be used for profit swap.

The *Wa'ad*-based derivative has been applied in various different ways in order to mitigate risks. One such way is by providing *Shariah*-compliant options and hedging for profit-related risk (asset-based), currency-related risk (asset-based and currency-based), and providing conditions of exercise to achieve (*Shariah*-compliant cap, floor, or collar mechanism). It has also been used as *Shariah*-compliant mitigation of asset disposal risk, commercial risk, legal and regulatory risk by exercising the *Wa'ad* option through purchase-undertaking or even sales-undertaking.

To see how *Wa'ad* is used as an embedded option in a structured product, we will demonstrate with the example of a Rolling *Murabahah* structured product as shown by (Firoozye 2009):

1. We enter into a 5-Year *Murabahah* which matures at a value of RM 100 (the principal protection component). The prevailing 5-Year swap rates will be around 5%, thus costing the *Murabahah* only RM 75.
2. The bank offers the investor a unilateral undertaking (*Wa'ad*) to enter into a subsequent *Murabahah* starting in Year 5 for the duration of one (1) month. The cost of this *Wa'ad* is RM 25. This second *Murabahah* will have a markup of $(\text{LIBOR} + \text{Spread}) \times \text{Number} \times \text{RM } 100$ where the markup is determined from today until Year 5 at which point it is fixed.
3. If the markup is less than or equal to zero (0), the investor receives RM 100 in Year 5 and chooses not to roll into the second *Murabahah*.

derivatives instruments in commodity markets, Brill's Arab & Islamic Laws series (2008).

¹⁵ Frank E Vogel and Samuel L Hayes, *Islamic Law and Finance: Religion, Risk, and Return* (Arab and Islamic Laws, Volume 16) (Arab and Islamic Laws Series); The journey towards absolute return, *The Banker*, March 10, 2009.B

4. If the markup is positive, the investor will choose to exercise the *Wa'ad* and roll into the second *Murabahah*, thus receiving $RM\ 100 + (\text{LIBOR} + \text{Spread}) \times \text{Number} \times RM\ 100$ in 5 years and one (1) month.

In this example, the investor had successfully obtained a promise, namely the *Wa'ad*. Also, the second *Murabahah* is not based on a one month LIBOR, but some odd range-accrual linked cash flow. Note that the rolled *Murabahah* is not transferrable by selling it to a third party or resold back to the bank because it would be considered as *Bay' al-Dayn* (a sale of debt).

Wa'ad is also used in structuring a forex option since it is conceptually accepted by many scholars. The option's promisor may also receive a fee for facilitating the transaction. The objective of a *Wa'ad* forex option is to simply emulate the cash flow of a conventional forex cash flow. In this type of option, the majority of Muslim jurists have concluded that it can only be used for hedging and cost reduction purposes, not for speculation.

An example of some structured products which explicitly mentions that it contains *Wa'ad* is Maybank Structured Islamic Deposit (STRIDE-i) which is a commodity-linked note that is based on BBA-*Murabahah* and *Wa'ad*. It is wrapped as *Shariah*-compliant Negotiable Islamic Debt Certificate. It invests on wheat and copper due to demand that is driven from emerging economic giants such as India and China. It invests on copper futures on London Metal Exchange (LME) and wheat futures on the Chicago Board of Trade (CBOT). The investments in the futures are made using a *Wa'ad* arrangement. Majority of the principal is invested into Negotiable Islamic Debt Certificates which are held until maturity for capital protection.

CIMB Islamic Bank's 'Greater China and Commodities Income Protected Plus-i' is a *Shariah*-compliant credit-linked note that combines commodity and equity investments with protection referenced to CIMB Islamic Bank Tier 2 Junior Sukuk. It is based on the *Shariah* concepts of restricted *Mudarahah*, *Wa'ad*, and *Bai' al-Inah*. The upside of the investment is that it capitalizes on global recovery via Greater China equities and commodities market and uses the MSCI Taiwan Index, Hang Seng China Enterprise Index, and the S&P GSCI Excess Return Index as its reference indices. The principal is protected by CIMB's Tier 2 Junior Sukuk with an AA rating from Malaysian Rating Corporation Berhad.

Hong Leong Tokyo Marine Takaful introduced the Capital Protection Investment-Linked Fund (CPIL) Scheme. It is a three-year *Shariah-compliant* principal-protected *Takaful plan* investment using the concepts of *Murabahah* and *Wa'ad*. Its returns in the maturity are benchmarked against the best performing basket of investment based on real estate related indices (the

European Public Real Estate Index and Tokyo Stock Exchange REIT Index) and commodities (oil, copper, and zinc). Citibank was the structure provider while HLTM Takaful managed this scheme. It received an award from *The Asset* magazine the Most Innovative *Shariah* Compliant Structured Product in the 2008 Asia Pacific Structured Product and Derivatives Award.

HSBC Amanah Dual Currency Structured Investment is a liquidity management product that allows investors to earn a profit return on short-term surplus funds. It is based on the *Shariah* concepts of Commodity *Murabaha-i* and *Wa'ad*. It was also the first-ever Islamic structured product that was approved under the SC's 'Guidelines on the Offering of Structured Product' back in 2006. The *Wa'ad* component allows the investor to provide the bank with a unilateral promise to exchange currencies in which the amount of currencies to be exchanged is specified in the unilateral promise.

SHARIAH ISSUES

The most notable *Shariah* issues concerning the approval process of structured products are the SC which regulates issuing and offering private debt securities (PDS) in Malaysia cover the evaluation of three (3) different types of PDS at different periods.

The SC states that the approval period for corporate proposals involving the issuing/offering of conventional private debt securities and Islamic securities is within 14 working days from the date of submission, while the approval period for corporate proposals involving asset-backed securitization (ABS) is within 28 working days from the date of submission. Both cases are subject to full and complete information received. However, proposals involving the issuing/offering of PDS by multilateral institutions and quasi-sovereign institutions and the issuance of "structured products" by eligible issuers are treated as "being deemed approved upon the receipt of complete submission of the relevant proposals to the SC". The SC also assures that any issuances/offers of Islamic securities are *Shariah*-compliant and consistent with the principles approved by the *Shariah* Advisory Council. Despite this, the structured product issuers are not obliged to do a pre-submission consultation to the SC.¹⁶

This raises the issue of misusing the regulations for the advantage of structured product issuers. The issuers can send all the proposals of structured products all at once. The immediate approval actually presents the issue that the proposal might not be vetted through correctly. This is further amplified as the structured product issuers are not obliged to do a pre-submission

¹⁶ Approval Process of Private Debt Securities in Malaysia: Securities Commission Website

consultation on *Shariah* matters before sending the proposals for approval. All this indicates that there are significant loopholes in the approval process of structured products.

A further issue relating to Islamic structured product is the amalgamation of two or more contracts in one deal. This issue is raised because the level of recognition given by *Shariah* in the amalgamation of contracts remains questionable. However, the practice of adjoining several different contracts into a product is a norm in the Islamic finance industry today.

Regardless of the current practice, some scholars oppose this structural type because it weakens the integrity of the contractual principles involved and is representative of techniques that are used to bypass the prohibition of *Usury* in Islam.¹⁷ The scholars argue that Islamic banks are using such techniques as a means by which to practice interest-based financing in the manner of conventional banks concealed under Islamic banking nomenclature. This has led to accusations that Islamic financial practices are simply mimicking the practices of conventional banks. It seems that the scholars are indirectly suggesting that Islamic banks should adopt the straightforward Islamic contracts instead of mimicking the unhealthy practices of conventional banks, which leads to an outcome similar to interest-bearing products.

Other scholars, however, have argued that as long as the contracts do not lead to the overt circumvention of a prohibition and are made and amalgamated with the fullest consideration and adherence to *Shariah* guidelines, and structured within the necessary limitations and boundaries, that these contracts should not be invalidated. Since contracts such as these are designed to be independent, its application is permissible and reflects the *Muwatah* (existence of understanding) between the bank and the client to exercise their contractual relationship in such manner.

In terms of regulations, structured products are one of the least regulated instruments in the Islamic capital market. The myriad of ways in which to create a structured product is one reason why it is far less regulated. Regulators can place limitations and barriers in creating a structured product, but due to the open landscape of structured products creation, structured product creators can bypass the restrictions in a variety of different ways and therefore render the limitations and barriers created as insignificant. If such a scenario was to happen, the market would assume that regulators failed to rectify the issues of the structured product.

¹⁷ Tarek El Diwany, 'Travelling the wrong road patiently', in *Banker Middle East*, September 2003.

A further reason is the still relatively small size of the combined conventional and Islamic structured product market. The market is still in its infancy, having been introduced only in the past decade.

Structured products also face criticism for the lack of information disclosed by the issuer regarding the risk and returns of the structured products offered to customers. Because most structured products are handled by the treasury department of financial institutions, and because their customers are usually loyal HNW individuals and institutions, the issuers somehow believe that they do not have to disclose the risk and returns. When it comes to offering any products, the provider or seller is obliged to disclose the relevant information, especially regarding risks and returns. What worries the market is that these issuers might only disclose information that would attract potential customers to invest in structured products. They can even use marketing channels to attract potential investors without disclosing sufficient information. In some ways, this is a more serious issue for Islamic structured products, particularly because it violates one of the pillars in *Shariah* contracts, namely the *Mawdu' al-Aqd* (subject matter of the contract). One of the requirements of *Mawdu' al-Aqd* is that the specification of the product must be known to both parties in which they must view the similar object, and the object is identified by the description. If the description of the product is purposely or even unintentionally made to be incomplete, it would render the contract void and will create a lot of issues if such cases are discovered.

There are also issues on the operations of the structured product where insufficient steps are taken by the financial institutions to ensure that their staff are sufficiently trained to handle the complexities of structured products. As structured products are relatively new to the financial market, many people are still unfamiliar with how to handle their operations. It only becomes more challenging when it comes to Islamic structured products where there are still fewer people that have the necessary knowledge of both structured products and *Shariah* contracts. As a result, some financial institutions outsource the management of their structured products to institutions who are experienced in such matters. For example, Societe Generale Asset Management is responsible for managing Maybank Baraka Structured Deposit and Bank Islam's An-Najah NID-i Structured Investment. Such arrangements attempt to solve the issue regarding the competency of staff in handling the operations of structured products. In the case of Islamic structured products, there are concerns that conventional structured product managers will not adhere to the *Shariah* contracts as they should be.

Some scholars argue that Islamic derivatives, in general, are not *Shariah*-compliant because they are an artificial product and created with the intent to

replicate the conventional products that are usually based on either interest or speculation. At the same time, other scholars make the case that Islamic derivatives are necessary in order to protect real business activities and transactions, and not for speculation purposes. For example, it can be used in the form of currency forward or currency swap to protect real import and export activities involving two different countries. It can also be used to manage the potential mismatch of real asset and liability through the usage of profit rate swap.

(El-Gamal 2003) stated that there is nothing wrong with financial engineering, but the misuses of the derivatives are to be blamed similar to the argument of gun control which says that 'guns don't kill people, people do'. He continues by stating that there will be a misuse of financial instruments which are made for hedging, but which are in fact instruments of gambling.

Issues on *Urbun*

One of the issues regarding *Urbun* is the ownership of the security during the holding period. For a conventional option, the securities still belong to their seller during the holding period. However, the virtue of *Urbun* contracts indicates that the *Urbun* holder, in fact, is the owner of the securities. The concern regarding this issue is whether the application of *Urbun* in the real transaction is similar to the *Urbun* stipulated in the contract. This is because to replicate *Urbun* as a conventional call option is complicated, especially regarding the ownership because it has become a norm in the conventional market to avoid owning the underlying asset when trading the option. Majority of the scholars rejected such practices, and AAOIFI stresses that holding the ownership of any subject matter is required before selling it to somebody else. But, if this criterion is not properly executed, *Shariah* rulings relating to ownership and liability in the contract will be violated.

Issues on *Wa'ad*

Looking back at the example of the Rolling *Murabahah*, the second *Murabahah* contains markup linked to a possibly non-*Shariah* compliant underlying. Thus, if the Muslim investor obtains this Rolling *Murabahah* structured product, he is investing in a non-*Shariah* compliant product. Even when the *Wa'ad* mentioned is about buying the promise to enter into a second *Murabahah*, it essentially allows the bank to hedge using non-*Shariah* compliant derivatives. This is one of the reasons why Sheikh Yusuf Talal DeLorenzo objects to *Shariah* Conversion Technology (DeLorenzo 2010). However, if the second *Murabahah* has a markup linked to a *halal* underlying, Sheikh Yusuf's objection does not apply.

Continuing with the Rolling *Murabahah* example, the structure involves buying a *Wa'ad* to enter into a second *Murabahah*. *Wa'ad* itself is a unilateral promise that has no considerations at all. So the issue is whether *Wa'ad* is purchased. Most scholars would say no. This is because the promise is an intangible that cannot be owned and cannot be the subject matter of sale in Islamic contracts. We can see that even usufruct cannot be sold in Islam, let alone promises. But within the industry, banks specify that they are charging an 'upfront fee' to offset expenses in offering *Wa'ad*; but a fee itself is a consideration.

Futures and Forwards

Since *Wa'ad* has also been used in the form of futures (e.g. Maybank STRIDE-i), we will look at the *Shariah* jurisdiction on both futures and forwards. *Majma' al-Fiqh al-Islamiy* states that forward and futures contracts are not permissible. Index trading is not permissible, because the subject matter is *khayal* (not real) and does not exist (Zakaria, Islamic structured products¹⁸). Such trading is tantamount to *muqamarah* (gambling). *Majma' al-Fiqh al-Islamiy* also recommends that futures should follow *Salam* contract or other nominate contracts such as *Sarf*, *Wa'ad* and *Istisna'* to buy or sell at a future date, which require full payment of purchase price at the time of the contract¹⁹.

CONCLUSION

Despite having been introduced into Islamic finance industry since its establishment, the Islamic structured products still have many *Shariah* issues and debates between scholars. Islamic wealth managers have wider social agendas for structured products. Islamic structured products are regarded as a screened investment since they must be *Shariah*-compliant, ethically based, and socially responsible. Conventionally, it is similar to the terminology used in global investments as Socially Responsible Investment (SRI). An Islamic structured product should always comply with the objectives of *Shariah* in order to be a *Shariah*-compliant product. It can be argued that the issue of Islamic option embedded in structured products will fall under the preservation of wealth of the *Maqasid al-Shariah* (objectives of *Shariah*). Wealth is given a considerable amount of attention, in which it is evident as many of the Qur'anic verses and the Prophetic traditions touches on the aspect of wealth, as Allah SWT has stated in the Holy Qur'an: "*Fair in the eyes of men is the love of things they covet: women and sons; heaped-up hoards of gold and silver...*" [3:14].

18 <https://www.utar.edu.my/fbf/file/ICM04-Islamic%20Structured%20Products.pdf>

19 <https://www.coursehero.com/file/p3saat7a/Index-trading-is-not-permissible-because-the-subject-matter-is-not-real-khayal/>

By obtaining wealth, it will indeed lead to a better quality of life in the society, especially in its civilization development, by which it is possible only when it is being properly distributed amongst the people.

REFERENCES

- Alsayyed, N. (2009). *Shariah* Parameters of Islamic Derivatives in Islamic Banking and Finance. International Sharia's Research Academy for Islamic Finance (ISRA), 15 pages.
- Asia Risk Awards (2010) Islamic Product House of the Year. Risk.net, Published 22nd October 2010.
- Bakar, D. (2007). Islamic Private Equity, Derivatives, And Structured Products & Investments PowerPoint. Amanie Business Solutions, 39 pages.
- Bank Negara Malaysia (2014) Guidelines on Introduction of New Products. Issued on: 7 March 2014
https://www.bnm.gov.my/guidelines/01_banking/04_prudential_stds/11_guidelines_introduction_new_products_2014.pdf
- Bank Negara Malaysia. Guideline on Permitted Capital Market Activities for Islamic Banks. BNM/RH GL 002-18.
https://www.bnm.gov.my/guidelines/01_banking/04_prudential_stds/27_pcm.pdf
- Dar, H. (2012). Islamic Financial Innovation: Tools and Trends. Asian Institute of Finance: Asian Link 04/2011, 9 pages.
- DeLorenzo, (2010) The Total Returns Swap and the "Shariah Conversion Technology" Stratagem.
<https://uaelaws.files.wordpress.com/2012/06/delorenzo-copy.pdf>
- Dhiraj, Naeem Suleman, Ahmat, Moustapha Chora, Nazarov, Ilhamiddin Ikramovich, and Arif, Muhamad Ikhwan. (2019), Islamic Structured Products: Innovation or Replication? A New Discussion on Contemporary Application and Shari'ah Issues. In: Journal of Economics and Business, Vol.2, No.2, 418-430.
- Dusuki, A.W. (2011) The Framework of Maqasid Al-*Shariah* (Objectives of the *Shariah*) And Its Implication for Islamic Finance. Research Paper (No: 22/2011), 38 pages.
- Ferry, J. (2010). Best In Malaysia. Risk.net, Published 7th September 2010.
- Firoozye, N. (2010). *Shariah* Compliant Structured Product: Consecutive or Rolled Murabaha. Opalesque Islamic Finance Intelligence: Issue 11, 3 pages.
- Hassan, A. (2010). Islamic Structured Product: Issues and Challenges. Current Issues in Islamic Banking and Finance: Resilience and Stability in the Present System, 315 pages.

<https://islamic-finance-resources.blogspot.com/2009/08/shariah-compliant-structured-product.html>

Islamic Financial Engineering vs. Architecture - Mahmoud A. El-Gamal. Rice University <http://www.ruf.rice.edu/~elgamal/files/engineer-architect.pdf>

Ismath Bacha, O. (2005). Derivatives in Islamic Finance – An Overview Powerpoint. International Islamic University Malaysia, 35 pages.

Kubli, H.R. (2007). Sharia-Compliant Structured Products. Swiss Derivatives Review 35 – Autumn 2007, 2 pages.

Mahmood, N.R. (2009). Islamic Structured Products in Malaysia. 4th Seminar on Legal Issues: Islamic Finance Services Industry Legal Forum 2009 – Securities Commission Malaysia, 33 pages.

Mahmud Mohd and Foziah Nik (2018) Analyzing Islamic embedded options in structured product in the light of Maqasid al-Shariah. AT-TASYRI': Vol. XI. No. 2, Juli - Desember 2018.

Malaysia's CIMB Launches First Islamic Structured Product. Risk.net, Published 25th January 2007.

Mohammad Nazir, M. (2010). Sharia Compliant Swaps and Hedging to Mitigate Risk in Sharia Compliant Investment. 18th International Islamic Finance Forum: Dar Al Sharia, 30 pages.

Muhammad, N. (2010). Islamic Structured Products. 25 pages. <www.kantakji.com/fiqh/files/finance/432.pdf>

Omar, A. (2011). Islamic Derivatives and Structured Products. International Islamic University Malaysia, 75 pages.

Paxford, B.M. (2010). Derivatives – An Islamic Finance Perspective. Islamic Finance Today, 11 pages.

Robert W. Baird & Co (2010) Important Information on Structured Products, Baird. Securities Commission Malaysia (2007). Guidelines on the Offering of Structured Products: Revised Edition 27 April 2007.

Societe Generale Asset Management PowerPoint, 8 pages. <www.mof.gov.bn/English/BIFC/Documents/Edmonddefontenay.ppt>

The MIFC Community Directory Volume 2. Malaysia International Islamic Financial Centre, 111 pages.

Uberoi, P. Chatterji, R. Bidar, D. (2009) Wa'ad on the Street. Risk.net, Published 1st August 2009.

Zakaria, K. (2011). Islamic Capital Market: ICM04-Islamic Structured Products. Securities Industry Development Corporation, 33 pages.

KATILIM BANKALARININ AAOIFI STANDARTLARINA UYGUN FİNANSAL RAPORLAMA UYGULAMALARI

Eyüp ASKER^a ve İbrahim Güran YUMUŞAK^b

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 11 Şubat 2020

Kabul: 31 Haziran 2020

JEL Sınıflandırma:

G10

G21

Anahtar Kavramlar:

AAOIFI,
Faizsiz Finans ve
İslami Muhasebe
Standartları,
Katılım Bankaları,
Finansal Tablolar

ÖZ

Türkiye' deki katılım bankaları mevcut durumda TFRS'ye (Türkiye Finansal Raporlama Standartları) ve BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) düzenlemelerine uygun finansal tablolar hazırlayarak denetimden geçtikten sonra bu raporları üç ayda bir KAP (Kamu Aydınlatma Platformu) sistemiyle kamuoyuna açıklamaktadırlar. Ana ortakları yurtdışında olan bazı katılım bankaları da bu TFRS'ye uygun finansal tablolara ilave olarak IFRS'ye (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) uygun tabloları da altı ayda bir hazırlayarak kendi internet sitelerinde yayınlamaktadırlar ve ana ortaklarına göndermektedirler. Yapılan her iki uygulama diğer geleneksel faizli bankalar tarafından da bu şekilde yapılmaktadır. TFRS standartlarının IFRS standartlarından temelde farkı yoktur. TFRS standartları Türkiye yerel mevzuatı ve BDDK düzenlemeleri, yönetmelikleri çerçevesinde KGK tarafından Türkçeye çevrilerek hazırlanmış standartlardır. IFRS ve TFRS standartları İslami bankaların ya da ülkemizde kullanılan adıyla katılım bankalarının ürün ve muhasebe özelliklerine göre hazırlanmış standartlar değildir. Bu makalede Türkiye'deki Katılım Bankalarının bu iki değişik raporlama yöntemine ilave olarak AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) muhasebe standartlarına uygun en az yılda bir kez Finansal tablolar ve dipnotlarını hazırlamaları ve bu raporları bağımsız denetimden geçtikten sonra KAP'ta duyurarak kamuoyu ile paylaşmaları önerilmektedir.

^a**Sorumlu Yazar:** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: eyup.asker@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5981-2316>

^b Prof. Dr. İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, E-posta: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1655-9872>

Kaynak göster: Asker, E. ve Yumuşak, İ.G. (2020). Katılım Bankalarının AAOIFI Standartlarına Uygun Finansal Raporlama Uygulamaları. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(1) 125-142.

© IZU Uluslararası İslam Ekonomi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Tüm Hakları Saklıdır. 125

**FINANCIAL REPORTING OF PARTICIPATION BANKS IN COMPLIANCE
WITH AAOIFI STANDARDS**Eyüp ASKER^c and İbrahim Güran YUMUŞAK^d*Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey***ARTICLE INFO****Article history:**

Received: Feb 11, 2020

Accepted: June 31, 2020

JEL Classification:

G10

G21

Keywords:AAOIFI,
Sharia and Islamic
Accounting Standards,
Participation Banks,
Financial Statements**ABSTRACT**

Financial Reporting Standards) and BRSA (Banking Regulation and Supervision Agency) regulations and they publish it in PDP (Public Disclosure Platform) on a quarterly basis after independent audit process. In addition to this TFRS complied financial statements, some participation banks, having their main shareholder abroad, prepare financial statements in compliance with IFRS (International Financial reporting Standards), publish it in their web sites and send it to their main shareholders in every sixth month. Both of these reporting methods are applied similarly by other conventional banks also. TFRS are not so different from IFRS. TFRS are prepared by KGK (Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority) by translating into Turkish taking into consideration the local regulations and BRSA regulations. The features of Islamic products and characteristics of accounting for Islamic financial institutions are not taken into consideration while TFRS and IFRS are prepared. By this article, it is proposed that participation banks in Turkey, in addition to these two types of reporting, should prepare financial statements and disclosures in compliance with AAOIFI accounting standards at least once in a year. They should also share it publicly by publishing these reports in PDP after independent audit process.

^c **Corresponding Author:** Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: eyup.asker@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5981-2316>

^d Prof. Dr. Faculty of Business and Management Sciences, Istanbul Sabahattin Zaim University, E-mail: ibrahim.yumusak@izu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1655-9872>

To cite this article: Asker, E. and Yumuşak, İ.G. (2020). Financial Reporting of Participation Banks in Compliance with AAOIFI Standards. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 6(1), 125-142.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uygun muhasebe ve finansal raporlama yapılmaktadır. 90-ülkede IFRS (International Financial Reporting Standards) ile tam uyumlu olarak finansal tablolar hazırlanmaktadır (IFRS, 2019). Bazı ülkeler bu standartları aynen Uluslararası Finansal Standartlar Kurulunun (IASB) yayınladığı şekilde uygularken ülkemizde IFRS'nin çevirisi olan TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standartları), BDDK'nın (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) yaptığı bazı düzenlemelerle birlikte uygulanmaktadır. Katılım bankacılığı sektöründe TFRS uygulandığından bu sektörün özellik arz eden ürünleri ve sözleşme türleri ayrıntılı olarak yansıtılmamaktadır.

İslami finans sektörünün TFRS'ye göre muhasebe kaydı ve dönemsel raporlama yapması, İslami finans sektörünün kendini kamuoyuna tam ve net bir şekilde ifade etmesine ve yapılan işlemlerin İslami prensiplere uygun olarak yapıldığının gösterilmesine imkân vermemektedir. Kamuoyu algısında yanlış anlaşılmalara sebep olmaktadır. İslami finans sektör paydaşları kamuoyuna açıklanmış, katılım bankalarına ait finansal tabloları kıyaslamaları neticesinde İslami ürünlerin, yapılan yatırım türlerinin, fon kaynaklarının neler olduğu hakkında yeterli bilgiye sahip olamamaktadır.

AAOIFI standartları dünyanın 45 ülkesinde tam, kısmi veya rehber niteliğinde uygulanmaktadır. Türkiye'de ise sektör temsilcileriyle KGK (Kamu Gözetim Kurumu), TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği), BDDK gibi resmî kurumlar arasında bu konuyla ilgili görüşmeler ve çalışmalar devam etmektedir.

Katılım bankaları, katılım bankalarına özel olarak hazırlanmış olan Tekdüzen Hesap Planına göre muhasebe kaydı tutup TFRS'ye göre finansal tablo ve dipnotlar hazırlamaktadırlar. Yapılan işlem türleri ve ürünler bu bankaların danışma kurulları tarafından onay aşamasından geçmiş olup İslam'ın temel prensipleri ve faizsizlik ana ilkesiyle çelişen işlem veya ürünlere yer verilmemektedir. Ancak Türkiye'deki katılım bankalarından hiçbirisi henüz AAOIFI muhasebe standartlarına uygun finansal tablo ve dipnotlar hazırlayarak denetimden geçmiş olarak kamuoyuna duyurmamaktadır.

İslami finans sektörünün sağlam adımlarla büyümesi ve gelişmesinde uluslararası İslami finans kuruluşlarının rolü büyüktür. Bu uluslararası kuruluşlardan biri de AAOIFI'dir (İslami Finans Kuruluşları için Muhasebe ve Denetleme Kurumu). İslami Finans Kuruluşları için Muhasebe ve Denetleme Kurumu 26 Şubat 1990 tarihinde Cezayir'de kurulmuştur. 27 Mart 1991 tarihindeyse Bahreyn'de kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak kaydedilmiştir (AAOIFI, 2015).

İslami finansal hizmetler veren kuruluşlar da konvansiyonel kuruluşlar gibi finansal raporlar yayınladıkları, düzenleme ve denetime tabi oldukları için standartlara ihtiyaç duymuşlardır. Böylece konvansiyonel sistemde olduğu gibi İslami sektörde de finans alanında standart yapan kuruluşlar ortaya çıkmıştır (Tablo 1). Tabloda görüldüğü üzere konvansiyonel sektördeki kuruluşlar faizli sistem esaslarına göre standartlar üretmektedir. İslami finans sektöründe ticaret sözleşmeleri ve ortaklık sözleşmeleri esas alınarak temel İslami prensipler doğrultusunda standartlar hazırlanmaktadır.

Tablo 1. Uluslararası Standart Yapıcı Kuruluşlar

Konvansiyonel	İslami
BIS-Basel (Bankacılık)	IFSB (İslami Finans kurumları için ihtiyati düzenlemeler yapar)
IASB (Finansal Raporlama)	AAOIFI (Fıkıh, muhasebe, etik, denetim ve yönetim standartları yapar)
IFAC-IAASB (Denetim)	
IAIS (Sigorta)	
IOSCO (Sermaye Piyasaları)	
ISDA (Swap ve Türev Finansal Araçlar)	IIFM(Tek tip sözleşme örnekleri hazırlar)
ARAÇ	
	Ticaret Sözleşmeleri
	Murabaha
	İcare
Faiz	İstisna
	Selem
	Ortaklık Sözleşmeleri
	Mudarebe
	Müşareke

Kaynak: Şensoy, 2017.

Türkiye’de muhasebe uygulamalarında ülke çapında yeknesaklığı sağlamak için tekdüzen hesap planı kullanma zorunluluğu vardır. Bilanço esasına göre defter tutan işletmeler THP’ye uymak zorundadır. Finans sektöründe de bankalar faktoring şirketleri, finansal kiralama (leasing) ve finansman şirketleri BDDK’nın düzenlediği THP’na uyarlar (BDDK, 2019).

Katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar tarafından kullanılan THP’leri kıyasladığımızda birçok hesap kodunda farklar bulunduğunu ancak AAOIFI muhasebe standartlarına uygun finansal tabloların sistemselsel olarak hazırlanabilmesi için tüm İslami ürünler bazında bir alt detay veya hesap kodları bulunmadığını görmekteyiz. Aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere “Faiz gelirleri”

veya “Faiz giderleri” ifadeleri yerine “Kâr payı gelirleri” veya “Kâr payı giderleri” ifadelerini kullanmak, krediler alt hesapları arasında sadece Özkaynak, Katılım, Özel fon havuzları, Yatırım vekâleti havuzları ayırımını yapmak AAOIFI muhasebe standartlarına göre finansal tabloların hazırlanması için yeterli olmamaktadır. İslami ürünler bazında ve AAOIFI’ya göre hazırlanacak finansal tablolardaki bilgilere temel teşkil edecek detayda AAOIFI’ya uygun ikinci mizan tablosunun oluşturulması daha uygun olacaktır. Kullandırılan fonların alt detaylarını oluşturan İslami ürünler bazında örneğin murabaha, müşâreke, selem, istisna gibi her bir ürün için THP’de ayrı hesapların açılması AAOIFI’ya uygun finansal tabloların hazırlanmasını daha sistemsel bir hale getirebilecektir. BDDK, 1 Şubat 2019 tarihli ve 30673 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan THP değişikliğiyle üç temel konuda değişiklikler yapmıştır. Bunlardan birincisi, katılım bankaları tarafından yeni kullanılmaya başlanan “yatırım vekâleti” ile ilgili yeni hesapların açılması, ikincisi, “kâr zarar ortaklığı yatırımı” şeklinde ifade edilen hesaplarda isim değişikliğine giderek “ortaklık finansmanı” ifadesi getirilmiştir. Üçüncüsüyse, 01.01.2019 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan “TFRS 16 Kiralamalar” standardıyla ilgili yeni hesapların açılmasıdır (Resmî Gazete, 2019). İslami finans ürünleri kapsamında buna benzer THP’de yeni hesapların tanımlanması AAOIFI’ya uygun finansal tabloların hazırlanmasına destek olacaktır.

Şekil 1. Tekdüzen Hesap Planı

TEK DÜZEN HESAP PLANI	
KONVANSİYONEL BANKALAR	KATILIM BANKALARI
0 DÖNEN DEĞERLER	0 DÖNEN DEĞERLER
1 KREDİLER	1 KREDİLER
2 YATIRIM AMAÇLI DEĞERLER VE DİĞER AKTİFLER	2 YATIRIM AMAÇLI DEĞERLER VE DİĞER AKTİFLER
3 MEVDUAT VE DİĞER YABANCI KAYNAKLAR	3 KATILIM FONU VE DİĞER YABANCI KAYNAKLAR
4 ÖZKAYNAKLAR	4 ÖZKAYNAKLAR
5 FAİZ GELİRLERİ	5 KÂR PAYI GELİRLERİ
6 FAİZ GİDERLERİ	6 KÂR PAYI GİDERLERİ
7 FAİZ DIŞI GELİRLER	7 KÂR PAYI DIŞI GELİRLER
8 FAİZ DIŞI GİDERLER	8 KÂR PAYI DIŞI GİDERLER
9 FİNANSAL DURUM TABLOSU DIŞI HESAPLAR	9 FİNANSAL DURUM TABLOSU DIŞI HESAPLAR

Kaynak: BDDK/Mevzuat/Tebliğler

TFRS’ye göre hazırlanan ve kamuya açıklanan bu raporlar genelde IFRS’den uyarlanmış olduğundan İslami prensiplere göre işlem yapan ve bu doğrultuda ürünler geliştiren İslami finans sektörünün iç dinamiklerini, bilanço ve kâr zarar cetvelindeki detayları yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Kullanılan terimler İslami finans sektörünün özünü yansıtmamaktadır. Katılım bankaları kendileri için hazırlanmış olan tekdüzen hesap planında var olan muhasebe kodlarını temel alarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun Tebliğ ve Yönetmeliklerine, Bankacılık Kanunu’na, Türk Muhasebe

Sistemleri Uygulama Genel Tebliğ ilke ve prensiplerine uygun şekilde muhasebe kayıtlarını yapmaktadırlar. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Türkiye Katılım Bankaları Birliğinin katkılarıyla 2018 yılında Türkçeye çevrilip yayınlanmış olan AAOIFI'nın "Sharia Standards" (Faizsiz Finans Standartları) adlı kitabında belirtildiği üzere (AAOIFI, 2018) fıkıh standartlarının ana kaynağı Kur'an-ı Kerim ve sünnet naslarının uygulanmasına yönelik Müslüman âlimlerin içtihatlarıdır. Bu bağlamda AAOIFI tarafından yayınlanan fıkıh standartları çağdaş fıkhi içtihadın finansal işlemler hukuku alanında ürettiği en önemli ürünlerden biridir.

Aşağıdaki tabloda IFRS, TFRS ve AAOIFI standartlarının hangi yıldan beri kullanıldığı, standart sayısı, zorunlu kullanan ülke sayısı gibi detaylar verilmiştir.

Bu faizsiz finans standartları, İslami finans kuruluşlarının birçok meselesine çözüm olmuştur. İslami finans kuruluşları tartışmalı bir fıkhi meseleyle karşılaştıklarında bu standartları bir referans kitabı olarak ele almışlardır. Bu standartlar aynı zamanda farklı ülkelerde bulunan İslami finans kuruluşlarının aynı konular üzerinde verdikleri fetvaların uyumlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Tüm dünyada İslami finans kuruluşları arasında bu tür yorum farklılıklarının azalması doğal olarak yatırımcıların bu kuruluşlara olan güvenlerinin artmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Bir ülkede caiz olarak nitelendirilen bir işlemin başka bir ülkedeki finansal kuruluşun danışma kurulu tarafından haram olarak kabul edilmesi ve caiz değildir şeklinde nitelendirilmesi bu kuruluşlarla çalışan müşteriler nezdinde soru işaretlerine sebep olmaktadır. Çünkü temelleri yukarıda da açıklandığı gibi Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyaslara dayanan İslami prensipler ışığında hareket eden bu kuruluşların uygulamalarının da ortak olması beklenmektedir. Bazı yorum farklarının olması doğaldır. Ancak böyle durumlarda doğru olan bir merkezi üst kurula konuyu taşımak veya tüm dünyada artık güvenilir bir otorite olarak görülen AAOIFI fıkıh kurulu'na konuyu danışmaktır.

TFRS'ye göre hazırlanan Finansal Durum Tablosunun Varlıklar bölümünde İslami bankaların en temel ürünlerinden olan murabaha, müşâreke, istisna, selem mudarebe finansmanı gibi ürünler hakkında detaylar görülmektedir.

AAOIFI'ya göre hazırlanan Finansal Durum Tablosunun Varlıklar bölümünde "Satışlardan Alacaklar" başlığı altında Murabaha finansmanından alacaklar kaydedilmektedir. Murabaha finansman işleminin satışlar başlığı altında gösterilmesinin sebebiyse İslami bankalarda yapılan murabaha finansmanında müşteriye nakit fon verilmemektedir. Yapılan işlem, İslami prensiplere uygun şekilde, İslami bankanın satıcılara ödeme yaparak finansmana

konu olan malı satıcıdan aldıktan sonra üzerine ticari kâr ekleyip finansmana ihtiyacı olan müşteriye satmasından kaynaklanmaktadır. Bazı nedenlerle IFRS'ye uygun finansal tablolar hazırlamak zorunda olan katılım bankalarının finansal tablolarının TFRS finansal tablolardan önemli ölçüde farkları bulunmamaktadır.

Tablo 2. IFRS-TFRS-AAOIFI Standartları

IFRS (1970 den bugüne)	Standart Sayısı	Zorunlu Kullanan Ülke Sayısı	Gönüllü veya Rehber Niteliğinde Kullanan Ülke Sayısı
IAS (2001 ve öncesi) IASC tarafından yayınlananlar	25		
IFRS (2001 sonrası) IASB tarafından yayınlananlar	16		
Toplam	41	98	34

TFRS (2005)	Standart Sayısı	Zorunlu Kullanan Ülke Sayısı	Gönüllü veya Rehber Niteliğinde Kullanan Ülke Sayısı
UMS (2001 ve öncesi)	25		
TFRS (2001 sonrası)	16		
Toplam	41	1	0

AAOIFI (1991)	Standart Sayısı	Zorunlu Kullanan Ülke Sayısı	Gönüllü veya Rehber Niteliğinde Kullanan Ülke Sayısı
Fazisiz Finans (Fıkıh)	58		
Muhasebe	32		
Yönetişim	7		
Denetim	5		
Etik	2		
Toplam	104	5	40

Kaynak: IFRS, KGK ve AAOIFI kaynaklarından derlenmiştir.

Finansal durum tablosunun “yükümlülükler” kısmında dikkat çeken husus ise “toplanan fonlar” satırında mudarebe sözleşmelerine ait hiçbir alt detay bulunmamaktadır. Ayrıca risk paylaşımı esasına göre veya diğer bir ifadeyle kâr zarar paylaşımı esasına göre toplanan mudarebe fonlarının yükümlülükler kısmında yer alması IFRS yaklaşımına göre bunların tümüyle yükümlülük olduğunu kabul etmek manasına gelmektedir. AAOIFI’da ise bu konuya ait üç değişik yaklaşım vardır: Toplanan fonlar yükümlülüklerde yer alabilir, özkaynaklar altında, bir alt satırda, özkaynak benzeri (Quasi-Equity) şeklinde gösterilebilir veya katılım bankasının riske iştirak etmeyip sadece vekâlet ücreti

aldığı durumlarda bilanço dışında nazım hesaplarda bilanço dışı yükümlülükler olarak izlenebilir. AAOIFI'nın bu yaklaşımlarının altında yatan temel gerçek İslami bankacılıkta toplanan fonların risk paylaşımı esasına dayalı olarak toplanmasıdır. Türkiye'de bulunan katılım bankaları fon sahiplerinden topladıkları fonları farklı kâr ve zarar paylaşım oranlarına göre toplamaktadır.

TFRS ve AAOIFI'ye Göre Hazırlanan Finansal Tablolar Arasında Temel Farklar:

AAOIFI'nın Faizsiz Finans Standardı 1, AAOIFI'ya uygun hazırlanmış Finansal tablolarda bulunması gereken bilgileri ve formatlarını içermektedir (AAOIFI, FAS1)

Burada en dikkat çekici husus, öncelikle faizsiz finans sektöründe kullanılan terminolojinin doğru bir şekilde bu tablolara yansıtılmış olmasıdır. Konvansiyonel finans sektöründe kullanılan örneğin en basit örneklerle kredi, faiz geliri, faiz gideri, vadeli mevduatlar gibi ifadeler burada yer almamaktadır. Dolayısıyla faizsiz finans sektöründe kullanılan ortak dile göre tablolar ifade edilmiştir.

Diğer dikkat çeken temel hususlardan biri de konvansiyonel bankaların bilançolarında yer alan krediler ve diğer alacaklar net satırı yerine, faizsiz finans sektöründe kullanılan isimleriyle murabaha alacakları, mudarebe finansmanı, müşâreke yatırımları, istisna, selem ve paralel selem gibi terimler kullanılması ve bu ürünler hakkında yatırımcılara dipnotlarda bilgi verilmesidir. Böylece parasını faizsiz finans sektörüne emanet eden bir yatırımcı bu kaynağın hangi İslami ürünlerde yatırıma dönüştürüldüğünü görme imkânına sahip olmaktadır.

TFRS'ye göre hazırlanan finansal tablolarla AAOIFI'ye göre hazırlanan finansal tablolar arasındaki farklar temel muhasebe prensiplerinden kaynaklanmaktadır.

Finansal tablolarda gösterilen varlıkların muhasebe kaydına alınıp finansal tablolara yansıtılabilmesi için öncelikle ölçme yönteminin bilinmesi gerekmektedir. Faizli sistemdeki muhasebe, ekonomik aktivite ve işlemler hakkındaki bilgilere yoğunlaşır. Bilançodaki varlık ve yükümlülüklerin değerlendirilmesi bu ölçme işleminde kullanılan metottan doğal olarak etkileneyecektir. TFRS'de tarihi maliyet yerine gerçeğe uygun değer kavramının sıkça kullanıldığı görülmektedir, özellikle de bilançodaki yatırım ürünleri için değerlendirme ölçüsü gerçeğe uygun değerdir.

İslami finans muhasebe uygulamasında ise varlık ve yükümlülüklerin ölçülmesinde iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi, yatırımcılar para yatırdıkları varlıkların finansal tablolardaki gerçeğe uygun değerini veya diğer

bir ifade ile güncel piyasa değerini bilmek isteyeceklerdir. Bu da şeffaflık ilkesi gereği onların en doğal hakkıdır. Diğer bir yönüye; zekâtın her zaman özellikle de bilançodaki finansal varlıklar için gerçeğe uygun değer üzerinden diğer bir deyişle değerlendirme günündeki piyasa değeri üzerinden hesaplanıyor olmasından dolayı yatırımcıların eğer bir zekât yükümlülüğü varsa bu bilginin onlara sağlanması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Ansari, 2018). İslami finans, tarihi maliyet yerine aslında zekâtın hesaplanmasına temel teşkil etmesinden dolayı gerçeğe uygun değer (piyasa değeri) yaklaşımına daha yakındır. IFRS’de de gerçeğe uygun değer yönteminin kullanıldığı kalemler vardır. Problem gerçeğe uygun değer hesaplanırken kullanılan yöntemden kaynaklanmaktadır. Konvansiyonel sistemde gerçeğe uygun değer hesaplamasında gelecekteki nakit akışlarının bugüne indirgenmesi yönteminin kullanılıyorsa İslami muhasebeyle çelişen temel noktadır.

İkinci konu, özün önceliği meselesidir. TFRS’ye göre hazırlanan finansal tablolarda murabaha işlemleri krediler altında sınıflanır. Ancak AAOIFI raporlarında bu işlemler murabaha alacakları olarak ayrı bir satırda gösterilir. Bu da “özün önceliği” ilkesine bakıştan kaynaklanmaktadır. IFRS veya TFRS yaklaşımında işlemlerin hukuki boyutlarından veya işlemin dayandırıldığı sözleşmelerden ziyade işlemin özü önemlidir. Konvansiyonel bir gözle bakıldığında bir murabaha işlemi aslında bir müşteriye verilmiş olan bir kredi şeklinde nitelendirilebilir. Bu da özün önceliği ilkesine dayandırılır. Ancak İslami finans sisteminde yapılan akitler ve bu akitlerde yazılı olan her bir madde son derece önemlidir ve işlemi muhasebeye veya finansal tablolara yansıtma önemli bir etkidir. İslami finans, bu gözle baktığında murabaha işlemi bir satış sözleşmesi olarak nitelendirir. Bu yüzden de murabaha işlemlerinde alacaklar şeklinde tablolarda ayrı bir satırda gösterilir. İslami prensiplere uyum, bir işlemin İslami finans sisteminde kabul görmesinde en önemli husustur. Bu yüzden sözleşmelerdeki en ufak bir yanlış ifade; bu işlemi tamamen İslami finansa göre geçersiz kılabilir.

Üçüncü konuya paranın zaman değeri meselesidir. İslam, paranın durduğu yerde hiçbir ticari faaliyete veya hizmete konu olmadan artmasına asla müsaade etmez. Bu yüzden aslında İslami muhasebede alacakların NPV (Net bugünkü değer) formülü ile bugüne indirgenerek farklı bir değer bulunmasına müsaade edilmez. Ancak burada detaya inerek konuyu biraz daha açıklamak gerekirse paranın zaman değerinden dolayı alacakların ve yükümlülüklerin bugüne indirgenmesini İslami finansın uygun görmeyişindeki temel konu, konvansiyonel sistemin buna bir zamandan dolayı oluşan fırsat maliyeti veya fırsat geliri gibi bakıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile İslami finans burada örtülü bir faiz olduğunu düşünmektedir (Ansari, 2018). İslami finansa göre paranın zaman değeri demek, faiz demektir. Ancak İslami finans bu konuya farklı bir açıdan yaklaşarak farklı bir değerlendirme ile çözüm

üretmiştir. İslami finansa göre paranın değil ancak ekonomik değeri olan kaynakların bir zaman değeri vardır. Bu durum şu şekilde açıklanmıştır: Örneğin, bir işyerini kiraya verdiğinizde ve buradan kira geliri elde ettiğinizde bir aylık veya bir yıllık bir sürenin geçmesinden dolayı siz, bir aylık veya bir yıllık kira geliri elde etmiş olursunuz (Ansari, 2018). Bu elde ettiğiniz gelir, paranın zaman değerinden dolayı değil; ekonomik bir kaynağınızın zaman değerinden dolayı elde ettiğiniz gelirdir. Burada bir fırsat geliri veya fırsat maliyeti söz konusu değildir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki paranın zaman değeri kavramını ürün fiyatlamasında dikkate almakta bir sakınca yoktur ve kabul edilebilir bir husustur. Çünkü burada ekonomik değeri olan bir varlığın zaman değeri söz konusudur salt paranın değil.

Dördüncü konuysa; İslami finasta kâr zarar paylaşımı yöntemi ile yatırımcılardan toplanan tasarrufların durumudur. TFRS veya IFRS’de toplanan fonlar finansal tablolarla yükümlülükler altında sınıflandırılır. Ancak katılım bankaları bu tasarrufları toplarken hiçbir şekilde kâr garantisi vermemektedir, hatta anaparanın bile geri ödenme garantisi yoktur. Kâr ve zararın paylaşımı şeklinde bir akit yapılmaktadır. Ayrıca bu fon sahiplerine belli vadeler sonunda ödenen tutarlar da kâr payı şeklinde isimlendirilmektedir. Durum böyle iken bu toplanan fonlara yükümlülük demek, bazı soru işaretlerine sebep olmaktadır. Çünkü fon sahipleri aslında katılım bankası ile bir nevi ortaklık ilişkisine girmiş olmaktadır. Diğer bir ifade ile İslami finansa göre fon sahipleri tarafından katılım bankalarına teslim edilen paralar; yarı özkaynak (quasi-equity) gibi nitelendirilebilir (Ansari, 2018). Bu durumda ya özkaynaklar altında ayrı bir satır açarak bunları finansal durum tablosunda gösterebilir ya da varlık, yükümlülük ve özkaynak kalemlerine dördüncü bir kalem olarak yarı özkaynak kalemini eklemek gerekir.

Malezya ve Pakistan, dünyadaki diğer ülkelerden farklı olarak kendi İslami muhasebe standartlarını geliştirmiştir. Bahreyn, Umman, Katar, Ürdün ve Sudan’da ise İslami finansal kuruluşlarda AAOIFI standartları zorunlu olarak uygulanmaktadır.

Tablo 3. AAOIFI Standartlarını Uygulayan Ülkeler

Fıkıh Standartları	Muhasebe Standartları	Denetim, Yönetişim ve Etik Standartları
Afganistan	Afganistan	Afganistan
Bahreyn	Bahreyn	Bahreyn
S. Arabistan (İK Bankası)	S. Arabistan (İK Bankası)	
Irak	Irak	
Ürdün	Ürdün	Ürdün
Kırgız Cumhuriyeti	Kırgız Cumhuriyeti	Kırgız Cumhuriyeti
Lübnan	Lübnan	
Libya	Libya	
Moritus	Moritus	
Nijerya	Nijerya	Nijerya
Katar	Katar	Katar
Umman	Umman	Umman
Pakistan	Pakistan	Pakistan
Filistin	Filistin	
Sudan	Sudan	Sudan
Yemen	Yemen	Yemen
Suriye	Suriye	Suriye
Dubai Uls. Finans Merkezi		Dubai Uls. Finans Merkezi
Katar Uls. Finans Merkezi		Katar Uls. Finans Merkezi
Birleşik Arap Emirlikleri		
Kazakistan Astana Fin. Ins.		

Kaynak: AAOIFI, Adoption of AAOIFI Standards, 2019 (Zorunlu uygulayanlar koyu renkle belirtilmiştir.)

AAOIFI Fıkıh ve Muhasebe Standartlarını Uygulamanın Türkiye'deki Katılım Bankalarına Sağlayacağı Faydalar:

- 2019 yılı itibarıyla 2 trilyon USD aktif büyüklüğe ulaşarak hızla büyüyen İslami finans sektörüyle uyumlu hale gelme,
- İslami finans sektöründeki sermaye hareketlerinden, dünya çapında yaygın olarak kullanılan sukuk piyasalarından faydalanma,
- Ülkemize özellikle Körfez ülkelerinden daha fazla fon getirebilme,
- Şirket birleşmeleri ve uluslararası satın alma projelerinden ülkemizdeki katılım bankalarının da faydalanabilmesi,

- Katılım bankalarının hazırlamış olduğu finansal tabloların uluslararası İslami finans sektör yatırımcıları tarafından anlaşılabilir ve kıyaslanabilir olması,
- Yurt içindeki tüm katılım bankalarının AAOIFI'ya uygun hazırlayacakları finansal raporlar sayesinde birbirlerinin İslami ürün detayları hakkında doğru ve şeffaf, kıyaslanabilir bilgilere ulaşabilmeleri,
- Katılım bankacılığı temel ilke ve prensiplerinin yanı sıra aynı zamanda İslami fıkıh ve muhasebe standartlarının uygulanması sayesinde tüm paydaşların bu faizsiz sisteme olan güvenlerinin artması,
- Katılım bankalarının algı probleminin çözülmesi, yatırımcılar nezdindeki itibarlarının artması,
- Faizsizlik prensibi yanında aynı zamanda paranın zaman değeri, gerçeğe uygun değer, özün önceliği gibi konularda oluşan muhasebesel çelişkilerin en aza indirgenmesi,
- Faizsiz finans sistemine uygun terminolojinin kullanılması,
- İslami finans endeksindeki ülke sıralamasında iyileşme,
- İslami ürünler bazında detay bilgilere ulaşabilme, AAOIFI fıkıh ve muhasebe standartlarını uygulamanın en önemli faydalarıdır.

Günümüzde İslami finans kuruluşlarının karşılaştığı en büyük sorunlardan biri; yatırımcıların bu kurumlara bazen şüpheyle yaklaşmaları veya bu kurumların diğer geleneksel finans kurumlarından farkı yok gibi söylemlerde bulunmalarıdır. Bu tür şüphe ve söylemlerin ana sebebi ise İslami finans kurumlarının kullandıkları ürünleri, işlemlerin özelliklerini, uyguladıkları ana prensipleri, kâr veya zararın nasıl oluştuğunu yatırımcılara yeterince anlatamamalarıdır. Yatırımcının en doğal hakkı parasını emanet ettiği kurum hakkında en şeffaf ve güvenilir bilgiye sahip olmaktır. İslami hassasiyeti yüksek, haramdan kaçınma, faizden kaçınma gayesiyle İslami finans kuruluşlarına gelen yatırımcılara bu yönde yardımcı olmak, bu kurumların temel görevi olmalıdır. Şeffaflık ve onların anlayacağı şekilde üretilen raporlar güveni artıracaktır.

Bilgi sistemlerinin destekleriyle sistem altyapılarını oluşturarak mevcut finansal tablolara ek olarak AAOIFI'ya göre de finansal tablolar hazırlamak katılım bankalarının gündemlerinde olması gereken bir proje olmalıdır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinin önderliğinde TKBB ve BDDK'nın katkılarıyla 2018 yılında Türkçeye çevrilmiş olan AAOIFI faizsiz finans standartları (fıkıh standartları) ve Kamu Gözetim Kurumunun öncülüğü ile 2018 sonundan itibaren Türkçeye çevrilerek KGK internet sitesinde yayınlanan AAOIFI muhasebe standartları katılım bankalarının AAOIFI'ya uygun finansal raporlama uygulamasına başlamaları için önemli bir zemin

hazırlamıştır. 01.01.2020 veya daha sonraki yıllarda kullanmak üzere bu standartlar yürürlüğe girmiştir.

İstanbul'un dünya finans merkezi olma hedefi ve iddiası vardır. İslami finansın da merkezi olma yönünde adımlar atılması yerinde olacaktır. Henüz çok genç olan bu sektörün Türkiye'deki toplam bankacılık sektörü içindeki payı önümüzdeki yıllarda %15'ler seviyelerine çıktığı zaman dünya İslami finans merkezleri arasındaki itibarı da hızla yükselecektir.

Aslında amaç sadece bu standartlarla uyumlu senede bir kez rapor hazırlayıp bunu kamuoyuna, yatırımcılara ilan etmek veya internet sitesinde yayınlamak olmamalıdır. Asıl amaç dünyadaki bu standartları uygulayan diğer tüm İslami finans kuruluşlarıyla iletişimi artırarak onlarla daha uyumlu ve ortak zeminlerde çalışır hale gelmektir. Doğal kaynaklardan elde ettikleri gelirlerden dolayı çok yüksek miktarda likit varlıklara sahip olan Körfez ülkeleri ellerinde bulunan bu fazla fonları yönlendirecek güvenli limanlar aramaktadırlar.

Malezya, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, İran, Dubai, Abu Dabi gibi İslami finansın büyük pazar payına sahip olduğu ülkelerle bu alanda iş birliğimizi artırmak, iyi uygulamalardan örnek alıp ülkeye bunları getirmek Türkiye'deki İslami finans sektörünün daha hızlı adımlarla gelişmesini sağlayacaktır. Dünyadaki yeni uygulamaların tamamından sektör olarak haberdar olmak sektörün dünyayla entegre olmasını daima dünyayla beraber yürümesini kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir.

Tüm bu yukarıda anlatılanların yapılabilmesi için önce farklı coğrafyalarda bulunan bu İslami finans kuruluşlarının kamuoyuna açıkladıkları denetimden geçmiş finansal raporlarını da okuyup anlamak, irdelemek gerekir. Dünyadaki tüm İslami finansal kuruluşların uygulamalarının uyumlaşmasını sağlamak ve böylece onların birbirlerini daha şeffaf ve anlaşılır bir şekilde görebilmelerini, okumalarını iletişim halinde olabilmelerini sağlamak AAOIFI'nın en temel misyonlarından biridir. Katılım bankaları mevcutta kullandıkları katılım bankaları tekdüzen hesap planına göre oluşturdukları mizana paralel olarak AAOIFI finansal tablolarına esas olacak ikinci bir mizan oluşturabilirler. Bu ikinci mizanın veri alacağı kaynak ise AAOIFI'ya göre düzeltme kayıtlarının oluşturulacağı ikinci sistem altyapısı olmalıdır. Mevcut sistem kayıtlarının üzerine bu düzeltme kayıtlarının eklenmesi suretiyle oluşacak sistem altyapısı ikinci mizana kayıtların yüklenmesine altyapı oluşturacaktır. Herhangi bir değişiklik olmayan muhasebe hesapları içinse 1.mizan ile 2.mizan arasında hesap bazında eşleştirme yapılarak veriler AAOIFI mizanına sistemsel olarak aktarılmış olacaktır.

Finansal tabloları etkileyecek olan tüm farklar ortaya çıkarıldıktan sonra yapılması gereken husus ise bu farkların mevcut sisteme paralel bir sistemde

veya sadece fark kayıtlarının girilebileceği ikinci bir sistem ortamında bu farkların muhasebe kayıtlarının oluşturulmasıdır. Mevcut TFRS sistemindeki kayıtlara bu ikinci ortamdaki düzeltme kayıtlarının eklenmesi sonucunda AAOIFI raporlamasına temel teşkil edecek AAOIFI temelli mizan hazırlanmış olacaktır. Bu şekilde katılım bankalarının TFRS temelli mizanının yanında AAOIFI temelli ikinci bir mizanı olacaktır. Teorik çerçevesi özetle bu şekilde açıklanan bu sistemsel altyapının oluşturulması için katılım bankalarının finans, muhasebe, raporlama, bilgi teknolojileri birimleri ve gerektiğinde İslami ürün detaylarına hâkim olan ilgili tüm birimlerin katılacağı bir ortak proje başlatmak yararlı olacaktır. Katılım Bankaları Birliği çatısı altında oluşturulacak bu ortak proje ekibinin düzenli aralıklarla Katılım Bankaları Birliğinde toplanarak 6 katılım bankası tarafından ortak yürütülecek projedeki gelişmeleri, problemleri, çözümleri birbirleriyle paylaşmalarıysa tüm katılım bankalarında sürecin daha etkin ve hızlı yönetilmesini, yeknesaklık sağlanmasını temin edecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmadaki önerilerin hayata geçmesi durumunda, ülkemizdeki İslami finans sektörünün gelişip büyümesine, pazar payının artmasına, dünyadaki diğer İslami finans kuruluşlarıyla daha uyumlu ve daha iyi bir iletişim içinde olmasına katkı sağlaması beklenir. Günümüzde AAOIFI, İslami finans ilkelerine ters düşmeyen IFRS'leri benimsemek, ayrıştığı konularda ise özel standartlar hazırlamak yöntemini uygulamaktadır. İdeal olanı, tüm dünyada farklı finansal raporlama standartları yerine, hem faizli ve hem de faizsiz finans sektörünü kapsayan tek bir standart setinin olmasıdır. Ancak, bu sağlanana kadar IASB'nin yayınlamış olduğu ve bundan sonra yayınlayacağı IFRS standartlarında İslami finans kuruluşlarını da dikkate alarak bunların ürün ve hizmetlerine, kullandıkları muhasebe yaklaşımlarına ve finansal raporlama gereksinimlerine yer vermesinin tüm dünya finans sektörü için daha uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2015). Accounting and Auditing Organization For Islamic Financial Institutions, Manama, Kingdom of Bahrain. Dar Al Maiman Publishing
- AAOIFI. (2018). Faizsiz Finans Standartları. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions Standards. (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Çev.). İstanbul: TKBB Yayınları.
- AAOIFI. (2019). <https://aaoifi.com/adoption-of-aaoifi-standards/?lang=en> [22.10.2019].
- AAOIFI. (FAS1). AAOIFI Standards <http://aaoifi.com/media/document/1.1Conceptual%20Framework.pdf> [09.01.2020].
- Ansari, O. M. (2018). IFRS and the Shari'ah Based Reporting A Conceptual Study. www.aaoifi.com [28.10.2019].
- BDDK. (2019). [Tek Düzen Hesap Planı Tebliği. https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.23912&MevzuatIis ki=0&sourceXmlSearch=kat%C4%B1%C4%B1m%20bankalar%C4%B1](https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.23912&MevzuatIis ki=0&sourceXmlSearch=kat%C4%B1%C4%B1m%20bankalar%C4%B1) [20.01.2020].
- IFRS. (2019). International Financial Reporting Standards. https://www.ifrs.com/ifrs_faqs.html#q3 [30.12.2019].
- Resmî Gazete. (2019) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190201-12.htm> [15.01.2020].
- Şensoy, N. (2017). Dünya'da Katılım Finansı Konusunda Standart Yapan Kuruluşlar ve Bazı Standartların Tanıtımı. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İSEFAM. (Necdet Sensoy academia.edu.tr)

FINANCIAL REPORTING OF PARTICIPATION BANKS IN COMPLIANCE WITH AAOIFI STANDARDS

EXTENDED ABSTRACT

In Turkey, participation banks (Islamic Banks) prepare financial statements in compliance with TFRS (Turkish Financial Reporting Standards) and BRSA (Banking Regulation and Supervision Agency) regulations and they publish it in PDP (Public Disclosure Platform) on a quarterly basis after independent audit process. In addition to this TFRS complied financial statements, some participation banks, having their main shareholder abroad, prepare financial statements in compliance with IFRS (International Financial reporting Standards), publish it in their web sites and send it to their main shareholders in every sixth month. Both of these reporting methods are applied similarly by other conventional banks also. TFRS are not so different from IFRS. TFRS are prepared by KGK (Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority) by translating into Turkish, taking into consideration the local regulations and BRSA regulations. The features of Islamic products and characteristics of accounting for Islamic financial institutions are not taken into consideration while TFRS and IFRS are prepared. By this article, it is proposed that participation banks in Turkey, in addition to these two types of reporting, should prepare financial statements and disclosures in compliance with AAOIFI accounting standards at least once in a year. They should also share it publicly by publishing these reports in PDP after independent audit process.

Today, 98 countries in the world apply IFRS as obligatory (IFRS, 2019). Some countries adapt IFRS as published by IASB, however, some countries apply them by changing them according to local regulations or applications. Turkey is one of them, Participation banks in Turkey apply TFRS which are the translation of IFRS but BRSA regulations are also taken into consideration. The financial statements prepared according to TFRS do not reflect fully the features of Islamic products and characteristic of participation banks. And due to this fact, participation banks cannot express themselves adequately to the public, they cannot show fully that participation banks' manner of banking, accounting methods, products, transactions and agreements behind these transactions are totally different than those in the conventional sector. All these issues sometimes cause some wrong perception in the public, saying "these participation banks have no difference than conventional banks".

AAOIFI standards are applied in almost 45 countries in the world as obligatory, voluntarily or as a guidance. AAOIFI is a non-profit making organization preparing Sharia, Accounting, Ethic, Governance and Auditing

standards in full compliance with Islamic principles for Islamic Financial Institutions in the world. The financial statements prepared according to AAOIFI standards reflect Islamic products by their original names, for instance Murabaha, Musharaka, Selem, Istisna at the asset sides and Mudaraba, Quasy-equity, Profit Equalization Reserve, Investment Risk Reserve at the liability sides. However, in the financial statements of participation banks in Turkey, prepared according to TFRS, there are no such details even in the disclosures. All included under Loans. However, Murabaha is not a loan, as per the legal agreements behind, and as it is shown in the financial statements prepared according to AAOIFI it is a “Receivable From Sales”. Financial statements should reflect the true nature of the transactions.

Basic Differences between Financial Statements Prepared According to AAOIFI and TFRS:

First thing that attract the attention in the financial statements prepared according to AAOIFI is the terminology. For instance, instead of “Loans” we see the original names of the financing products used in the Islamic finance, such as Murabaha, Selem, Musharaka. Islamic accounting approach is different than conventional accounting in terms of fair value also. Islamic accounting support fair value method but the only difference is in the discounting of futur cash flows to find net present value which include time value of money. Money should not have time value, only economic sources may have time value (Ansari, 2018).

Another difference comes from “substance over form” principle which is applied in IFRS. According to AAOIFI, however, substance and form are equally important. Due to existing contracts behind the transactions such as murabaha, the accounting method may differ from conventional approaches. Because of this principle murabaha is seen as sales receivable in Islamic accounting and reflected to financial statements in this way, not as loan.

Deposit, in IFRS financial statements, is classified as liability, however, according to Islamic accounting approach, funds collected should not be classified as liabilities. Because, Islamic banks do not promise or guaranty a fixed income to deposit holder, rather they make a profit and loss partnership with the Islamic bank (mudaraba). Fund collected are invested to revenue generating Islamic products. And this revenue is shared with the deposit holders according to pre-determined sharing ratio. The revenue or even the principal is not guaranteed by the Islamic bank. That is why these are called participation accounts. Due to all these facts, these fund can be considered as quasy-equity, if they are collected as unrestricted funds from account holders. If the owners of the funds want that their funds should be invested in a specific

project or product then, these are called restricted funds and they can be classified under off balance sheet accounts.

The Benefits of Preparing Financial Statements According to AAOIFI:

All participation banks in Turkey currently prepare financial statements according to TFRS. In addition to these financial statements If they prepare financial statements according to AAOIFI also and they publish them in PDP, the following benefits are expected.

- To be compatible with the fast growing Islamic financial sector.
- To get more advantages from the capital movements in the Islamic financial sector, especially Sukuk market.
- To benefit more from the Merge & Acquisition and long term direct investment to Turkish Islamic financial sector.
- To have more transparent, understandable, comparable financial statements in terms of Islamic finance.
- To increase the trust in the Turkish participation banks and to increase the reputation of these banks in the eyes of all stakeholders.

Istanbul Sabahattin Zaim University translated AAOIFI Sharia standards into Turkish and Public Oversight (Accounting and Auditing Standards Authority in Turkey) translated most of the AAOIFI accounting, governance, audit and ethic standards into Turkish. Participation banks in Turkey may start a common project under the umbrella of Turkish Participation Banks Association to prepare AAOIFI complied financial statements. A common project group will reduce the time and effort.

Having different set of standards in the world like IFRS and AAOIFI create comparability and transparency issues. What is ideal is IASB should always take into consideration the existence of fast growing Islamic financial sector and the Islamic products used by this sector while revising the current standards or preparing new standards. By this way, one set of standards might be enough for the whole financial sector in the world.

Yazım Kuralları

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (ISSN 2149-3820; e-ISSN 2651-5342) , APA 6. sürüm atıf formatını kullanmaktadır. Dergiye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

Microsoft Office Word programında otomatik olarak Başvurular sekmesinden APA Altıncı Sürüm'ü seçebilirsiniz. Alıntı Ekle sekmesinden dilediğiniz kaynakları ekleyebilir, çalışma içinde atıf olarak ve çalışma sonunda Kaynakça sekmesinden Kaynakça olarak çalışmanıza ekleyecektir.

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi'ne gönderilen makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir. Eğer aşağıdaki kurallara uymayan bir durum ön kontrol aşamasında tespit edilirse makale hakemlere gönderilmeden yazara geri iade edilir ve aşağıdaki kurallar çerçevesinde düzenlemesi talep edilir:

1. Başlık:

İçerikle uyumlu olmalı, Times New Roman, 12 punto, büyük ve koyu harflerle ortalanmış şekilde yazılmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adresi:

Yazarın unvanı, adı-soyadı, görev yaptığı kurum, varsa kurum telefon numarası ve e-posta adresi buradaki sıra ile belirtilmelidir.

3. Özet:

Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve 150-200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. Özet metni paragraf girintisi yapılmadan 10 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

3.1 Genişletilmiş Özet:

Çalışmaların uluslararası görünürlüğünü artırmak için yapılan bu uygulamada, 1000-1500 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet sunulması gerekmektedir. Bu özet makale ile beraber sunulabileceği gibi çalışma basım için kabul edildiğinde de sunulabilir. Fakat ikinci durumda çalışmanın genişletilmiş İngilizce özeti, İngilizce editörlerine tekrar iletilip değerlendirilecektir.

4. Ana Metin:

Çalışmanızın ana metni;

- Microsoft Office Word programında,
- Times New Roman yazı stili ile
- 12 punto,
- 1.5 satır aralığıyla (16x24cm format) yazılmalıdır.

Sayfa kenarlarında 2.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfa numarası verilmemelidir. 10.000 kelimeyi geçen istisnai durumlarda çalışmanın basımı konusunda yayın kurulu yetkilidir.

Makale metninde paragraf girintisi yapılmamalı, paragraf aralarında 1 satır (12 nk) boşluk bırakılmalıdır. Makalede alt başlıklar kullanılabilir, fakat numaralandırılmamalıdır.

5. Tablolar ve Şekiller:

Tablo ve şekillerin numara ve başlığı bulunmalıdır. Tablo/şekil numara ve başlıkları üste, ortali 11 punto olarak yazılmalıdır. Tablo ve şekil başlıkları *italik*, 11 punto ve her kelimenin ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır.

Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır.

6. Alıntı ve Göndermeler:

Dergimiz APA 6. sürüm atıf formatını kullanmaktadır. Dergiye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

Microsoft Office Word programında otomatik olarak Başvurular sekmesinden APA Altıncı Sürüm'ü seçebilirsiniz. Alıntı Ekle sekmesinden dilediğiniz kaynakları ekleyebilir, çalışma içinde atıf olarak ve çalışma sonunda Kaynakça sekmesinden Kaynakça olarak çalışmanıza ekleyecektir.

Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük (11 punto) yazılmalıdır. Yazarlar mümkün olduğunca dipnot kullanımından kaçınmalıdırlar. Dipnotlar sadece açıklayıcı mahiyette olmalı ve düzenli olarak numaralandırılmalıdır.

JIEF, sonnot kullanmamaktadır. Fakat istisnai ve zorunlu durumlarda sonnotlar sadece açıklama için kullanılabilir ve metnin sonunda yer almalıdır.

7. Kaynaklar/Kaynakça:

Dergimize gönderilecek makaleler için aşağıda örnek alıntı ve gönderme örnekleri verilmiştir. Bu kılavuzda yer almayan kurallar için APA 6.sürüm yazım kılavuzunun kuralları geçerlidir. Araştırmacıların bu kurallara uyması gerekir.

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1995a, 1995b) şeklinde gösterilmelidir.

KAYNAKÇA, 11 punto 1 satır aralığı ile metnin sonunda yer almalıdır. Metin içinde kullanılan tüm kaynaklar KAYNAKÇA'da belirtilmelidir. Çalışmada atıf yapılmayan eserlere Kaynakçada yer verilmez.

Örnek kaynakça yazımları

Çadircı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (ss. 85-96). Springer International Publishing.

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *İEFD Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Makale Gönderimi

Makalelerin kabulü için TÜBİTAK'ın altyapı sunduğu DERGİPARK sistemi kullanılmaktadır.

1. Makaleler, <http://dergipark.gov.tr/jief> adresindeki Makale Gönder sistemi aracılığıyla gönderilmelidir.
2. Dergiye gönderilecek araştırmalarda özgün nitelik ve daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış ve yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması şartı aranır.

3. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.
4. Gönderilen ana metinde yazarlar ile ilgili bilgilere (ad-soyad vd.) yer verilmemelidir.
5. Makalelerde birden çok araştırmacı varsa sistemin ikinci aşamasının "Yazar Ekle" bölümüne eklenmelidir.
6. Makalenin yazarları ile ilgili bilgiler (unvanı, adı-soyadı, görev yaptığı kurum, varsa kurum telefon numarası ve e-posta adresi) ayrı bir dosya ile gönderilmelidir.
7. Telif Hakkı Devir Formunu iletmeyen yazarların çalışmaları yayınlanmaz.
8. Makalelerin başında en az 150 en fazla 200 kelimededen oluşan Türkçe ve İngilizce özet, 3-5 kelimelik anahtar kelimeler, ve Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir.
9. Dergiye gelen tüm çalışmalar çift-kör hakem değerlendirme sürecinden geçmektedir.
10. Makale sisteme yüklendikten sonra hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda düzeltmeler istenebilir.
11. Makalelerin yazar tarafından sisteme yüklenmesi makalenin yayımlanma başvurusu olarak kabul edilir.
12. Dergide yayımlanan makalelerle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazarlara aittir.
13. Türkçe yazılan ve hakemlik sürecinden başarıyla geçen makalelerin yurt dışında da atıf alabilmesi için "EXTENDED ABSTRACT (genişletilmiş özet)" başlığı adı altında en az 750 en fazla 1000 kelimededen oluşan İngilizce genişletilmiş özet hazırlanması istenir.
14. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Dergi yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazılar internet sayfası <http://dergipark.gov.tr/jief> üzerinden kabul edilmekte ve ön kabul, alan editörü incelemesi, hakem atama, revizyon, ret, kabul işlemleri yine online olarak yürütülmektedir.

Telif Hakkı Düzenlemesi

Telif Hakkı Devri

Yayınlanmak üzere İEFD'ye gönderilen çalışmalar, daha önce herhangi bir şekilde yayınlanmamış veya herhangi bir yere yayınlanmak üzere gönderilmemiş özgün çalışma niteliği taşımalıdır.

Yazarlar çalışmalarının telif hakkından feragat etmeyi kabul ederek, değerlendirme için gönderimle birlikte çalışmalarının telif hakkını Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi'ne devretmek zorundadır. İEFD Yayın Kurulu

makalenin yayımlanması konusunda yetkili kılınır. Bununla birlikte yazarların aşağıdaki hakları saklıdır;

- Patent hakları,
- Telif hakkı dışında kalan bütün tescil edilmemiş haklar,
- Çalışmayı satmamak koşulu ile kendi amaçları için çoğaltma hakkı,
- Yazarın kendi kitap ve diğer akademik çalışmalarında, kaynak göstermesi koşuluyla, çalışmanın tümü ya da bir bölümünü kullanma hakkı,
- Çalışma künyesini belirtmek koşuluyla kişisel web sitelerinde veya üniversitesinin açık arşivinde bulundurma hakkı.

İEFD'ye çalışma gönderecek yazarlar, "Telif Hakkı Devir Formu" belgesini doldurmalıdır. Yazar(lar) doldurdukları formu ıslak imza ile imzalamalıdır. İmzalanan form taranarak online sistem üzerinden yüklenmelidir. Telif Hakkı Devir Formunu iletmeyen yazarların çalışmaları yayınlanmaz.

İEFD'de yayınlanan tüm makaleler Creative Commons Alıntı 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu lisans; yayınlanan tüm makaleleri, veri setlerini, grafik ve ekleri kaynak göstermek şartıyla veri madenciliği uygulamalarında, arama motorlarında, web sitelerinde, bloglarda ve diğer tüm platformlarda çoğaltma, paylaşma ve yayma hakkı tanır.

Açık erişim disiplinler arası iletişimi kolaylaştıran, farklı disiplinlerin birbirleriyle çalışabilmesini teşvik eden bir yaklaşımdır. İEFD bu doğrultuda makalelerine daha çok erişim ve daha şeffaf bir değerlendirme süreci sunarak kendi alanına katma değer sağlamaktadır.

Gizlilik Beyanı

İEFD dergi yönetim sistemine girilen isim ve elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler, yalnızca bu derginin ve Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi'nin bilimsel amaçları doğrultusunda kullanılacaktır.

Bu bilgiler başka bir amaç veya bölüm için kullanılmayacak olup, üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

Taranma ve Dizinleme

İEFD, aşağıda yer alan servisler tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir:

İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi; [İSAM \(İslam Araştırmaları Merkezi\)](#), [Scientific Indexing Services \(SIS\)](#), [ASOS Index](#), [Journal Factor](#) tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir

Açık Dergi Sistemi (OJS) ve ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS)

İEFĐ, makale kabulü, değerlendirmesi, hakem atama süreçlerini DERĐPARK altyapısını kullanarak sürdürmektedir.

Bu sistem açık kaynak kodlu dergi hazırlama ve yayınlama yazılımları olan Açık Dergi Sistemleri (Open Journal Systems) ve ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) tarafından oluşturulmuştur.

Makale Değerlendirme Süreçleri

Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci

İEFĐ'ye gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre çift-körleme yoluyla değerlendirilmektedir. Çift-körleme yönteminde çalışmaların yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir. Bu sebeple yazarlardan sisteme makalelerini yüklerken isimlerini silmeleri talep edilir.

1. İlk Değerlendirme Süreci

İEFĐ'ye gönderilen çalışmalar ilk olarak editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe, İngilizce ve Arapça dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir.

Reddedilen çalışmaların yazarları, gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içerisinde bilgilendirilir. Uygun bulunan çalışmalar ise ön değerlendirme için çalışmanın ilgili olduğu alana yönelik bir alan editörüne gönderilir.

2. Ön Değerlendirme Süreci

Ön değerlendirme sürecinde alan editörleri çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu inceleme sonucunda uygun bulunmayan çalışmalar en geç bir ay içerisinde alan editörü değerlendirme raporu ile birlikte iade edilir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakem atama sürecine alınır.

3. Hakem Atama Süreci

Çalışmalara içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakem ataması yapılır. Çalışmayı inceleyen alan editörü, İEFĐ Danışma Kurulu veyahut Hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az iki hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir.

Alan editöründen gelen hakem önerileri editör tarafından değerlendirilir ve çalışmalar hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermek zorundadır.

4. Hakem Değerlendirme Süreci

Hakem değerlendirme süreci için hakemlere verilen süre 6 haftadır. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerilerinin yazarlar tarafından "düzeltme yönergesi" doğrultusunda 1 ay içerisinde tamamlanması zorunludur.

Hakemler bir çalışmanın düzeltmelerini inceleyerek uygunluğuna karar verebilecekleri gibi gerekliyse birden çok defa düzeltme talep edebilir.

Hakem Raporları

Hakem değerlendirmeleri genel olarak çalışmaların özgünlük, kullanılan yöntem, etik kurallara uygunluk, bulguların ve sonuçların tutarlı bir şekilde sunumu ve literatür açısından incelenmesine dayanmaktadır.

Bu inceleme aşağıdaki unsurlara göre yapılır:

1. Giriş ve literatür: değerlendirme raporu çalışmada ele alınan problemin sunumu ve amaçları, konunun önemi, konuyla ilgili literatür kapsamı, güncelliği ve çalışmanın özgünlüğü, başlık, özet ve makale içeriği uyumu hakkında görüş içerir.
2. Yöntem: Değerlendirme raporu, kullanılan yöntemin uygunluğu, araştırma grubunun seçimi ve özellikleri, geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili bilgilerin yanı sıra veri toplama ve analiz süreci hakkında görüş içerir.
3. Bulgular: Değerlendirme raporu, yöntem çerçevesinde elde edilen bulguların sunumu, analiz yöntemlerinin doğruluğu, araştırmanın amaçları ile erişilen bulguların tutarlılığı, ihtiyaç duyulan tablo, şekil ve görsellerin verilmesi, kullanılan testlerin kavramsal açıdan değerlendirilmesine yönelik görüşler içerir.
4. Sonuç ve öneriler: Değerlendirme raporu literatüre katkı, gelecekte yapılabilecek çalışmalara ve alandaki uygulamalara yönelik öneriler hakkında görüş içerir.
5. Stil ve anlatım: Değerlendirme raporu, çalışma başlığının içeriği kapsamı, Türkçe'nin kurallara uygun kullanımı, gönderme ve referansların APA 6 kurallarına uygun olarak tam metnin diline uygun verilmesi ile ilgili de görüşler içerir.

6. Genel değerlendirme: Değerlendirme raporu çalışmanın bir bütün olarak özgünlüğü, eğitim literatür ve alandaki uygulamalara sağladığı katkı hakkında görüş içerir.

Değerlendirme sürecinde hakemlerin çalışmanın tipografik özelliklerine göre düzeltme yapmaları beklenmemektedir.

Writing Rules

Journal of Islamic Economics and Finance (ISSN 2149-3820; e-ISSN 2651-5342) uses APA 6 version reference format. Manuscripts sent to Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF-ISSN 2149-3820) should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

You can automatically select APA Sixth Edition from the Applications tab in the Microsoft Office Word program.

Attention should be paid to presenting the articles sent to JIEF as follows. If a condition that does not comply with the following rules is detected during the pre-check phase, the article is returned to the author without being sent to the referees, and is requested to be framed by the following rules:

1. Title of the article:

Title of the manuscript should reflect the content, in Times New Roman, 12 type size, and should be in bold letters.

2. Name(s) and address(es) of the author(s):

Names and surnames, the institution the author is associated with, her/his contact and e-mail addresses should also be specified.

3. Abstract:

At the beginning, the manuscript should include an abstract both in Turkish and English, briefly and laconically expressing the subject, in maximum 150-200 words. Abstract should be written in 10-point size, 1-line spacing without paragraph indent. Leaving one-line space after the body of abstract, there should be minimum 3 and maximum 8 words keywords. There should be no reference to used sources, figure and chart numbers.

4. Main Text:

Main text should be typed

- In Microsoft Office Word program
- In Times New Roman
- 12 type size,
- 1,5 line on (16x24cm format) paper.

There should be 2.5 cm on the margins and pages should not be numbered. The manuscript should not exceed 10.000 words.

Paragraph indent should not be made in the article text and 1 line (12 nk) space should be left between the paragraphs. The subheadings can be used in the article, but headings should not be numbered.

5. Tables and Figures:

Tables should have numbers and captions. The table/figures number should be written at the top, with 12 type size, and aligned to the center. The caption of tables and figures should be written in *italics*, and the first letter of each word should be capitalized.

Tables should be placed where they are most appropriate in the text.

Figures should be prepared in accordance with the black and white edition.

6. Citations:

JIEF journal uses APA 6 version reference format. Manuscripts sent to the journal should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

You can automatically select APA Sixth Edition from the Applications tab in the Microsoft Office Word program.

Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically.

JIEF does not use endnotes. On the other hand, endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation.

7. References/Bibliography:

The following are examples of quotes and referencing. The rules of the APA 6th version reference format apply for the rules not covered in this manual. Researchers must follow these rules.

If there are more than one source by the same author, then they will be listed according to their publication date; sources of the same author published in the same year will be shown as (1995a, 1995b).

Bibliography should be placed at the end of the text with 11 point 1-line spacing. All references used in the text should be stated in the bibliography. The works which are not cited in the study must not be include in the bibliography.

Some examples:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7–32. doi: 10.1017/S0968565004000022

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. In *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (pp. 85-96). Springer International Publishing.

Submission of Manuscripts

The Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF) accept manuscripts via DERGİPARK system provided by TÜBİTAK.

1. Manuscripts should be submitted via the Submit a Manuscript system at <http://dergipark.gov.tr/jief>
2. The original nature of the research to be sent to the journal and the fact that it has not been published before and has not been accepted for publication.
3. Conference proceedings can be published if the situation is clearly notified.
4. Information about the authors (name-surname etc.) should not be included in the manuscript
5. If there are more authors, their names should be added to the Add Author section of the second phase of the system.
6. Information about the authors of the article (title, first name, surname, office, institution number and e-mail address) should be sent with a separate file.
7. The JIEF does not publish the articles that provide Copyright Transfer Form.
8. At the beginning of the article there should be an abstract with min 150 - maximum 200 words and, 3 -5 keywords.
9. All articles that goes to the journal goes through the double-blind peer review process.

10. After the article is uploaded to the system, corrections may be requested according to the reports from the referees.
11. After the article is uploaded to the system, the article is considered for publication.
12. All legal responsibility for the articles published in the journal belongs to the authors.
13. Manuscripts which are not accepted for publication shall not be returned to the authors.

Written manuscript prepared in accordance with the JIEF writing principles are accepted on the internet page and pre-admission, field editor review, referee appointment, revision, rejection, acceptance procedures are carried out online again.

Copyright Notice

Copyright Transfer

Work submitted to JIEF for publication must carry the original work description which has not been previously published or sent for publication at any time.

Authors must agree to waive copyright of their work to ADAM with sending it for evaluation. JIEF Editorial Board is authorized to publish the article. the authors reserve the following rights;

- Patent rights,
- All unregistered rights, except copyright,
- The right to reproduce the work for its own purposes with the condition not to sell,
- The right of the author to use all or part of his or her work in his or her books and other academic work under the condition of giving reference to it,
- The right to keep in the open archive of personal web sites or university under the condition of giving the source of it.

Authors sending their works to JIEF, must fill in the "Copyright Transfer Form" document. The author(s) must sign the completed form with a wet signature. The signed form must be scanned and uploaded via the system with the additional file upload option on the 4th of the work submit steps. At the same time, it is necessary to send the wet signed form in print on behalf of "JIEF. The works of authors who do not transmit the Copyright Transfer Form are not published.

All articles published on JIEF are licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. This license grants you the right to reproduce, share and disseminate data mining applications, search engines, websites, blogs and all other platforms, provided that all published articles, data sets, graphics and attachments are cited. Open access is an approach that facilitates interdisciplinary communication and encourages different disciplines to work with each other.

JIEF provides added value to its field by offering more access and more transparent evaluation process to its articles in this direction.

Privacy Statement

The names and email addresses entered in JIEF site will be used exclusively for the stated purposes of this journal and will not be made available for any other purpose or to any other party.

Abstracting and Indexing

JIEF is abstracted and indexed by the following services:

Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF) is abstracted and indexed in: [ISAM \(İslam Araştırmaları Merkezi\)](#), [Scientific Indexing Services \(SIS\)](#), [ASOS Index](#), [Journal Factor](#)

Open Journal System (OJS) and ULAKBİM Journal System (UDS)

JIEF maintains the process of accepting, evaluating and refereeing by using DERGİPARK infrastructure.

This system was created by Open Journal System (Open Journal Systems) and ULAKBİM Journal System (UDS) which are open source code software of preparation and publishing journals.

Article Evaluation Processes

Blind Review and Evaluation Process

JIEF uses the double-blind review method, which means that both the reviewer and author identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review process, in the evaluation process of all studies. For this reason, the authors are asked to erase their names while uploading the articles

to the system. All the studies sent to JIEF are evaluated by blind-review method according to the following steps.

1. Initial Evaluation Process

The studies submitted to JIEF are first evaluated by the editor. At this stage, studies that are not in line with the aim and scope of the journal, are weak in terms of language and

Narrative rules in Turkish, English and other languages, contain scientifically critical mistakes, are not original worthy and cannot meet publication policies are rejected. Authors of rejected studies will be notified within one month at the latest from the date of submission. Eligible studies are sent to the field editor to which the study is relevant for pre-evaluation.

2. Pre-Evaluation Process

In the pre-evaluation process, the field editors examine the studies, introduction and literature, methods, findings, results, evaluation and discussion sections in detail in terms of journal publication policies, scope and authenticity of study. Study which is not suitable as a result of this examination is returned to the author with the field editor's evaluation report within four weeks at the latest. The studies which are suitable for the journal are passed to the referee process.

3. Referee Process

The studies are sent to the referees according to their content and the expertise of the referees. The field editor examining the study may propose at least two referees from the pool of JIEF Advisory Board or referee pool according to their field of expertise or may propose a new referee appropriate to the field of study.

The editors evaluate the referee's suggestions coming from the field editor and the studies are submitted to the referees. Referees are obliged to guarantee that they will not share any process or document about the study they are evaluating.

4. Referee Evaluation Process

The period given to the referee for the evaluation process is 6 weeks. Proposals for corrections from referees or editors must be completed by the authors within 1 month according to the "correction instruction".

Referees can decide on the suitability of the study by reviewing the corrections and may also request multiple corrections if necessary.

Referee Reports

Referee evaluations are based in general on the originality of the studies, the method used, the conformity with the ethical rules, the consistent presentation of the findings and results, and the examination of the literature. This review is based on the following elements:

1. Introduction and Literature: The evaluation report contains the presentation and purpose of the problem addressed in the study, the importance of the topic, the scope of the relevant literature, the timeliness and the originality of the study.
2. Methodology: The evaluation report includes information on the suitability of the method used, the choice and characteristics of the research group, validity and reliability, as well as on the data collection and analysis process.
3. Findings: The evaluation report includes opinions on the presentation of the findings obtained in the frame of the method, the correctness of the analysis methods, the aims of the research and the consistency of the findings, the presentation of the required tables, figures and images and the conceptual evaluation of the tests used.
4. Conclusion and suggestions: The evaluation report contains opinion on the contributions to the literature, future studies and recommendations for the applications in the area.
5. Style and narration: The evaluation report includes compatibility of the headline with the content, appropriate use of Turkish in the study, refers and references in accordance with the language of the study and APA 6 rules.
6. Overall evaluation: The evaluation report contains opinion on the authenticity of the study as a whole, its contribution to the educational literature and the applications in the area.

Referees are not expected to make corrections on typographic characteristics during the evaluation process.

